

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

V PRAZE

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Rigorózní práce

Mgr. et Mgr. Boris Šalak

Apelační soud v Praze ve druhé polovině 18. století

The Court of Appeal in Prague in the second half of the 18th century

Vedoucí práce:

PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Konzultant:

PhDr. Klára Woitschová, PhD.

Praha, 2011

Poděkování

V úvodu této práce bych rád poděkoval PhDr. Kláře Woitschové, PhD. a PhDr. Zdeňku Hojdovi, CSc. za jejich odborné konzultace, připomínky a námět k rigorózní práci a dále za poskytnutý materiál a podklady, které mi pro účely rigorózní práce obstarali.

V Praze 1. 9. 2011

Boris Šalak

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 1. 9. 2011

Boris Šalak

Anotace rigorózní práce

Apelační soud v Praze ve druhé polovině 18. století

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Konzultant: PhDr. Klára Woitschová, PhD.

Tato práce pojednává o vývoji Apelačního soudu v Praze v období osvíceného a policejního absolutismu. Časový výsek, který zahrnuje, je ohraničen roky 1749 a 1850. Hlavním cílem této práce je popis, jaké postavení v soudním systému apelační soud postupně v průběhu druhé poloviny 18. století zaujímal, a jak se tereziánské a josefínské reformy promítly do složení a celkového fungování apelačního soudu. V josefínské podobě pak tento soud v zásadě fungoval až do roku 1850, tj. do své proměny ve Vrchní zemský soud v Praze.

Apelační soud v Praze (Rada nad apelacemi) byl založen v roce 1548. Od počátků byl výhradně královským a tedy nestavovským soudem. Jednalo se o odvolací instanci proti rozhodnutím městských soudů. Jeho působnost (pravomoc) byla v průběhu času rozšiřována. Naopak územní působnost, která měla být zpočátku celostátní, byla v průběhu 18. století omezena pouze na Čechy. Postupně tak Apelační soud v Praze získal úlohu zemské odvolací instance, nejprve hlavně pro okruh městského soudnictví, později se všeobecnou působností. V souvislosti s nabytím úlohy obecné druhé instance se název této instituce roku 1783 mění na všeobecný apelační soud. Roku 1850 se pak tento soud transformuje ve Vrchní zemský soud v Praze.

Klíčová slova: soudnictví, dějiny správy, 18. století.

Abstract

The Court of Appeal in Prague in the second half of the 18th century

This thesis describes the development of The Court of Appeal in Prague between the years 1749 and 1850. The main aim of this thesis is the description of the role of this court in the system of justice in the second half of the eighteenth century and the description of the effects of reforms of Maria Theresa and Joseph II on the constitution, structure and function of the court. In the form, which the court acquired at the time of the rule of Joseph II, the court remained for another sixty years.

The Court of Appeal in Prague was founded in the year 1548. From the beginning it was a royal court and was empowered to hear appeals of municipal courts. Its competence was extended during the ages. On the contrary the district of the court was limited during the eighteenth century only to Bohemia. In the year 1850 the court was transformed into Higher Regional Court in Prague.

Keywords: justice, history of the public administration, 18th century.

Obsah

Úvod	9
1. Uvedení do problematiky.....	11
1.1 Přehled bádání	11
1.2 Apelační soud v 16. a 17. století	13
2. Právo a soudnictví v době tereziánské.....	16
2.1 Obecný přehled	16
2.2 Civilní řízení před městskými soudy	16
2.3 Trestní řízení.....	18
2.4 Hrdelní soudnictví v Čechách	19
3. Organizace soudu do roku 1783	21
3.1 Personální obsazení	21
3.2 Personál kanceláře soudu	26
3.3 Jednací řád	28
4. Civilní působnost a proces před rokem 1783.....	30
4.1 Civilní působnost	30
4.2 Odvolací řízení.....	31
4.3 Postup soudu.....	34
4.4 Ostatní řízení	37
5. Trestní působnost a proces před rokem 1783	39
5.1 Trestní působnost a proces před rokem 1707	39
5.2 Nemesis Josephina	39
5.3 Dílčí reformy před rokem 1768	41
5.4 Nemesis Theresiana	42
6. Správa soudnictví	46
7. Apelační soud jakožto hejtmanství německých lén	49
7.1 Hejtmanství německých lén	49
7.2 Organizace.....	49

7.3 Působnost.....	51
8. Právo a soudnictví v době josefínské a předbřeznové.....	54
8.1 Soustava civilních soudů	54
8.2 Soustava trestních soudů	55
8.3 Trestní právo procesní	56
8.4 Civilní právo procesní	56
9. Organizace soudu po roce 1783.....	58
9.1 Vznik soudu	58
9.2 Personální obsazení	59
9.3 Jednací řád	62
9.4 Vrchní důchodkový soud v Praze	65
9.5 Přeměna soudu ve Vrchní zemský soud v Praze	65
10. Civilní působnost a proces po roce 1783	67
10.1 Civilní působnost.....	67
10.2 Odvolací řízení.....	68
10.3 Ostatní řízení	70
11. Trestní působnost a proces po roce 1783.....	72
11.1 Obecný soudní řád kriminální	72
11.2 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích	74
12. Správa soudnictví po roce 1783	76
13. Všeobecný apelační soud jako hejtmanství německých lén	80
14. Exkurz: Ortelní manuály	82
14.1 Úvod	82
14.2 Ortelní manuály.....	82
14.3 Formuláře zápisů v civilních věcech	83
14.4 Formuláře zápisů v trestních věcech.....	84
14.5 Obsah zápisů v civilních věcech.....	86
14.6 Obsah zápisů v trestních věcech	87

14.7 Shrnutí.....	91
Závěr.....	92
Přehled pramenů a literatury.....	94
Archivní fondy:	94
Přehled (sbírek) právních předpisů:	94
Edice:	95
Přehled literatury:	95

Přehled užitých zkratek:

ABGB – Všeobecný občanský zákoník z 1. června 1811
AP – Apelační pragmatika pro Čechy, Moravu a Kladsko z 16. dubna 1734
AS – Apelační soud
ČDK – Česká dvorská kancelář
Č. z. z. – Český zemský zákoník
Fond AS (NA) – Fond Apelační soud, Praha, Národní archiv Praha
Fond AVS (NA) – Fond Apelační a vrchní trestní soud Praha, Národní archiv Praha
Franciscana – Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z 3. září 1803
HNL – Hejtmanství německých lén
Josefina – Constitutio criminalis Josephina
KS – Kriminální soud
KÚ – Krajský úřad
Linecká instrukce – Instrukce pro Apelační soud v Praze z 26. listopadu 1644
NA – Národní archiv Praha
NJÚ – Nejvyšší justiční úřad
OM – Ortelní manuály
OSŘ – Obecný soudní řád z 1. května 1781
OSŘK – Obecný soudní řád kriminální ze 17. června 1788
OZZ – Obnovené zřízení zemské pro Čechy
Ř. z. – Říšský zákoník
Sb. j. z. – Sbírka zákonů justičních
Sb. pol. z. – Sbírka zákonů politických
Theresiana – Constitutio criminalis Theresiana
VAS – Všeobecný apelační soud
VKS – Vrchní kriminální soud
VSI – Všeobecná soudní instrukce z 9. září 1785
ZS – Zemský soud

Úvod

Ve své rigorózní práci se zabývám dějinami Apelačního soudu v Praze. Níže psaný text vychází z mé diplomové práce obhájené 7. února 2011 na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze¹. Tuto diplomovou práci jsem aktualizoval o nejnovější výsledky vědeckého bádání na toto téma, rozšířil jsem ji o výklad týkající se ortelních manuálů této instituce a opatřil jsem ji novým názvem.

Apelační soud v Praze (Rada nad apelacemi) byl založen v roce 1548. Od počátků byl výhradně královským a tedy nestavovským soudem. Jednalo se o odvolací instanci proti rozhodnutím městských soudů. Jeho působnost (pravomoc) byla v průběhu času rozšiřována. Naopak územní působnost, která měla být zpočátku celostátní, byla v průběhu 18. století omezena pouze na Čechy. Postupně tak Apelační soud v Praze získal úlohu zemské odvolací instance, nejprve hlavně pro okruh městského soudnictví, později s všeobecnou působností. V souvislosti s nabytím úlohy obecné druhé instance se název této instituce roku 1783 mění na všeobecný apelační soud. Roku 1850 se pak tento soud transformuje ve Vrchní zemský soud v Praze².

Myslím, že není potřeba na tomto místě příliš představovat význam apelačního soudu. Úloha tohoto soudu, který byl jedním z prvních státních profesionálních soudů u nás, je obecně velmi dobře známa. V krátkosti snad zmiňme jeho význam na poli sjednocování městského práva v českých zemích, zavádění institutů obecného i kanonického práva, hlavně v oblasti procesní, ale také jeho úlohu při upevňování panovnické moci a posléze i úlohu opory pobělohorského absolutismu. AS se taktéž stal základním kamenem výstavby trojinstančního systému u nás. Ostatně označení tohoto soudu jakožto jednoho z pilířů počátků absolutismu u nás a střediska recepce římského práva je velice výstižné.

Dosavadní bádání věnovalo pozornost převážně počátkům apelačního soudu, respektive prvnímu století jeho existence. Vývoji po roce 1644, popřípadě 1651 byla až donedávna věnována prakticky minimální pozornost, tedy snad s výjimkou některých prací s regionální tematikou (Pánek, Procházková). Teprve v poslední době, zejména zásluhou dr. Woitschové, nastal obrat. Doufám, že má práce pozornost, kterou si vývoj apelačního soudu v 17. a 18. století jistě právem zaslouhuje, povzbudí. V tomto vidím hlavní přínos svého snažení.

Tato práce, jak již sám název napovídá, pojednává o vývoji Apelačního soudu v Praze v období osvíceného a policejního absolutismu. Časový výsek, který zahrnuje, je ohraničen roky 1749 a 1850. První datum je spíše symbolické, odkazuje na zřízení Nejvyššího justičního úřadu ve Vídni a obecně k zahájení první fáze tereziánských reforem. Horní hranicí je vznik Vrchního zemského soudu v Praze, v širším slova smyslu samozřejmě je míněna celá proměna státu i společnosti po roce 1848. Hlavním cílem této práce je popis, jaké postavení v soudním systému apelační soud postupně v průběhu druhé poloviny 18. století zaujímal, a jak se tereziánské a josefínské reformy promítly do složení a celkového fungování apelačního soudu. V josefínské podobě pak

¹ Boris Šalak, Apelační soud v letech 1749 až 1790 (1850), Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Hojda, CSc., konzultant: PhDr. Klára Woitschová, PhD.

² http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacemi (k 1. 12. 2010). Libor Vykoupil, Slovník českých dějin, Brno 2000, str. 22.

tento soud v zásadě fungoval až do roku 1850, tj. do své proměny ve vrchní zemský soud.

Práci jsem rozdělil do dvou hlavních částí. První část pojednává o období tereziánském, druhá o období josefínském a předbřeznovém. Každá z částí je rozdělena do několika kapitol. V první kapitole se vždy snažím o zasazení tohoto tématu v kontextu tehdejší soudní soustavy, respektive v kontextu soudnictví obecně. Ve druhé kapitole pak pojednávám o organizaci soudu, zajímá mne nejen jeho personální složení, ale i vnitřní úřední postupy. V dalších kapitolách zkoumám působnost soudu a také pravidla, jimiž se proces před soudem řídil. Na závěr obou částí se zabývám zvláštní působností tohoto soudu jakožto hejtmanství německých lén.

K této základní struktuře jsem pak připojil exkurz, ve kterém pojednávám o ortelních manuálech apelačního soudu. V této kapitole se na základě rozboru pramene snažím o porovnání normativní stránky s faktickým fungováním této instituce.

1. Uvedení do problematiky

1.1 Přehled bádání

Jak již bylo řečeno výše, vzniku apelačního soudu a prvnímu století jeho existence byla věnována značná pozornost. Na tomto místě můžeme zmínit diplomovou práci I. Plecháčka¹, článek K. Adamové² nebo z doby nedávné též článek J. Hausenblasové³. Novějšímu období byla věnována pozornost nepoměrně menší. Čestnou výjimku tvoří práce K. Woitschové⁴.

Ale začněme od začátku. Na prvním místě je potřeba zmínit dějiny AS⁵ hraběte Auersperga⁶ (1805), který od roku 1800 působil jako rada pražského AS. Na prvním místě nutno poznamenat, že tuto práci není možno hodnotit dle dnešních kritérií. Představuje velmi cenný pramen hlavně pro dobu josefínskou, jak pro organizaci, tak pro působnost a průběh civilního řízení. Ze staršího období je potřeba ocenit zejména pasáže týkající se linecké instrukce. Celkově je potřeba říci, že ač hlavně pro starší období tento autor není dle dnešních měřítek příliš spolehlivý, pro období 17. a 18. století představuje nenahraditelný pramen. Druhou významnou prací, která se zabývá dějinami AS po celou dobu jeho existence, je Schmidtova⁷ monografie⁸ (1850). I v tomto případě se jedná o důležitý pramen poznání činnosti AS hlavně pro období 1783 až 1850. Za nejvíce cennou část této knihy však považuji připojený diplomatář, tj. výběrovou edici nejvýznamnějších dokumentů souvisejících s historií soudu. Třetí přehledovou prací jsou dějiny AS⁹ od knihovníka Vrchního soudu v Praze V. Zdeňka (1933). Tato práce je psána v českém jazyce. V zásadě se však jedná o výtah ze Schmidovy monografie, doplněný o několik informací ohledně Vrchního soudu v Praze, tj. z období po roce 1850.

Mnoho informací ohledně činnosti AS lze získat i z děl německy píšících autorů 19. století. Na prvním místě je opět nutno zmínit J. Schmidta, konkrétně jeho přehled o dějinách (soukromého) práva a organizaci soudnictví¹⁰. Byť se jedná o dílo notně

¹ Ivo Plecháček, *Apelační soud v Čechách do roku 1644*. Diplomová práce. 1956.

² Karolina Adamová, *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*, in: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, str. 101–112.

³ Jaroslava Hausenblasová, *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627*, in: *Paginae historiae* 13, 2005, str. 5–31.

⁴ Klára Woitschová, *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783*, in: *Paginae historiae* 16, 2008, str. 545–588 a *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783 (což slušného a spravedlivého jest fedrovati)*, Pelhřimov 2010.

⁵ *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes I–II*. Prag 1805.

⁶ Josef Karel hrabě Auersperg (1767 až 1829). Právník a státní úředník. Působil nejdříve v Čechách, pak v Haliči a od r. 1800 opět v Praze jako apelační rada. Později se stal dvorním radou při nejvyšším soudu, posléze prezidentem zemského soudu. Od roku 1813 působil jako prezident apelačního soudu pro Moravu a Slezsko v Brně, od roku 1814 jako nejvyšší zemský komoří markrabství Moravského. Další informace lze nalézt na: http://www.mzm.cz/mzm/osobnosti/josef_auersperg.html (k 1. 12. 2010).

⁷ Johann Ferdinand Schmidt von Bergenhold (1786 až 1873). Právník a státní úředník.

⁸ *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das k. k. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaisertum Österreich gehörigen Kronlandes Böhmen*, Prag 1850.

⁹ *Dějiny královského apelačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933*, Praha 1933.

¹⁰ *Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865*, Prag 1866.

zastaralé, co se 17. a 18. století týče, nebylo dosud ničím dostatečně nahrazeno. Z jeho současníků zmiňme profesora lenního práva na pražské univerzitě F. X. Haimera¹¹. Jeho dílo ohledně hejtmanství německých lén¹² představuje pro období 17. až 19. století jedinečný zdroj informací. Také jeho přehled civilní soudní organizace rakouského státu¹³ je nenahraditelným pramenem poznání soudnictví doby předbřeznové. Prvním skutečným právním historikem byl však až F. Maschek¹⁴. Jeho dějiny Nejvyššího justičního úřadu ve Vídni¹⁵ nebo organizace hrdelních soudů v Čechách v roce 1765¹⁶ jsou na vysoké odborné úrovni, a to i z dnešního hlediska. Dalším autorem, kterého je nutno zmínit, byl Ch. d'Elvert¹⁷. Tento autor se zabýval především moravskými dějinami, jeho přehled rakouských dějin správy¹⁸ je však významným zdrojem poznání i pro naši problematiku. Z přehledových prací ohledně správního vývoje v Habsburské monarchii je nutno odkázat na díla A. Domina-Petrushevecze¹⁹, I. Beidtele²⁰ a T. Fellnera²¹. Problematikou recepce římského práva u nás (a tedy i úlohou AS) se zabýval E. Ott²².

Z novějších českých autorů je nezbytné výslovně jmenovat J. Klaboucha²³. Staré české soudnictví, ač dílo populárně naučného charakteru, je dosud nepřekonaným všeobecně dostupným pojednáním ohledně vývoje soudnictví u nás. Reformou hrdelního soudnictví v roce 1765 se zabýval B. Roučka²⁴. Soudnictvím v době předbřeznové se velice podrobně zabíral V. Šolle²⁵. Problematiku staršího vývoje hejtmanství německých lén popisoval J. Veselý²⁶. Nelze nevzpomenout ani na práce s regionální tematikou. Regionální sondy J. Pánka²⁷ a E. Procházkové²⁸ ohledně hrdelního soudnictví raného novověku přinesly důležité poznatky také k činnosti apelačního soudu.

¹¹ Franz Xaver Haimera (1806 až 1867). Právník, politik, profesor pražské a vídeňské univerzity. Posléze se stal ve Vídni také rektorem. Viz:

<http://www.landtag-noe.at/service/politik/landtag/Abgeordnete/ZAbgH/Haimera.pdf> (k 1. 12. 2010).

¹² Die deutsche Lehenshauptmannschaft (Lehenshranne) in Böhmen, Prag 1848.

¹³ Die Lehre von den Civilgerichtstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaates I-II, Wien 1834, 1835.

¹⁴ Friedrich Maschek von Maasburg (1838 až 1918). Státní úředník, právník a právní historik.

¹⁵ Geschichte der obersten Justizstelle in Wien, Prag 1879.

¹⁶ Die Organisation der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Prag 1884.

¹⁷ Christian d'Elvert (1803 až 1896). Úředník, historik, mecenáš a brněnský starosta.

¹⁸ Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder, Brünn 1880.

¹⁹ Alphons von Domin-Petrushevecz, Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Wien 1869.

²⁰ Ignaz Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740-1848 I-II, Innsbruck 1896-1898.

²¹ Thomas Fellner - Heinrich Kretschmayr, Österreichische Zentralverwaltung, Wien 1907.

²² Emil Ott, Beiträge zur Rezeptionsgeschichte des römisch-canonischen Prozesses in den böhmischen Ländern, Leipzig 1879.

²³ Jiří Klabouch, Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo), Praha 1967.

²⁴ Bohuslav Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, in: Právněhistorické studie č. 3, 1957, str. 115-135.

²⁵ Václav Šolle, Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích, in: Sborník archivních prací 10, 1960, str. 111-145, Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, in: Sborník archivních prací 12, 1962, str. 87-142.

²⁶ Jiří Veselý, O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském, in: Právněhistorické studie 26, 1984, str. 73-89.

²⁷ Např. Jaroslav Pánek, Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. až 18. století, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23, 1982, str. 163-197.

²⁸ Např. Eva Procházková, Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. až 18. století, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, str. 211-254.

V současné době se hrdebním soudnictvím u nás zabývá především J. Francek²⁹. Také vývoji apelačního soudu v době pobělohorské se začíná věnovat pozornost. M. Neudertová spolu s L. Kuthanovou³⁰ se věnovaly způsobu komunikace apelačního se soudy městskými. K. Haubertová³¹ využila ortelních manuálů AS k regionální studii. Ortelními manuály a knihami protokolů AS se podrobně zabývala K. Woitschová.

1.2 Apelační soud v 16. a 17. století

Vznik Apelačního soudu v Praze, taktéž oficiálně zvaného Královská rada nad apelacemi (případně Apelační komora), úzce souvisí s porážkou první české stavovské oposice v roce 1547 a s ní spojeným nárůstem absolutistických tendencí ve vládní politice Ferdinanda I. v českých zemích, zejména ve vztahu ke královským městům. Soud byl zřízen na základě tzv. augšpurské instrukce (čistě diplomaticky vzato šlo o reskript) tohoto panovníka z 20. ledna 1548, svoji činnost zahájil 8. února téhož roku. Jednalo se výhradně o královský, tedy nestavovský soud. Prvním presidentem se stal Ladislav II. Popel z Lobkovic. Tento soud byl panovníkem původně projektován jako prakticky všeobecná odvolací stolice (nejen) od všech městských soudů zemí České koruny, avšak pro odpor stavů se tento záměr nepodařilo realizovat³². Apelační soud se stal odvolacím soudem hlavně proti rozsudkům městského soudnictví královských měst³³ ve věcech civilních i trestních, popřípadě i proti rozsudkům dalších soudů, od kterých existovala možnost odvolání³⁴. Odvolávání se a brání naučení od jiných městských soudů v tuzemsku i za hranicemi bylo zakázáno, tento zákaz se však v praxi špatně prosazoval. Na šlechtu se jeho působnost neměla vztahovat, což bylo v roce 1573 výslovně potvrzeno českým zemským sněmem³⁵. Apelační soud svým rozhodnutím potvrzoval, měnil nebo rušil prvoinstanční rozhodnutí. Je nezbytné opětovně zdůraznit, že působnost apelačního soudu měla být celostátní, tj. pro všechny země České koruny, leč hlavně z počátku nebyla ve vedlejších zemích bezvýhradně přijímána. Tento problém se týkal v první řadě moravských měst, kde byl vyřešen až v průběhu 17. století. Zmíníme na tomto místě reskript z 8. května 1650, kterým bylo na

²⁹ Jindřich Francek, Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století, in: Česká města v 16. - 18. století (red. J. Pánek), Praha 1991, str. 41-52.

³⁰ Michaela Neudertová - Lenka Kuthanová, Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdebních soudů v době pobělohorské, in: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. - 18. století, Pardubice 1996, str. 119-132.

³¹ Květoslava Haubertová, Loketský v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740, K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548, in: Sborník Chebského muzea 2005, Cheb 2006, str. 8-22.

³² K. Adamová, Apelační soud v Českém království v letech 1548 až 1651, str. 102.

³³ Apelování od soudů poddanských měst nebylo v době předbělohorské až tak výjimečné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Prosazovalo se hlavně v některých civilněprávních sporech. Nalézt odvolání je možno i ve věcech hrdebních, hlavně v případech, kdy obviněným byl cizopanský poddaný. Obecně se však jednalo jen o zlomek agendy. Viz Eva Procházková, Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. až 18. století, in: SVPP 26/1985, str. 249-270 a J. Pánek, Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. až 18. století, str. 163-197.

³⁴ K. Adamová, Apelační soud v Českém království v letech 1548 až 1651, str. 103 – Jednalo se o prvoinstanční soudy krajských hejtmanů, rad královských měst a vrchností v trestních záležitostech vesnického a neusedlého lidu na základě zvláštního privilegia a také o některé stavovské soudy Horní Lužice a Slezska, které postrádaly privilegium inapelačnosti.

³⁵ Tedy pokud se nejednalo o majetek v královských městech (městská jurisdikce upravená svatováclavskou smlouvou). K. Adamová, Apelační soud v Českém království v letech 1548 až 1651, str. 102 a 108.

Moravě zakázáno odvolávání se od městských soudů jinam, než k AS³⁶. V roce 1620, respektive 1635 ztratil AS působnost nad oběma Lužicemi.

Strany mohly proti rozhodnutí apelačního soudu podat žádost o revizi rozsudku panovníkem, toto řízení probíhalo před komorním soudem³⁷. Roku 1610 omezil zemský sněm institut revize na spory o čest, hrdlo a dědictví. Mezi zvláštní procesní prostředky patřily tzv. slepé rozsudky³⁸. Co se personálního složení týče, soud se na základě instrukce skládal z presidenta z panského stavu a třinácti radů. Tři radové měli být ze stavu panského, dva ze stavu rytířského, čtyři doktory práv a čtyři měšťany ze Starého či Nového Města pražského. President i radové byli jmenováni panovníkem. Pro přijetí rozsudku bylo potřeba devíti hlasů, rozsudek byl vydáván jménem krále³⁹. Členové soudu byli placenými a panovníku odpovědnými úředníky, což umožňovalo nepřetržitost zasedání. Soud zasedal celý rok vyjma svátků, nedělí, střed a sobot⁴⁰. Tyto dva znaky spolu se stálostí místa nám umožňují označit tento soud za jednu z prvních byrokratických státních soudních institucí v našich dějinách. Nelze nevzpomenout pozitivní vliv této instituce na sjednocování městského práva v českých zemích a na recepci některých elementů římsko-kanonického procesu.

V letech 1619 až 1621 soud nezasedal, svoji činnost obnovil v následujícím roce pod předsednictvím Bedřicha z Talmberka⁴¹. Rok 1627 představuje významný mezník nejenom v dějinách českého státu, ale i ve vývoji apelačního soudu. Obnovené zřízení zemské (v článcích R VI, VII, VIII, X, XVIII a F LXXIII) mimo jiné upravovalo i působnost apelačního soudu. Byla zde stanovena povinnost pro soudy, aby se v případě pochyb ohledně použití útrpného práva nebo ohledně trestního rozsudku obracely na apelační soud⁴². Jelikož zmíněné ustanovení nelze pokládat za zcela jednoznačné, bylo v roce 1644 nařízeno, aby za jediné nepochybné byly pokládány ty případy, kdy byl pachatel dopaden při činu, popřípadě pokud jeho vina byla zcela zjevná. Od roku 1634 se revizní instancí stala s konečnou platností Česká dvorská kancelář.

Dne 29. listopadu roku 1628, v reakci na nové poměry, byla Ferdinandem II. pro apelační soud vydána nová instrukce (reskript). Sbor členů soudu (apelační kolegium), který tvořil president a šestnáct radů, se nově skládal ze tří lavic – panské, rytířské a doktorské. Všichni radové museli být tuzemci katolického vyznání. První dvě lavice byly složeny z dohromady osmi radů příslušných stavů, třetí lavice ze stejného počtu

³⁶ Christian d'Elvert, *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte*, Teil 1., *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei- und bürgerlichen Rechtes*, Brünn 1888, str. 33.

³⁷ Původně (do roku 1575) se řízení konalo v královské radě. K. Adamová, *Apelační soud v Českém království v letech 1548 až 1651*, str. 108 a 109.

³⁸ Pokud si prvoinstanční soud nevěděl ve složitém právním případě rady, zaslal spis bez uvedení jmen stran apelačnímu soudu. Rozhodnutí AS nebylo pro prvoinstanční soud závazné. Tento typ rozhodnutí byl zakázán v roce 1575.

³⁹ Václav Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933*, Praha 1933, str. 11.

⁴⁰ V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze*, str. 10.

⁴¹ Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacemi (k 1. 10. 2010). Tento názor, zastávaný dřívějšími autory, v době nedávné zpochybnila J. Hausenblasová (*Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548 – 1627*, str. 5-31). Zmíněná autorka objevila záznamy o jmenování radů a dalších zaměstnanců i pro období bělohorské.

⁴² Na AS se měl nižší soud obrátit: a) jestliže na uvězněnou osobu nebyla do 14 dnů vznesena žaloba (R VI), b) viz text (R VIII), c) jestliže vyšetřovanec označil za spolupachatele osobu vyššího stavu nebo měšťana královského města (R X a R XVIII). Článek R VII umožňoval obviněnému, aby se obrátil na AS ohledně odsouzení k útrpnému právu. Dle prof. K. Adamové (*Apelační soud v Českém království v letech 1548 až 1651*, str. 109) se však v tomto případě nejedná o naučení, ale o odvolání.

doktorů práv, ze kterých dva museli náležet k měšťanům měst pražských⁴³. Totéž ustanovovala Deklaratoria a Novely z roku 1640 v člancích Dd V až VIII⁴⁴. Všichni členové museli ovládat právo městské i zemské. Podmínkou pro přijetí pro všechny rady bylo absolvování zkoušky⁴⁵ z civilního i trestního práva. Čeští kandidáti byli zkoušeni z práva českého a římského, němečtí z práva saského a římského. Instrukce dále upravovala pořadí hlasování. Hlasovalo se podle stavů (nejprve doktorská lavice, poté ostatní) a podle věku (od nejmladšího rady určité lavice k nejstaršímu)⁴⁶. První hlasoval referent, jako poslední prezident soudu. Kancelář soudu se měla skládat z dvou sekretářů, dvou registrátorů, tří kancelistů a dvou dvevníků.

Již 26. listopadu 1644 byla Ferdinandem III. vydána nová (tzv. linecká) instrukce⁴⁷, která výrazně posílila pravomoc soudu vůči soudům královských měst a také nově upravila působnost soudu⁴⁸. Apelační soud získal právo dozoru nad podřízenými soudy a s tím související nástroje udělovat napomenutí a pokuty. AS měl hlavně dbát, aby soudní řízení bylo vedeno písemně. Druhou významnou změnou oproti dřívějšímu stavu byla přesná úprava procesních institutů přímo v instrukci. Taktéž bylo změněno pořadí hlasování v kolegiu. Roku 1651 byla na apelační soud přenesena agenda hejtmanství německých lén.

V průběhu druhé poloviny 17. století dochází k dalšímu posilování postavení soudu. Zmiňme reskript Leopolda I. z 27. září 1677⁴⁹, kterým bylo poddaným umožněno odvolání proti trestním rozsudkům vrchnostenských soudů. Lze také vysledovat, že v této době směřovala od hrdelních soudů k soudu apelačnímu k posouzení a k vynesení rozsudku velká většina hrdelních případů. Apelační soud taktéž začínal podřízeným soudům předepisovat otázky kladené těmito soudy vyšetřovancům (interrogatorium). Z doby Josefa I. zmiňme jen krátce hrdelní řád z 16. července 1707, díky kterému se apelační soud stal také výlučnou institucí pro podávání právních naučení pro podřízené soudy v hrdelních věcech, a zavedení tzv. syndikátních žalob (1709)⁵⁰.

⁴³ Plat presidenta činil 1200 kop, rady 600 kop. Dva sekretáři měli po 400, dva registrátoři po 265, tři kancelisté po 144 a dva dvevníci po 96 kopách. Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 190.

⁴⁴ Dd V – počet radů, Dd VI – hodnost radů panské a rytířské lavice, Dd VII - hodnost radů doktorské lavice, Dd VIII – obecné podmínky pro přijetí, zkouška, dva radové by měli být pražskými měšťany.

⁴⁵ Zkoušku tvořily dva těžší případy přidělené presidentem soudu. Své vypracování musel kandidát obhájit před zkušební komisí složené z radů AS, ta svůj posudek zaslala panovníkovi. J. F. Schmidt, Monographie des k. k. Appellationsgerichtes, str. 10.

⁴⁶ V. Zdeněk, Dějiny královského apelačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze, str. 23.

⁴⁷ Diplomatically vzato šlo o reskript, k němuž byla připojena instrukce. Přetištěno v: J. F. Schmidt, Monographie des k. k. Appellationsgerichtes, str. 55 až 82. Originál srv. Fond Stará manipulace (NA), inv. č. 1519, karton 957.

⁴⁸ Hlavně články 16 (Čechy) a 23 (Morava a Slezsko) linecké instrukce.

⁴⁹ Oldřich Rezek, Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské, Ostrava 2007, str. 73 a také http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacem (k 1. 10. 2010).

⁵⁰ http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacemi (k 1. 10. 2010).

2. Právo a soudnictví v době tereziánské

2.1 Obecný přehled

V době tereziánské si české právo přes integrační záměry (např. zřízení Nejvyššího justičního úřadu) habsburské vlády nadále zachovávalo do značné míry svoji nezávislost. Vytvoření společného česko-rakouského kodexu občanského práva (Codex Theresianus) se přes usilovnou činnost stále nedařilo. Integrační snahy však byly úspěšné v oblasti práva trestního (Constitutio criminalis Theresiana). České právo této doby nadále rozlišovalo dva hlavní právní systémy – právo zemské a právo městské, byť tento dualismus byl dlouhodobě považován za nevyhovující. Již od počátku 18. století se připravovalo jejich sjednocení, k čemuž však v této době plně nedošlo.

Jak z logiky věci vyplývá, tato kapitola se bude v první řadě zabývat právem městským. Hlavní pramenem městského práva byl nadále Koldínův zákoník (Práva městská království českého) z roku 1579. Na základě článků D 49 a J 27 OZZ si bylo zemské a městské právo navzájem v poměru subsidiarity, tudíž podpůrným pramenem městského práva bylo i OZZ s novelami a deklaratorii. Velký praktický význam mělo i právo obecné (římské), o jehož recepci se výrazně zasloužil apelační soud, a také šířící se přirozenoprávní ideje. V oblasti trestněprávní je nutno vzpomenout na hrdelní zákoník Josefa I. (Constitutio criminalis Josephina, Nemesis Josephina) z 16. července 1707 platný pro země České koruny. Tento zákoník se ve dvaadvaceti článcích z třiaadvaceti zabýval právem procesním. V zásadě se jednalo o zhuštěnou a mírnější verzi dolnorakouské Ferdinandei z roku 1656¹. Nebyl však zákoníkem výlučným, neodstranil starší normy obsažené v Koldínově zákoníku a OZZ². I tak však výrazně přispěl k sjednocení trestního práva procesního v českých zemích. Jako jeho doplnění sloužila instrukce pro hrdelní soudy z 13. dubna 1739.

Významný přelom představuje trestní zákoník tereziánský (Constitutio criminalis Theresiana, Nemesis Theresiana) z 31. prosince 1768, který nabyl účinnosti 1. ledna 1770. Theresiana představovala výlučnou a všeobecnou úpravu trestního práva hmotného i procesního v českých i rakouských (dědičných) zemích. Poslední významnou trestněprávní reformu představovalo nejvyšší rozhodnutí z 2. ledna roku 1776, kterým byla zrušena tortura. Vojenské soudnictví upravovala jurisdikční norma z 14. září 1745, nahrazena byla jurisdikční normou z 31. prosince 1762.

2.2 Civilní řízení před městskými soudy

Procesní úprava obsažená v Koldínově zákoníku nebyla v době pobělohorské pro řízení před soudy použitelná, jelikož v této době převládl tzv. písemný proces³. Pro tento proces byla nejprve užitá úprava obsažená v OZZ, ale lhůty zde užívané byly pro městské procesy nevhodné (dlouhé). Proto instrukce pro královská města (čl. 22) nařídila užívání procesních lhůt dle Koldínova zákoníku⁴. Z dalších pramenů zmiňme

¹ Václav Šolle, Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, in: SAP 12/1962, str. 89.

² Karel Malý, Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2004, str. 194.

³ Ústní proces, zvaný též sumární, bylo možno užít jen okrajově – jen při bagatelních sporech a při likvidních (dlužníkem přiznaných) dluzech. Výsledkem sumárního procesu mohl být konečný rozsudek, ale soud mohl v složitějších případech odkázat mezitímním rozsudkem strany na řádné (písemné) řízení.

⁴ Jiří Klabouch, Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo), Praha 1967, str. 227.

pragmatiky z 20. září a 20. října 1641, reskript z 22. ledna 1691 a apelační pragmatiku z 16. dubna 1734. Důležitou změnu (opět hlavně v oblasti lhůt) představovala procesní pragmatika z 23. ledna 1753.

Před zahájením sporu mělo dojít mezi stranami k výměně řezaných cedulí, tedy žalobce měl žalovanému zaslat předžalobní upomínku a vyčkat případné odpovědi⁵. Nedošlo-li k urovnání sporu, následovalo podání žaloby, která měla obsahovat tvrzení žalobce a návrhy důkazů, dále k ní měly být přiloženy kopie listinných důkazních prostředků⁶. Městský soud prováděl obeslání žalovaného z úřední povinnosti. Žalovaný se musel ve lhůtě⁷ k žalobě vyjádřit ve formě odpovědi (excepce), popřípadě taktéž navrhnout důkazy. Pokud tak žalovaný neučinil, mohl žalobce žádat o kontumační rozsudek (stanné právo). Na rozdíl od předbělohorské úpravy soud rozhodoval i v tomto případě po seznámení se s materiálním stavem, a to i v neprospěch žalobce. V excepci musely být obsaženy všechny skutkové okolnosti, které chtěl žalovaný před soudem namítat (zásada koncentrace řízení). Lhůty byly obecně čtrnáctidenní, na základě procesní pragmatiky z roku 1753 je mohly strany po vzájemné dohodě zkrátit. Žalobce následně mohl požádat soud o inrotulaci nebo podat repliku, což byla odpověď na excepci obsahující její vyvrácení a návrh dalších důkazů. Žalobce v této fázi již nesměl měnit předmět řízení. Fakultativní reakcí žalovaného na repliku mohla být duplika⁸ (vyvrácení repliky a příslušné důkazy), případně žalovaný mohl přímo požádat o inrotulaci.

Postup hlavního řízení mohl být přerušen vedlejšími řízeními, tedy tzv. incidentálními spory. Vedlejší řízení iniciovala některá ze stran procesní námitkou (např. litispendence, res judicata, nepřislušnost soudu), řízení končilo (z hlediska řízení hlavního) mezitímním rozsudkem. Již po obeslání mohl žalovaný uplatnit námitku protestatio de damnis litis et expensis⁹ a citaci ad edendum instrumentum¹⁰, od roku 1753 však již nevedla k suspenzi lhůt hlavního procesu. Obeslání svědků bylo často neformální, výslech byl prováděn bez účasti stran. Účast stran¹¹ byla omezena pouze na písemné návrhy otázek (articuli positionales, interrogatoria), soud však jejich návrhy nebyl vázán. Po seznámení se s protokolem se strany mohly k výsledku vyjádřit (spis probatorní a impugnatorní)¹².

Předposlední fází sporu byla inrotulace (inventarizace spisu), která představovala uzavření řízení. Strany byly ex officio obeslány, musely se dostavit a podepsat spisy. V této fázi strany taktéž předkládaly soupis procesních nákladů¹³. Následné rozhodování soudu probíhalo bez účasti stran na základě spisu.

⁵ Postup civilního procesu zpracován dle J. Klaboucha (citované dílo str. 217 až 236) a Oldřicha Rezka (Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské, Ostrava 2007, str. 41 až 57).

⁶ Originály se původně předkládaly až při inrotulaci. Zpochybnění pravosti listiny protistranou (rekognoscace) bylo možné od roku 1753 jen před inrotulací.

⁷ I v případech proměškání lhůt ze závažných důvodů bylo její navrácení (restituce) možné.

⁸ Duplika nesměla obsahovat nové skutkové okolnosti (viz výše). Pokud tuto povinnost žalovaný porušil, žalobce mohl podat protestatio contra nova instrumenta. Žalovaný však mohl odpovědět přísahou, že o nových skutečnostech dříve nevěděl, v tom případě následovala ještě triplika a quadruplika.

⁹ Zda kauce a záruky žalobce postačí pro řízení.

¹⁰ Žaloba vůči osobě, která zadržuje listinu potřebnou jako důkaz.

¹¹ Strana mohla proti svědkům protistrany podat námitku protestatio contra testes, která byla rozhodována v hlavním řízení.

¹² Protistrana mohla na tento spis reagovat spisem reprobatorním, reakcí na něj mohl být spis salvatorní. Svědkové proti svědkům (testes reprobatorii) byli přípustní.

¹³ Do roku 1753 se o nákladech rozhodovalo ve zvláštním, tzv. likvidatorním procesu.

2.3 Trestní řízení

Základním procesním principem této doby byl princip oficiality. Již OZZ v zásadě preferovalo stíhání ex officio v podobě veřejné žaloby (zásada legality) před soukromožalobní iniciativou. Ale v prvním případě stále chyběla pravidla, která by tento nový typ procesu odlišila od starého akuzačního řízení. Tento nedostatek odstranila až Josefina¹⁴ upravující postup úřadů stíhajících ex officio a formulující pravidla inkvizičního trestního procesu.

Pro trestní řízení byl příslušný jen soud mající hrdelní právo¹⁵, který byl náležitě obsazen (čl. 2 Josefiny)¹⁶. Aby mohl soud zahájit řízení, musel se o zločinu dovědět a zároveň mu musela být udána osoba podezřelého¹⁷. Zároveň měl však soud povinnost pátrat po spáchaných zločinech. Prvním stádiem řízení byla všeobecná inkvizice. Jeho obsahem byl předběžný výslech svědků (bez přísahy) i podezřelého. Pokud soud shledal podezření důvodným, nastupovala inkvizice speciální. V této fázi musel být podezřelý obligatorně vazebně zajištěn¹⁸. Soud zjišťoval skutkové okolnosti prostřednictvím ohledání skutku zločinnosti (corpus delicti), který prováděla vyšetřovací komise složená dle Josefiny ze dvou soudců a písaře, popřípadě ranhojiče. Theresiana svěřovala vedení vyšetřování ve většině případů komisi složené z vyšetřujícího soudce znalého hrdelního řádu, dvou přísedících v roli svědků a zapisovatele (čl. 20 § 3). Následoval řádný výslech podezřelého vyšetřovací komisí. Teprve poté přišel na pořad výslech svědků pod přísahou (v nepřítomnosti obžalovaného), případně jejich konfrontace (opět prováděla komise). V okamžiku, kdy soud shromáždil potřebné důkazy, se podezřelý mohl seznámit se spisem, případně navrhopat další důkazy. Dle Theresiany (čl. 36 § 7) měl obviněný tři dny na přípravu obhajoby. Ku pomoci si dle čl. 12 Josefiny mohl vzít právního přítele, se kterým se však mohl radit jen v přítomnosti soudců. Další možností obhajoby bylo sepsání odvodního spisu (podpis advokáta nutný). Naopak Theresiana (čl. 36) obhájce nepřipouštěla, leda by byl jmenován ze závažných důvodů soudem.

Následovalo nalézací řízení složené z porady soudu a vynesení rozsudku. Hrdelní soud měl být obsazen předsedou a nejméně devíti bezúhonnými přísedícími pod přísahou. Pokud soudci byli málo znalí hrdelního řádu, nebo kde tomu bylo zvykem, měl s přísedícími zasedat přísežný vrchnostenský úředník (Josefina). Dle Theresiany se soud v této fázi řízení musel skládat z nejméně sedmi soudců znalých hrdelního řádu. Soudce referent musel mít složenou zkoušku před AS, nebo být proslulým právníkem (čl. 20 §§ 8 a 9). Nebyl-li soud řádně obsazen, musel po skončení vyšetřování zaslat spisy AS, který pak rozhodl (čl. 18 § 5 Theresiany). Pokud se podezřelý přiznal, nebo se prokázala jeho nevina, soud vynesl tzv. dokonalý rozsudek (odsouzení/osvobození). Jinak soud mezitímním rozsudkem nařídil útrpný výslech¹⁹ před komisí (čl. 16 Josefiny, čl. 37 § 3 a čl. 38 Theresiany). Rozsudek musel obsahovat druh a stupeň mučení. Po přiznání podezřelého následoval řádný odsuzující rozsudek. V opačném případě měl být podezřelý osvobozen, ale soud mu přesto mohl uložit mimořádný trest (pokuta). Soudy prvního stupně náležela taktéž péče o výkon trestu.

¹⁴ Soukromá žaloba byla nadále možná a řídila se dosavadními předpisy (čl. 3 Josefiny). Odstranila ji až Theresiana. Veřejnou žalobu Theresiana stále připouštěla, ale jen jako výjimku z pravidla (čl. 24 Theresiany).

¹⁵ Soud, který toto právo postrádal, mohl podezřelého zatknout pouze při činu a musel ho do tří dnů vydat hrdelnímu soudu (čl. 4 § 3 Josefiny), srovnej s čl. 19 § 28 Theresiany.

¹⁶ Postup hrdelního řízení dle Josefiny zpracován na základě J. Klaboucha (citované dílo str. 236 až 251).

¹⁷ Dle Josefiny, srovnej s čl. 23 § 1 a 25 § 2 Theresiany.

¹⁸ Se zatčením bylo spojeno ohledání zatčeného a jeho sumární (předběžný) výslech.

¹⁹ Pokud se jednalo o osobu morálně zachovalou, soud se mohl spokojit s uložením očišťovací přísahy.

2.4 Hrdelní soudnictví v Čechách

Hrdelní soudnictví v 18. století nad nepriviligovanými osobami vykonávaly hrdelní soudy, tedy soudy královských i poddanských měst²⁰ s hrdelním právem, které vykonávaly svoji pravomoc teritoriálně, a to nejen v hranicích města, ale v případě poddanských měst i na panství své vrchnosti²¹. Výkon soudnictví zahrnoval i cizí poddané, kteří byli v obvodu soudu zadrženi nebo zde spáchali trestný čin. Vrchnosti bez hrdelního soudu předávaly delikventy nejbližším hrdelním soudům²². Židovským soudům hrdelní právo nenáleželo²³. Jak v královských, tak v poddanských městech byla představitelem hrdelní jurisdikce městská rada²⁴. Soudy poddanských měst byly závislé na vrchnosti a jejích úřednících²⁵.

Od počátku 18. století taktéž vzrůstala důležitost krajských hejtmanů, jakožto orgánů, které měly dohled nad trestněprávní a policejní agendou. Jednalo se o stíhání zlodějů, vrahů, žebráků, Romů a jejich předávání hrdelním soudům k potrestání, dále vizitace krčem, žalářů nebo pátrání po zběhlých poddaných. Jejich pravomoc již dříve zakotvilo OZZ v člancích R I až R V a Z I až Z VI, dále pak instrukce pro krajské hejtmány. Hejtmanům náležel dohled nad hrdelním soudnictvím prostřednictvím pravidelných inspekci. Pokud hrdelní soud nezachovával předpisy, mohli hejtmani navrhnout na základě reskriptu z 8. ledna 1732 zbavení soudu práva vykonávat hrdelní jurisdikci²⁶.

Hrdelní řád Josefa I. z 16. června 1707 stanovil, že hrdelní soudnictví mohou vykonávat pouze soudy, které k tomuto opravňovalo panovníkovo privilegium, lenní vztah nebo starobylý obyčej (od nepaměti). I tak v Čechách fungovalo tři sta osmdesát čtyři hrdelních soudů. Soud měl vydržovat přísežného písaře znalého práv a kata, taktéž měl na vlastní náklady udržovat šibenici, stínadla a pranýř. Na rozdíl od Moravy²⁷ se v Čechách podařilo zorganizovat redukci počtu hrdelních soudů na základě patentu z 19. srpna 1765 až k 1. lednu 1766²⁸. Hrdelní jurisdikci nadále vykonávaly čtyři soudy pražských měst, soud pražské univerzity, městský soud v Chebu a soudy dalších dvaceti čtyř měst²⁹. Zbýlých tři sta padesát čtyři soudů bylo suspendováno, mohly pouze vést předběžné vyšetřování, zatýkat a předávat pachatele. 5. května 1766 bylo postavení hrdelního soudu vráceno Chomutovu. Nadále měl mít každý hrdelní soud zkoušeného syndika a zkoušeného kriminálního asistenta. Druhým stupněm byl apelační soud,

²⁰ V případě poddanských měst by možná byla lepší formulace, že hrdelní soudnictví vykonávala vrchnost prostřednictvím poddanských měst. Viz Bohuslav Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, in: PHS 3/1957, str. 118.

²¹ Eva Procházková, Hrdelní soudnictví města Votic, in: SVPP 22/1981, str. 206.

²² Jindřich Francek - Tomáš Šimek, Hrdelní soudnictví českých zemí, Praha 1995, str. 17.

²³ Patent z 8. dubna 1648.

²⁴ Popřípadě doplněná obecními staršími. Jaroslav Pánek, Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16 až 18. století, in: SVPP 23/1982, str. 169.

²⁵ K příkladům zásahů vrchnosti do řízení viz také J. Pánek, Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. až 18. století. Christian D'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder, Brünn 1880, str. 362 uvádí reskript z 29. října 1717, který potvrdil právo vrchnosti zasáhnout do soudního řízení v případě shledání průtahů.

²⁶ Jan Janák, Zdeňka Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, str. 191, B. Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách, str. 124.

²⁷ Na Moravě probíhaly redukce hrdelních soudů v letech 1729, 1752 a 1754.

²⁸ Pragmatical-Sanction wegen Restrangierung der Halsgerichte und Dotierung des fundi criminalis in Böhmen. Friedrich Maschek, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Prag 1884, str. 33.

²⁹ Hradec Králové, Trutnov, Nový Bydžov, Chrudim, Jičín, Kutná Hora, Kouřim, Rakovník, Beroun, Žatec, Most, Locket, Žlutice, Litoměřice, Ústí nad Labem, Tábor, Pelhřimov, České Budějovice, Písek, Plzeň, Stříbro, Klatovy, Mladá Boleslav a Nymburk.

třetím Nejvyšší justiční úřad. Opravný prostředek proti rozhodnutí stanných soudů možný nebyl.

3. Organizace soudu do roku 1783

3.1 Personální obsazení

Základem vnitřního uspořádání AS v Praze byla linecká instrukce z roku 1644 obsahující třicet čtyři článků¹. Dle jejího obsahu se soud skládal² z presidenta a šestnácti radů³. President AS (president nad apelacemi) musel být panovníkem vybrán z panského stavu a být katolíkem (čl. 1 linecké instrukce), náležel k nejvyšším zemským úředníkům (článek A XXXVI OZZ). Do úřadu měl být instalován nejvyšším purkrabím⁴. President měl za povinnost informovat císaře o stavu soudu⁵. Taktéž císaři navrhoval propuštění radů pro porušení služebních povinností. President AS mohl opustit Prahu jen na základě výslovného souhlasu panovníka (čl. 4 linecké instrukce). Presidentův plat činil dle instrukce z roku 1628 tisíc dvě stě kop grošů míšenských ročně počínaje složením přísahy. Historicky prvním vicepresidentem AS se stal v roce 1627 Jiří Adam hrabě z Martinic, tento úřad byl trvale obsazován od roku 1659, to jest nástupem historicky druhého vicepresidenta Adolfa Vratislava hraběte Šternberka⁶.

Reskript z 12. července 1763 se také týkal presidentovi pravomoci dohledu nad rady AS. Pokud zjistil, že některý z radů neplní správně své povinnosti, měl o tom spolu s vicepresidentem podat zprávu (dobrozdání). Tato zpráva měla vždy obsahovat informaci, zda onen rada neplní své povinnosti z nedostatku píle, nebo z důvodu naprosté neschopnosti. Na konci vlády Marie Terezie činil jeho plat dva tisíce dvě stě zlatých⁷. Příjem vicepresidenta byl v této době ve výši dvou tisíc zlatých⁸.

Rady AS jmenoval i propouštěl panovník. Ve služebních věcech byli podřízeni presidentovi AS. Dle linecké instrukce jich bylo šestnáct, osm radů AS mělo být ze stavů panského a rytířského, osm radů mělo být doktory práv. Rada AS musel mít inkolát v zemích koruny české, být katolíkem, znát oba zemské jazyky a také složit požadovanou justiční zkoušku (čl. 1 linecké instrukce). Zkouška se skládala ze zpracování jednoho trestního a jednoho civilního případu podle obecného

¹ Velmi zajímavé je srovnání s instrukcí z 19. července 1753 pro moravský AS (královský tribunál) v Brně. K této instituci viz Christian d'Elvert, *Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*, Brünn 1880, str. 358 a 359.

² Pro srovnání zde uvádím personální stav brněnského AS (královského tribunálu) na základě instrukce z roku 1753. Soud se skládal z presidenta (zemského hejtmana), patnácti radů, dvou sekretářů, dvou koncipistů, jednoho radního protokolisty s adjunktem, jednoho registrátora zároveň vykonávajícího funkci expeditora, jeho dvou adjunktů, patnácti ingrosistů, sluhy a dveřníka. Ch. d'Elvert, *Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte*, str. 361.

³ Stejná úprava i v Deklaratoriích a novelách (1640) čl. Dd V. Dále přibyl ještě vicepresident, viz Johann Jacob Weingarten, *Vindemiae iudicialis editio postrema, triplo et ultra auctior*, Prag 1692, str. 331.

⁴ Viz např. reskript z 12. února 1750 (Kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 63) ohledně jmenování hraběte Nostice presidentem AS.

⁵ Např. rozbroje mezi rady, čl. 8 linecké instrukce.

⁶ Václav Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933*, Praha 1933., str. 62.

⁷ Z toho základ činil 1400 zl (Gehalt ex camerali) a stavovský příspěvek 800 zl (ständisches Adjutum). Josef Karl Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Teil 1, Prag 1805, str. 159. Dr. Woitschová uvádí, že k roku 1741 činil plat presidenta 1400 zl, plat radů pak 700 zl. Klára Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783* (což slušného a spravedlivého jest fedrovati), Pelhřimov 2010.

⁸ Z toho základ činil 700 zl (Gehalt ex camerali), stavovský příspěvek 400 zl (ständisches Adjutum) a přídavek (Neue Zulage ex camerali) 900 zl. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 159, viz také intimát gubernia z 8. března 1765, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, fond AS (NA), str. 81.

(římského), českého (městského) a saského práva⁹. Po roce 1651 se v rámci zkoušky objevují i případy z lenního práva¹⁰. Radové z doktorské lavice se museli také vykázat doktorátem získaným na některé ze schválených univerzit (viz také Deklaratoria a Novely Dd VII).

Změna systému zkoušení nastala na základě reskriptu z 12. července 1763¹¹. Uchazeč o místo apelačního rady musel prokázat prostřednictvím vysvědčení (attestata) nabytí doktorátu práv nebo dokončení studia práv dle nové studijní osnovy. Ve druhém případě vysvědčení (testimonium de absolutis juxta novam methodam studiis) museli vydat profesori a studijní direktor právnické fakulty. Toto vysvědčení pak uchazeč přiložil ke své žádosti o přijetí směřované AS. Každému uchazeči byl přidělen zvláštní referent. Uchazeči se bez rozdílu stavu museli podrobit přijímacímu řízení. Panovník však mohl provést jmenování i bez jeho vykonání. Osvobozeny byly rovněž osoby, které již zastávaly justiční úřad (die bei einer anderen Stelle gedient haben). První částí přijímacího řízení byla písemná zkouška. Uchazeč musel na základě předložených spisů vypracovat přednes tří případů. Jeden případ se týkal práva civilního, druhý trestního a třetí lenního. Ještě předtím musel podepsat čestné prohlášení, že mu nikdo nebude pomáhat. Následně uchazeč musel své řešení přednést v plné radě soudu, která také zkoušku ohodnotila. Pokud kandidát uspěl, postoupil do druhé části řízení. Po složení přísahy mlčenlivosti (zachování radního tajemství) se stal na zkušební dobu tří až čtyř týdnů nehlasujícím členem kolegia soudu. V okamžiku jejího uplynutí byl AS povinen sestavit závěrečnou zprávu¹², zda se uchazeč osvědčil. Tuto zprávu spolu s celým spisem pak AS zaslal NJÚ k rozhodnutí.

Ani radové AS nesměli bez povolení odjet z Prahy. Souhlas udílel panovník, v době jeho nepřítomnosti v zemi president AS. Nepřítomnost delší než čtrnáct dnů byla povolována jen ze závažných důvodů. Pokud měla nepřítomnost rady přesáhnout šest týdnů, popřípadě pokud se rada chystal do ciziny, udílel souhlas prostřednictvím presidenta panovník, podmínkou udělení bylo, že rada měl všechny přidělené případy vypracovány. Panovník rozhodoval na základě dobrozdání zasláního presidentem (čl. 4 linecké instrukce).

Pokud byl rada panovníkem zároveň pověřen výkonem jiného úřadu (např. členství v komisi), mohl být zároveň po dobu výkonu této funkce od povinností apelačního rady dispensován¹³. Dle reskriptu z 6. června 1750 měl president, popřípadě jeho zástupce dbát, aby se radové zúčastňovali zasedání a řádně vypracovávali přednesy, hříšníky měl nahlásit. Neúčast na zasedání i odchod z budovy soudu v době zasedání bez ohlášení a řádné omluvy měly být trestány důtkou nebo dokonce dle okolností ztrátou platu (cum suspensione a salario). Docházka radů měla být zaznamenávána do příslušných protokolů. Pokud však byl rada pověřen zvláštním

⁹ Jak instrukce z roku 1628, tak Deklaratoria a Novely (1640) v čl. Dd VIII požadovala vykonání zkoušky pro všechny rady. Někteří autoři (Auersperg, Adamová) interpretují článek 1 linecké instrukce (... sollen besonders die Doctores ...) v tom smyslu, že povinnost skládat zkoušku se týkala jen doktorů práv. J. Weingarten (Vindemiae judicialis editio, str. 331) však výslovně konstatoval, že justiční zkoušku museli skládat všichni radové. Úprava zkoušky v deklaratoriích i linecké instrukci je ostatně prakticky totožná.

¹⁰ J. K. Auersperg, citované dílo, str. 94.

¹¹ Jednalo se o uvozovací reskript k dodatku k instrukci, navazoval na nařízení z 16. června 1758. Výtah z uvozovacího reskriptu lze nalézt: Joseph Kropatschek, Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze 1740-1780, Teil 4., Wien 1787, str. 169. Úplné znění pak v knize reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 440. Další doplněný výtah z tohoto dodatku se nachází na straně 303 knihy reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA).

¹² Nejen soud vypracovával o tomto zprávu, ale i president sám (in particulare) musel zpracovat vlastní dobrozdání (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 303).

¹³ Viz např. dvorní dekret z 18. března 1769 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 116).

úkolem, mohl být panovníkem od povinností vypracovávat přednesy a účastnit se zasedání osvobozen¹⁴.

Rada AS se nesměl bez vědomí (Vorwissen) presidenta účastnit prací komisi královské komory a místodržitelství (čl. 5 linecké instrukce)¹⁵. Reskripty z 9. ledna 1648¹⁶ a 30. listopadu 1684 stanovily neslučitelnost funkce apelačního rady s jakýmkoli zemským úřadem. Rada AS měl mít slušné chování, být počestný, mezi rady měla panovat vzájemná svornost a důvěra (čl. 8 linecké instrukce). Radové AS měli být nestranní, nesměli se angažovat v případech, které by, byť jen potenciálně, byly způsobilé před AS. V ostatních věcech radit mohli, ale nesměli působit jako advokáti a prokurátoři¹⁷, či jako komisaři jiných úřadů (čl. 9 linecké instrukce). Neměli mít ani jiná stálá povolání (čl. 10 linecké instrukce). Taktéž samozřejmě nesměli pomáhat stranám, brát úplatky, slibovat hlas stranám, upravovat spisy a brát ohled na přátele a příbuzné (čl. 9, 13 a 14 linecké instrukce)¹⁸. Jednou z hlavních povinností rady bylo zachovávání radního tajemství, hlavně se dbalo, aby strany nezjistily, kdo je referent (čl. 11 linecké instrukce). Pokud strana jméno referenta přesto zjistila, měl president AS povinnost jmenovat jiného, nebo alespoň koreferenta (čl. 11 linecké instrukce). Z důvodu hrubého porušení povinností nestrannosti a mlčenlivosti (radní tajemství) hrozilo radům nejen propuštění ze služby, ale i prohlášení do budoucna za nezpůsobilé státní služby (Ratdienst).

Reskript z 12. července 1763 stanovil, že pokud nejvyšší purkrabí bude zamýšlet jmenovat některého z radů AS za člena některé politické komise (Nebencommission, viz níže), může tak učinit pouze po dohodě s presidentem AS.

Roční plat rady¹⁹ měl být dle instrukce z roku 1628 ve výši šesti set kop míšenských grošů, na konci vlády Marie Terezie byla jeho výše určena částkou tisíc pět set zlatých²⁰. Plat (Gehalt ex camerali) byl vyplácen čtvrtletně ze solných příjmů (Salzgefälle, Salarii)²¹ a to ve druhé polovině 18. století prostřednictvím komorního platebního úřadu (Cammeralzahlamt). Na platy u AS taktéž přispívaly stavy²². Vyplácení stavovského příspěvku (ständisches Adjutum, Gehalt ex fundo statuum) probíhalo jednou ročně prostřednictvím Nejvyššího berníčního úřadu (Generalsteueramt). Vyplácení platu i adjuta zaměstnancům (včetně radů) upravoval článek osm instrukce pro výpravnu z 27. dubna 1752. Instrukce pro AS musela být

¹⁴ Např. dvorní dekret ze 7. září 1764 (kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, fond AS (NA), str. 30), Karel Walter Bregent z důvodu vypracování zprávy ohledně reformy hrdelních soudů, nebo dvorní dekret z 18. března 1764 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 116), kterým byl Filip hrabě Clary-Aldringen dispensován z povinností rady AS z důvodu pracovního vytížení v hraniční komisi. Dvorním dekretem z 5. října 1775 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 559) byl hrabě Kounic uvolněn z povinností rady AS na dobu dvou let, aby mohl zvelebit své neštěstím postižené statky.

¹⁵ Viz také reskript z 2. prosince 1644, Johann Jacob Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, Prag 1720, str. 242.

¹⁶ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 253.

¹⁷ Viz také dvorní dekret z 1. srpna 1772, kterým bylo zeměpanským úředníkům zakázáno zastupování stran (agentum).

¹⁸ Viz také insinuat gubernia ze 4. dubna 1764 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 124).

¹⁹ Auersperg uvádí, že původně náležel na základě zvyklosti stálý plat pouze čtyřem radům z panské lavice, třem radům z rytířské lavice a čtyřem radům z doktorské lavice. Dále udává, že tato zvyklost neměla oporu v žádném písemném nařízení, J. K. Auersperg, citované dílo, str. 93. Ohledně vyplácení platu radům také viz reskript z 9. srpna 1712 (Continuatio codicis Ferdinando-Leopoldini, str. 57).

²⁰ Základní plat 700 zl, stavovský příspěvek 400 zl a přídavek také 400 zl. Viz poznámka ohledně platu presidenta.

²¹ J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, str. 331.

²² Např. pro rok 1752 činil stavovský příspěvek 8275 zlatých (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 584). Dvorním dekretem z 15. října 1768 bylo AS oznámeno, že zemský sněm schválil adjutum in surrogatum salarii pro rok 1769 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 53).

radům dvakrát ročně přečtena, na svátek sv. Jiří a na svátek archanděla Michaela (čl. 34 linecké instrukce²³).

Reskript ze 17. dubna 1676²⁴ rozšířil počet členů soudu nepočítaje presidenta na dvacet, doktorská lavice měla mít deset členů. Důvodem tohoto kroku bylo umožnění utvoření senátů po devíti členech²⁵. Dva služebně nejmladší radové jak z lavice doktorské, tak z šlechticů měli být neplacení (mimořádní radové, Supranumeralräte, supernumerarii)²⁶. Těmto radům ovšem náleželo hlasovací právo (votum activum, votum decisivum)²⁷. Služebně starší rada z každé z těchto dvojic dosáhl systemizované (placené) posice jejím uvolněním. Tento systém byl doplněn rezolucí z 23. dubna 1683²⁸. Panská lavice se měla skládat z šesti členů, rytířská ze čtyř. Výše zmíněná dvě neplacená šlechtická místa byla zachována, nadále však měla být jedno neplacené místo obsazováno radou panského stavu a druhé radou stavu rytířského. Služebním postupem (ex beneficio ordinis) měl každý z nich dosáhnout systemizované místo v příslušné lavici (in ordine proximo). Dle reskriptu ze 17. března 1692²⁹ měl v okamžiku uvolnění placeného (salarier) místa o této skutečnosti prezident AS zpravit ČDK s dodatkem, který rada měl toto místo na základě služebního postupu obsadit. NJÚ (panovník) přechod systemizovaného místa potvrzoval prostřednictvím dvorního dekretu³⁰. Od poloviny šedesátých let 18. století je možno doložit praxi, že mimořádní (neplacení) zaměstnanci AS museli při nástupu do úřadu podepisovat sustentační revers³¹. Neplacený rada však mohl obdržet adjutum³². Kromě čtyř výše zmíněných (stálých) neplacených radů mohl panovník jmenovat ještě další mimořádné (neplacené) rady ad

²³ Tento článek také stanovil, která díla právnícké literatury se mají nacházet v knihovně soudu. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 63.

²⁴ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 419

²⁵ Johann Ferdinand Schmidt, Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, Prag 1866, str. 356, Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 191.

²⁶ Dr. Woitschová s odkazem na knihu instalací (fond AS (NA), inv. č. 69) uvádí, že mimořádní radové byli jmenováni již od roku 1668. K. Woitschová, Personální obsazení pražského apelačního soudu, str. 6.

²⁷ Byly však i výjimky – viz např. reskripty z 3. a 24. října 1754 (kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, fond AS (NA), str. 529). Josef hrabě Hartmann von Clarstein a Leopold hrabě Clary Aldringen byli jmenováni mimořádnými rady na panské lavici, ale do dosažení plnoletosti (24 let) jim náleželo pouze votum informativum. Totéž se týkalo i Prokopa hraběte Lažanského (reskript z 9. února 1761, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 133) a Františka hraběte Caretto Millesimo (dvorní dekret ze 17. června 1779). Někteří mimořádní radové byli jmenováni pouze na dobu určitou, např. Theodor de l'Eau byl jmenován pouze na dobu tří let (dvorní dekret z 19. ledna 1757, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA), str. 371).

²⁸ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 419.

²⁹ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 551.

³⁰ AS byl o tomto zpraven jak přímo, tak prostřednictvím insinuátu zemského gubernia.

³¹ Např. dvorní dekret ze 17. října 1766 (kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, fond AS (NA), str. 201), kterým byl Josef Linhart jmenován mimořádným kancelistou. Sustentační revers je prohlášení, kterým se někdo zavazuje, že bude vydržovat státního úředníka, dokud mu nebude stát platit služné. Popřípadě úředník sám se zaváže, že po tuto dobu nebude státní pokladně na obtíž.

³² Reskript z 15. ledna 1764 (kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 486) stanovil, že dva mimořádní (neplacení) radové, kteří se zvláště osvědčili, mají po tři roky dostávat zvláštní příspěvek 500 zlatých ročně (dohromady 1000 zl ročně). Zároveň prezident soudu, pokud zjistil, že některý obzvláště pilný neplacený rada má naléhavou potřebu (vordringliches Bedürfnis) finančního rázu, měl o tom zpravit dvůr. Dle okolností pak mělo být rozhodnuto o případném příspěvku. Týmž dekretem byl plat kancelářského personálu souhrnně navýšen o 4000 zl ročně po dobu tří let. Viz také dvorní dekret z 25. června 1763. Zvláštní příspěvek pro dva mimořádné rady byl vyplácen i po uběhnutí zmíněných tří let. Viz dvorní dekrety z 12. ledna 1769 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 171), z 3. srpna 1771, reskript z 29. července 1774 a dvorní dekret z 13. května 1775. Dvorní dekret ze 17. května 1774 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 411) dokonce mimořádnému radovi Františku Sauerovi přiznal zvláštní plat ve výši 1500 zlatých, tentýž plat byl již o tři roky dříve přiknut Antonínu Eberlovi.

hoc. I tito radové pak systemizovaného místa mohli dosáhnout služebním postupem. Titulem rady AS byli také občas odměňováni zasloužilí řádní sekretáři AS³³, popřípadě i další úředníci, z nichž někteří neměli s AS nic společného³⁴. U AS také čas od času působili auskultanti (auscultatores). Na základě povolení panovníka a po složení přísahy mlčenlivosti se mohli zúčastňovat zasedání AS, aby zde získali právní praxi. Auskultant neměl votum. Jednalo se většinou o mladé šlechtice. Pokud se však auskultant v budoucnu chtěl ucházet o místo apelačního rady, musel se podrobit přijímacímu řízení, jako každý jiný kandidát. Taktéž roky strávené na této posici se nezapočítávaly do služebního stáří³⁵. K roku 1707 se AS skládal z presidenta, vicepresidenta, devíti radů panské lavice, jedenácti radů rytířské lavice a stejného počtu radů lavice doktorské. Do tohoto počtu není započten český sekretář Kašpar Jan Kupec z Bilenbergu, který byl taktéž titulárním radou³⁶. K 1. červenci 1750 se dle soupisu (viz níže) AS skládal z presidenta, vicepresidenta, dvanácti radů panské lavice, jedenácti radů rytířské lavice a osmi radů doktorské lavice.

Dva radové AS byli členy apelačního soudu směnečného a merkantilního. I hodnost superintendanta Karlo-Ferdinandovi univerzity byla většinou obsazována rady AS³⁷. Totéž lze říci i o direktorech právnické fakulty³⁸. Radové AS byli také stálými členy sirotčí komise (Pupillarcomission) pro osoby vyššího stavu (od roku 1736). Zasedali i v dalších (politických) komisích (Extragremialcommissionen). Přehled o této činnosti radů nám dává příloha k reskriptu z 1. července 1750 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 164)³⁹ a soupis ze 7. září 1752 (kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84,

³³ Např. dvorní dekret z 22. listopadu 1765 (kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, fond AS (NA), str. 161), sekretář Jan Václav Reiss byl za své zásluhy jmenován titulárním radou AS. Reskriptem z 28. dubna 1770 byl Reiss povýšen do funkce skutečného rady na rytířské lavici.

³⁴ Dvorním dekretem z 20. února 1779 byl komerční rada Alexander Cervelli jmenován titulárním radou AS.

³⁵ Viz dvorní dekret ze 7. prosince 1769 (kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, fond AS (NA), str. 194) a dvorní dekret z 11. března 1775.

³⁶ Josefina, dodatek (poslední strana).

³⁷ Oldřich Rezek, Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské, Ostrava 2007, str. 74, J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, str. 316. Viz také insinuat z 2. května 1758, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA), str. 512.

³⁸ Insinuat gubernia z 26. dubna 1764, kniha reskriptů č. 10, fond AS (NA), str. 500.

³⁹ Radové panské lavice: 1) vicepresident hrabě Vratislav z Mitrovic – komise pro kompilaci zemského zřízení, iudicium delegatum in causis commissionum, vyšetřovací komise ve věci novoměstského primátora Andrease Ludegera z důvodu špatné správy hospodářství, 2) hrabě Colonna, nejstarší rada, lení referent, 3) baron Mönnich – iudicium delegatum venaticum, komise pro záležitosti lichvy (usurarische Commission), komise pro sjednocení pražských vedlejších práv (Vereinbarung deren Nebenrechte), komise pro fundace, zastavárny a káznice (Fundations, Versatzambts und Spinnhauscommission), 4) hrabě Bissingen – komise pro fundace, zastavárny a káznice, 5) hrabě Vršovec – komise pro privilegia a hraniční komise, 6) hrabě Vrtba, 7) hrabě Morzin (nepřítomen), 8) hrabě Špork – censurní komise, komise pro kompilaci zemského zřízení, 9) baron Schumann – iudicium delegatum venaticum a mnohé komise u AS, 10) hrabě Leopold Kolovrat – komise pro fundace, zastavárna a káznice, bezpečnostní komise, 11) hrabě Čejka, 12) hrabě Lichnovský (nepřítomen), 13) hrabě Antonín Nostic (dosud nebyl uveden do funkce). Radové rytířské lavice: 1) Zitschy, lení referent – komise pro záležitosti štol a poplatků, komise in causis tumultum, censurní komise, 2) Vojtěch Prokop Höpfling – iudicium delegatum in causis commissorum, iudicium delegatum venaticum, sirotčí komise, hraniční komise, iudicium delegatum in causa clari, 3) Kreuzenstein – komise pro sjednocení pražských vedlejších práv, 4) Auen – komise pro privilegia, komise pro fundace, zastavárny a káznice, iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, 5) Degen – komise pro privilegia, podkomise pro chudobince (pod fundacemi), iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, univerzitní komise, bezpečnostní komise, 6) Wasmuth – komise pro městské hospodářství (Stadtoeconomia), 7) Turba – komise pro privilegia, 8) Siegburg – censurní komise, komise pro městské hospodářství, iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, 9) Ebelin – komise pro fundace, zastavárny a káznice, 10) Skronský – komise pro zakázané hry, 11) Josef František Höpfling. Radové z doktorské lavice: 1) Pötsch – náboženská komise, universitní komise, komise pro revidování účtů, 2) Arnold z Dobroslavína- iudicium

fond AS (NA), str. 1)⁴⁰. Reskript z 22. března 1754 stanovil, že členy bezpečnostní komise musí být tři členové AS, jeden z lavice rytířské a dva z lavice doktorské. Reskriptem z 11. května 1753 bylo zřízeno iudicium delegatum mixtum pro Čechy v Praze. Jeho civilními členy se měli stát členové AS z rytířské a doktorské lavice. Přes jednoznačné ustanovení instrukce ohledně vedlejších zaměstnání radové AS z vedlejší činnosti získávali velké příjmy. Pro mnoho radů taktéž AS představoval pouze nezbytný krok na cestě k pozici rady ČDK, tajného rady nebo přisedícího ZS⁴¹.

3.2 Personál kanceláře soudu

Kancelář soudu se dle linecké instrukce skládala ze dvou expedic, české a německé, každou z nich vedl příslušný sekretář. Dále ze dvou (českého a německého) registrátorů a čtyř kancelistů. Oba sekretáři byli pod přísahou. Kancelář vedl služebně starší sekretář. Místa sekretářů obsazoval sám panovník, president jim byl služebně nadřazen. Ostatní zaměstnance kanceláře přijímal president s vědomím kolegia soudu (čl. 14 linecké instrukce). Zaměstnanec kanceláře měl být tuzemec, pocházet z měšťanské rodiny (freies Bürgerkind) a být zachovalých mravů. Dále mít hezké písmo a být znalý obou zemských jazyků. Všichni zaměstnanci skládali služební přísahu⁴². Mimo instrukcí systemizovaných míst mohl soud zprvu v případech potřeby zaměstnat ad hoc další pomocné úřední síly a sluhý. Na základě reskriptu z 23. listopadu 1680 byla kancelář rozšířena o pozici dalšího systemizovaného kancelisty, reskriptem z 20. července 1684 o stálého kancelářského akcesistu. Tímto způsobem byl personál kanceláře postupně rozšířen o viceregistrátory (1665, soustavně od roku 1712)⁴³, expeditory (1703) a viceexpeditory (1721). K roku 1692 se kancelář skládala z českého, německého a lenního (viz dále) registrátora, pěti řádných kancelistů, dvou mimořádných kancelistů a dvou dvevníků⁴⁴. O patnáct let později se kromě tří výše

delegatum in causa praegravationis subditorum, universitní komise, komise pro fundace, zastavárny a káznice, lékárnická komise (Apotheker-tax-commission), 3) Hart – hraniční komise, iudicium delegatum in causa clari, iudicium delegatum venaticum, 4) Neuberger – censurní komise, komise v záležitosti Josefa Schascheka, iudicium delegatum v záležitosti nasavrckého dolu (Bergwerk), 5) Franckenbusch - iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, iudicium delegatum ohledně úvěrů hraběte Schaffgotsche (Creditwesen), komise pro fundace, zastavárny a káznice, komise pro kompilaci zemského zřízení, komise ohledně fundace pátera Šimona, 6) Klausal – komise pro sjednocení pražských vedlejších práv, komise ve věci sporu města Berouna a opata kláštera sv. Jana pod Skalou, 7) Kuntz – komise pro záležitosti lichvy, komise pro privilegia, lékárnická komise, 8) Veith – komise pro záležitosti štol a poplatků, komise pro privilegia.

⁴⁰ Dle tohoto soupisu členové AS byli členy těchto komisí/rad: a) consessus summi principis – baron Schumann, hrabě Wallis, Kuntz, Hainke, b) komise pro univerzity, lékárníky a zdravotnictví (Universitaets, item Apotheker und Medicinal-Ordnungs-Commission) – Degen, Auen, Arnold z Dobroslavína, c) censurní komise – hrabě Špork, hrabě Kuffstein, Ubelli, d) komise pro záležitosti štol a poplatků (Taxa Stola Commission) – hrabě Kuffstein, Zitschy, e) komise pro fundace, zastavárny a káznice – baron Mönnich, hrabě Vrtba, baron Schumann, Degen, Auen, Ebelin, Arnold z Dobroslavína, f) komise pro bezpečnost, správu a kominiky (Sicherheits-Polizey- und Rauchfangkherer Commission) – Degen, g) hraniční komise – hrabě Špork, Höpfling, Zenker, h) vrchní ředitelství pražských a jiných privilegovaných měst (Oberdirektorium derer Prager und anderer privilegierten Städte) – Ubelli, Wasmuth. Další podobný soupis pro rok 1757 lze nalézt na straně 426 knihy reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA).

⁴¹ O. Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské*, str. 74.

⁴² Vzor přísahy dvevníka se nachází na straně 581 knihy reskriptů č. 8, inv. č. 84, fond AS (NA).

⁴³ J. K. Auersperg, citované dílo, str. 105 a 106, Dr. Woitschová pro léta 1734 až 1749 uvádí pozici (nejspíše mimořádného charakteru) adjunkta expedice. Taktéž uvádí, že kancelářští akcesisté se u AS objevují již od poloviny 17. století. K. Woitschová, citované dílo, str. 27 až 29.

⁴⁴ J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, str. 314. Podrobnosti k funkci dvevníka viz K. Woitschová, citované dílo, str. 31 a 32.

zmíněných registrátorů objevuje expeditor, lenní viceregistrátor, deset kancelistů a čtyři dveřníci. Český registrátor i expeditor byli zároveň radními (Rathverwandter) města Hradčan⁴⁵.

Reskript z 5. ledna 1753 (kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, fond AS (NA), str. 17) stanovil, že veškerá služební místa v kanceláři AS, včetně mimořádných, mají být obsazována jen na základě nejvyššího rozhodnutí⁴⁶. Ohledně obsazování míst president pouze zasílal NJÚ své dobrozdání a návrh. Další změna přišla na základě reskriptu z 3. ledna 1774 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 365). Panovnice opětovně svěřila obsazování nižších služebních míst v kanceláři samotnému apelačnímu soudu. Jednalo se o posice kancelistů a soudních sluhů⁴⁷, tedy o kancelisty (ingrosisty), kancelářské akcesisty, dveřníky, topiče a posly. AS však svévolně nesměl zvýšit stanovený počet těchto míst. Každé tři měsíce musel AS z úřední povinnosti zaslat ohledně těchto zaměstnanců zprávu NJÚ. Každá tato zpráva musela obsahovat jména nově přijatých zaměstnanců, údaje o jejich vzdělání a informaci, proč dostali přednost před ostatními uchazeči.

Mezi vyšší kancelářské úředníky patřili lenní registrátor, český registrátor, německý registrátor, český a německý expeditor, lenní expeditor, lenní viceexpeditor (tj. pomocný lenní expeditor), český viceregistrátor, německý viceregistrátor, lenní viceregistrátor a viceexpeditor⁴⁸.

Na čele kanceláře se v námi sledovaném období nadále nacházeli oba řádní sekretáři. Německý sekretář měl ke konci vlády Marie Terezie plat osm set padesát zlatých ročně⁴⁹, plat českého sekretáře činil o pět zlatých méně. Některý z vyšších kancelářských úředníků byl často zároveň pověřován funkcí mimořádného sekretáře. Reskriptem z 24. března 1750 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 77) bylo panovníci schváleno kolegiem AS 26. února téhož roku navržené zřízení zvláštní tříčlenné komise pro dohled nad kanceláří. Komisi nejprve vedl baron Alexander von Mönnich, jejími prvními členy byli Vojtěch Prokop von Höpfling und Bergendorf a Johann von Hart. Dohled nad lenní agendou kanceláře byl nadále ponechán třem pověřeným radům (lenním referentům). Přílohu reskriptu tvořila velice podrobná instrukce pro tuto komisi. Jejím hlavním úkolem bylo dání do pořádku spisovny a výpravny (inventarizace), které se nenacházely v uspokojivém stavu. Velkou pozornost měla věnovat manipulaci se soudními poplatky (carbona). Hlavními nástroji komise měly být pravidelné měsíční vizitace kanceláře a schvalování některých postupů (např.

⁴⁵ Dodatek Josefiny.

⁴⁶ Tak např. dvorním dekretem z 15. června 1754 byl mimořádným dveřníkem jmenován Jan Václav Meininger, dvorním dekretem z 13. listopadu 1754 byl kancelářským akcesistou jmenován Jan Bonaventura Chlup.

⁴⁷ Dle J. K. Auesperga (citované dílo, str. 159, 160) se plat (počítaje dohromady stálý plat i stavovský příspěvek) osmi kancelistů (ingrosistů) ke konci vlády Marie Terezie pohyboval od 260 do 320 zlatých ročně, plat tří dveřníků byl ve výši 171 zlatých ročně. Na základě reskriptu z 1. června 1770 činil plat lenního kancelisty 260 zlatých ročně.

⁴⁸ Dle J. K. Auesperga (citované dílo, str. 159, 160, viz výše) plat expeditora činil 555 zlatých 20 krejcarů, registrátorů od 641 do 646 zlatých, plat lenního viceexpeditora 400 zlatých, českého viceregistrátora 380 zlatých a ostatních vyšších kancelářských úředníků 375 zlatých. Na základě dvorního dekretu z 31. května 1776 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 604) víme, že plat expeditora činil 555 zlatých 20 krejcarů a plat lenního viceexpeditora 400 zlatých.

⁴⁹ Základní plat 466 zl 40 kr, stavovský příspěvek 167 zl a přídavek také 216 zl 20 kr. Přídavek českého sekretáře byl o pět zlatých nižší. Viz výše. Ohledně platu českého sekretáře viz také dvorní dekret z 31. května 1776 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 604). Další příjem (Accidentien, Emolumente) sekretářům plynul nejen z karbony (tj. soudní poplatky), ale také z poplatků za další úkony (instalace radů, přísahy advokátů, prokurátorů, přísežných zemských účetní, atd.). Auersperg, citované dílo, str. 160. Německý sekretář zastával také funkci lenního sekretáře, proto měl vyšší plat.

čtvrtletní rozdělení příjmů z poplatků mezi zaměstnance). Instrukce dále nařizovala reformu některých kancelářských postupů.

Zaměstnanec kanceláře obecně začínal u soudu v neplacené posici kancelářského akcesisty⁵⁰ (mimořádného kancelisty), postupně byl povyšován. Akcesisté si museli obživu zajistit sami, nesměli být na přítěž státní pokladně. Většinou bylo požadováno, aby před nástupem do služby podepsali sustentační revers. Na povýšení však nebyl právní nárok⁵¹. Při obsazování služebních míst měli dostat přednost vždy stávající zaměstnanci, případně vysloužilí zaměstnanci a pensisté (reskript z 9. února 1761, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 146). Nesměli být přijímáni lidé, kteří byli propuštěni ze služby z důvodu spáchání deliktu (insinuát z 8. července 1761, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 189). Řádným zaměstnancům kanceláře náleželi kromě stálého platu (tj. ex camerali i stavovského příspěvku) ještě příjem z korbony a odměna za některé provedené úkony⁵². Po zřízení kriminálního fondu zaměstnával AS na základě reskriptu z 6. ledna 1766 (kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, fond AS (NA), str. 201) také účetní úředníky. Konkrétně se jednalo o pokladníka s platem dvě stě padesát zlatých a účetního kontrolora (Kontrollor) s platem sto padesát zlatých⁵³. Dále měl být vrchním dohledem nad hospodařením fondu pověřen jeden z radů AS. Tuto činnost měl vykonávat bezplatně.

3.3 Jednací řád

Zasedání apelační komory vedl president (v jeho nepřítomnosti vicepresident) popřípadě nejstarší z radů z panského stavu. V nepřítomnosti presidenta však měly být rozsudky či jiné důležité věci přijímány, jen, pokud byla věc neodkladná (in periculum morae). Po svém návratu však musel být president seznámen příslušným sekretářem s obsahem přijatých usnesení (čl. 3 linecké instrukce). Předsedající řídil jednání, dával slovo a formuloval závěrečné znění po hlasování do radního protokolu (čl. 2 linecké instrukce).

Zasedání začínalo v osm hodin dopoledne a trvalo nejméně tři hodiny. Apelační soud nezasedal ve středu, v sobotu, v neděli a o svátcích (čl. 6 a 7 linecké instrukce). Dále ani o prázdninách. Vánoční prázdniny začínaly 24. prosincem a končily na vánoční oktáv. Velikonoční prázdniny trvaly od škaredé středy po pondělí po bílé neděli (quasimodogeniti). Další volno bylo v týdně, na který připadlo Nalezení sv. Kříže, avšak s výjimkou pátku a soboty. Svatodušní prázdniny počínaly sobotou před svátky a trvaly jeden týden. Nejdéle trvaly prázdniny letní a vinné. První začínaly 24. července a trvaly až do 24. srpna. Vinné prázdniny (na vinobraní) trvaly čtrnáct dní a jejich začátek určoval president soudu. Na rozdíl od ostatních prázdnin, jak při letních, tak při vinných prázdninách soud vždy ve čtvrtky zasedal, aby mohl projednat naléhavé a kriminální případy. Kromě prázdnin existovaly i tzv. festa collegii⁵⁴, tedy dvacet dva svátků,

⁵⁰ Tj. kandidáta služby. Příklad viz J. K. Auersperg, citované dílo, str. 124.

⁵¹ Logicky ale místo řádného kancelisty vždy obsazoval služebně nejstarší akcesista/mimořádný kancelista.

⁵² Např. dveřníkovy 15 krejcarů za každou civilní expedici, kancelistům se platilo za vyhotovení opisů, atd. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 160.

⁵³ Prvním pokladníkem se stal po složení kaucí 1200 zlatých expeditor AS Schitra, prvním kontrolorem po složení kaucí 600 zlatých viceregistrátor AS Baumgartner.

⁵⁴ Jednalo se o svátek sv. Šebestiána (20. 1.), svátek Obrácení sv. Pavla (25. 1.), svátek sv. Blažeje (3. 2.), svátek sv. Františka z Pauly (2. 4.), svátek sv. Jiří (24. 4.), svátek sv. Marka (25. 4.), svátek sv. Zikmunda (2. 5.), svátek Nalezení sv. Kříže (3. 5.), svátek sv. Jana Nepomuckého (16. 5.), svátek sv. Prokopa (4. 7.), svátek sv. Markéty (13. 7.), svátek Rozeslání apoštolů (15. 7.), svátek sv. Anny (26. 7.), svátek sv. Ignáce z Loyoly (31. 7.), svátek Proměnění Páně (6. 8.), svátek sv. Augustina (28. 8.), svátek sv. Ludmily (16.

během nichž soud nezasedal. Jednání soudu, která připadla na svátky a festa collegii, bylo nutno přeložit na nejbližší středu nebo sobotu (čl. 6 a 7 linecké instrukce).

Dodatek k instrukci uvozený reskriptem z 12. července 1763 stanovil, že v zimním období (od svátku sv. Havla do svátku sv. Jiří) měl soud zasedat od devíti do dvanácti hodin, v létě měl zasedat jako doposud (čl. 4). Zároveň byla zrušena tzv. festa collegii, soud měl během nich zasedat tak jako v běžné pracovní dny (čl. 8).

President soudu určoval pořadí projednávání jednotlivých případů v radě. Při určování pořadí se však měl řídit následujícími pravidly. Nejprve měly přijít na pořad kriminální záležitosti (pondělí). Druhou nejvyšší prioritu měly žádosti panovníka (dvorských úřadů) o dobrozdání. Tyto žádosti měly být vyřízeny do 14 dnů od doručení, pokud nebylo in concreto stanoveno jinak. Na místě třetím následovaly záležitosti týkající se přímo či nepřímo fisku. Teprve poté měl soud řešit kauzy, kde hrozilo nebezpečí prodlení. Páté místo v tomto pořadí zaujímal záležitosti církve (causae piae, fromme Streitsachen), šesté personae miserales. Ostatní případy měly následovat v chronologickém pořadí dle data prezentace. Článek 13 § 12 poručenského řádu pro městský stav v Čechách z 3. února 1755 zařadil záležitosti poručnictví a opatrovnictví k přednostně projednávaným případům. Vnitřní úřední řečí soudu, tedy řečí, ve které se konaly přednesy, a vedlo jednání, byla němčina (čl. 25 linecké instrukce).

President mohl na základě článku 31 linecké instrukce některé, méně významné, věci přikázat k vyřízení senátu. Instrukce dovolovala vytvoření dvou až tří senátů presidentem. Následně, ale i senátní záležitosti musely být předneseny (ad scienciam) v radě. Instrukce požadovala také vytvoření zvláštního radního protokolu (absonderliches Erledigungsbuch) pro senátní záležitosti. Dle Weingartena byly senáty ustanovovány presidentem soudu ad hoc. Senátu předsedal nejstarší rada panského stavu. Běžné záležitosti (kurentálie) bylo možno projednat v pětičlenných senátech. Posléze (od roku 1676) byly v senátech projednávány (za dodržení příslušného kvora) mezitímní i konečné rozsudky. Rozhodnutí senátu byla vynášena jménem celého soudu. Pouze dobrozdání pro panovníka, ČDK, místodržitelství (týkající se statum publicum) a taktéž záležitosti německých lén (pares curiae) musely být projednávány v plné radě. O v senátu rozhodnutých záležitostech museli být informováni ostatní členové soudu⁵⁵.

Reskriptem ze 4. prosince 1750 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 246) si panovnice stěžovala, že instituce oddělených senátů nebyla dostatečně využívána, proto nařídila jejich částečnou reformu. Senáty měly zasedat ve dnech zasedání soudu. President měl na počátku zasedání rozdělit rady do příslušných oddělených senátů. Dva dostatečným počtem (in numero competenti, tj. alespoň kворum) radů obsazené senáty měly rozhodovat civilní i kriminální případy. Třetí senát, složený alespoň z předsedajícího a tří nebo čtyř radů, měl rozhodovat kurentálie a záležitosti malého významu. Další změnu této úpravy přinesl dodatek k instrukci AS z 12. července 1763 (kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 440). Za přítomnosti presidenta AS u soudu mělo předsednictví odděleného (tj. druhého) senátu náležet vicepresidentovi soudu (čl. 2).

Na samém závěru této epochy bylo prostřednictvím dvorního dekretu z 9. prosince 1782 (kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, fond AS (NA), str. 384) rozhodnuto, že senát v odvolacím řízení má být obsazen předsedajícím a pěti rady. President AS však mohl v případech důležitých nebo složitých věcí tento počet rozšířit.

9.), svátek sv. Leopolda (15. 11.), svátek Zasvěcení Pany Marie v Jeruzalémě (21. 11.), svátek sv. Františka Xaverského (3. 12.), svátek sv. Barbory (4. 12.) a svátek sv. Mikuláše (6. 12.).

⁵⁵ J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, adligát, str. 50 až 54, viz také reskript ze 17. dubna 1676.

4. Civilní působnost a proces před rokem 1783

4.1 Civilní působnost

Apelační soud byl v civilních věcech příslušný pro rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím některých prvoinstančních soudů. Jednalo se v první řadě o soudy královských měst (čl. 16 linecké instrukce), včetně soudů šestipanských, osmipanských a desetipanských, viničních, konířského práva (Rossgericht), tzv. vedlejších práv atd. K AS měla směřovat také odvolání od židovských soudů¹ a na základě reskriptů z 8. července 1654, 16. února 1659 a 21. listopadu 1659² i od pražského akademického magistrátu. Problematiku poddanských měst upravoval mimo jiné reskript z 2. ledna 1692³. Další významnou kategorií byly vrchnostenské (patrimoniální) soudy (forum dominicale)⁴ ve sporech mezi poddanými a služebníky vrchnosti, odvolání však bylo povolováno jen případ od případu (de casu in casum). AS musel o takovémto případu učinit oznámení a počkat na případné povolení (delegatio pro casu specifico). Obecnou druhou instancí proti rozhodnutím patrimoniálních soudů se AS stal až dvorním dekretem z 24. března 1782⁵.

Co se okruhu územní působnosti týče, AS zprvu v 18. století podléhaly všechny české země včetně Chebska⁶. Na základě vratislavského míru z 11. června 1742 AS ztratil působnost nad pruským Slezskem. Reskriptem z 18. listopadu 1752 (kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, fond AS (NA), str. 58) s účinností od 1. května následujícího roku byl zřízen Apelační soud v Brně⁷ pro Moravu, takže působnost AS v Praze byla omezena jen na Čechy a české (rakouské) Slezsko. Co se Slezska týče, k AS směřovala na základě článku 23 linecké instrukce a reskriptu z 8. května 1650 taktéž odvolání od

¹ Johann Ferdinand Schmidt, *Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis 21. September 1865*, Prag 1866, str. 350.

² Johann. Jacob Weingarten, *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, Prag 1720, str. 337.

³ Johann Jacob Weingarten, *Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctior*, Prag 1692, str. 617, týž, *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, str. 550. Srovnej také s reskriptem z 25. září 1677 (Morava), Christian d Elvert, *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte*, Teil 1, *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei-, bürgerlichen Rechtes*, Brünn 1888, str. 69.

⁴ Viz reskripty z 20. května 1705, z 2. března 1708 a z 18. ledna 1709, Josef Karl Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Teil 1, Prag 1805, str. 100, dále také Thomas Fellner, Heinrich Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Teil 1., Wien 1907, str. 197 a Ernst Mischler, Josef Ulbrich, *Österreichisches Staatswörterbuch*, Band I., Wien 1905, str. 33 nn.

⁵ Joseph Kropatschek, *Handbuch k. k. Gesetze 1784-1790*, Wien 1785-1790, Teil 5., str. 52. Stejný dekret, leč pod datem 15. února 1782, se nachází na straně 195 knihy reskriptů č. 14, inv. č. 90, fond AS (NA).

⁶ Ohledně podřízení města Chebu AS viz dvorní dekret z 27. srpna 1725, *Continuatio codicis 1724 – 1728*, str. 81, také viz Květoslava Haubertová, *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548 až 1740*, *Sborník Chebského muzea* 2005, Cheb 2006, str. 8. Pravomoci úřadu královského chebského purkrabího (např. chebská hradní léna) upravovala instrukce z 20. března 1770. I od této instituce směřovala odvolání AS, který taktéž prováděl vrchní dohled nad poručenskou agendou. Taktéž v trestních záležitostech osob vyššího stavu bez českého inkolátu podléhal chebský purkrabí AS.

⁷ Přesněji řečeno jednalo se o přenesení působnosti AS na moravský královský tribunál, který byl rozšířen o dva práva znalé rady AS. Fungování nového soudu upravovala instrukce z 19. července 1753. Christian d'Elvert, *Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*, Brünn 1880, str. 358.

knížecích soudů (hohe Gerichte, Regierungen). Proti rozhodnutím královského úřadu (Oberamt) a ZS (Fürsten und Oberrecht) odvolání k AS možné nebylo⁸.

4.2 Odvolací řízení

Odvolání⁹ bylo před rokem 1734 přípustné proti rozsudkům konečným (Endurteil) i mezitímním (Beiurteil, interlokutorische Sentenz), proti rozsudkům řádným i kontumačním a na základě pragmatiky z 14. září 1708 bylo umožněno podání odvolání i proti rozsudkům likvidatorním¹⁰. Apelační pragmatika pro Čechy, Moravu a Kladsko z 16. dubna 1734¹¹ stanovila ohledně přípustnosti odvolání obecné pravidlo v článku 12, odvolání bylo možné proti konečným i mezitímním rozsudkům, které byly potencionálně vykonatelné nebo měly jiné trvalé účinky (contra sententias definitivas et interlocutorias illarum vim habentes, vel aliquod gravamen irreparabile inferentes). Podrobněji o témž pojednávala v člancích 12 až 20. Hlavní změnou oproti dřívějšíku byla nepřípustnost odvolání proti kontumačnímu rozsudku (jen žádost o restituci možná, viz podrobněji čl. 19). Dále zmiňme nepřípustnost eventuálních apelací (čl. 16), určení opravných prostředků postrádajících suspensivní účinek (čl. 15) a konečně ustanovení, že pokud apelát byl zároveň prvoinstančním žalobcem a pokud poskytnul dostatečnou kauci, pak také v tomto případě odvolání postrádalo suspensivní účinek (čl. 18). V případě, že předmětem sporu byla verbální iniurie (urážka), zejména jednalo-li se o personae honoratiores, měl se prvoinstanční i apelační soud nejprve pokusit o smír (čl. 21).

Odvolací řízení upravovaly hlavně články 19 až 21 linecké instrukce. Odvolání (apelace)¹² proti rozsudku v civilních věcech musela odvolávající se strana (apelant) podat do 14 dnů od vynesení prvoinstančního rozsudku, a to u soudu, který rozsudek vynesl. K vyhlášení prvoinstančního rozsudku měla být strana obeslána alespoň osm dní předem. Zároveň s odvoláním musela strana zaplatit příslušný soudní poplatek¹³

⁸ Viz také reskript z 10. dubna 1743, Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 192, 335 a 336 a týž, Weitere Beiträge, str. 67. V případě některých odvolán od slezských soudů (mimo ZS/královský úřad) si apelant mohl vybrat, zda budou směřovat k AS, nebo přímo k panovníkovi (viz Apelační patent pro Slezsko z 26. září 1674). Postupem času se počet soudů, proti jejichž rozhodnutí byla přípustná pouze revize, měnil (viz deklaratoria z 28. prosince 1677), J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 407 a 426).

⁹ Na tomto místě je vhodné provést srovnání s úpravou odvolacího postupu upraveného Koldínovým zákoníkem v člancích C IV až C XIV. Tato úprava ostatně byla vůči linecké instrukci subsidiární (viz např. aplikace čl. C V – postup při hanění soudu). Odvolací lhůta taktéž činila 14 dní, s odvoláním bylo spojeno zaplacení poplatku (důklad). Do šesti týdnů od podání musel apelant odvolání odůvodnit (příčiny). Zároveň musela být obeslána druhá strana. Poté soud za přítomnosti stran provedl inrotulaci a poslal spis po přisežném poslu či jiné důvěryhodné osobě AS. Podané odvolání mělo odkladný účinek. Rozsudek AS měl být vyhlášen za přítomnosti obou stran. Pokud se obeslaná strana nedostavila ani po druhém předvolání, rozsudek se přečetl i bez ní, pokud zněl v její prospěch, ztrácela při. Zadržování rozsudku AS se trestalo pokutou deseti kop grošů.

¹⁰ Oldřich Rezek, Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské, Ostrava 2007, str. 46, Jiří Klabouch, Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo), Praha 1967, str. 230. K rozhodování ohledně nákladů řízení také viz článek 11 apelační pragmatiky z roku 1734.

¹¹ Continuatio codicis Ferdinando-Leopoldini 1731 – 1735, str. 64 a následující.

¹² Dle reskriptu z 27. května 1715 měl AS s rekurzem zacházet jako s apelací, Continuatio codicis Ferdinando-Leopoldini 1728 – 1731, str. 56.

¹³ Výši soudních poplatků v Praze (SM, NM, MS a akademický magistrát) sjednotil řád z 16. listopadu 1711 (Eleonorische Taxordnung), Continuatio codicis 1728 – 1731, str. 151 a následující. O důkladu pojednával článek VIII, u konečných rozsudků činil 35 zlatých, u mezitímních 17 zlatých 30 krejcarů. U akademického magistrátu v obou případech činil 14 zlatých. Mimo důkladu se však v rámci odvolání platily městskému soudu i další poplatky. Článkem 13 procesní pragmatiky z roku 1753 byla působnost tohoto řádu rozšířena na všechny městské soudy (bürgerliche Instanzen).

(důklad, Schubgeld, Sportl), pokud tak neučinila, odvolání bylo zmeškáno. Důklad obecně činil deset kop míšeňských, chudí jej nemuseli platit¹⁴. Taktéž bylo možno zaplacení důkladu zajistit zástavním právem (zárukou). U některých měst byla výše důkladu na základě panovnických privilegií rozdílně, ve třech pražských městech činila třicet kop¹⁵. Odvolání muselo být písemné a spolupodepsané advokátem (čl. 15 linecké instrukce). Stranám bylo přísně zapovězeno, aby ve svých podáních nějakým způsobem hanily soud první instance. Pokud se tak stalo, AS mohl uložit pokutu až 50 zlatých, z čehož polovina náležela královské komoře a polovina příslušnému soudu. Soud prvního stupně pak do osmi dnů od podání odvolání byl povinen vydat apelantovi zapečetěnou průvodní zprávu (apostolos) pro AS (čl. 19 linecké instrukce) spolu s příslušnými prvoinstančními materiály (Gerichtsschein und Urkunden). Pokud tak soud ve lhůtě neučinil, mohl apelant poslat své odvolání k AS i bez této zprávy, ale tuto skutečnost musel výslovně uvést. AS mohl potrestat podřízený soud za toto selhání pokutou až 50 kop. Soud prvního stupně zkoumal odvolání z hlediska přípustnosti (tedy po formální stránce). Pokud odvolání shledal přípustným, vydal apelantovi tzv. apostolos reverentiales, v opačném případě tzv. apostolos refutatorios. Po uplynutí oné osmidenní lhůty měl apelant třicet dní na dodání odvolacího spisu AS, tedy v celkové lhůtě padesáti dvou dnů od vyhlášení rozsudku. Spis se skládal z prvoinstančního rozsudku, zapečetěné průvodní zprávy soudu, odvolání a apelační stížnosti (gravamina appellationis), tj. odůvodnění odvolání. Toto odůvodnění muselo obsahovat, proti jaké části rozsudku se apelant odvolává a důvody odvolání. Soud byl povinen k prvoinstančnímu rozsudku přivtělit odůvodnění rozhodnutí. V civilním odvolání nebylo možno namítat nové skutečnosti (koncentrace řízení), ani (až na výjimky) předkládat nová svědectví¹⁶. Případná žádost o prominutí zmeškání výše zmíněné lhůty (dilatation) měla směřovat k ČDK¹⁷.

Apelační pragmatika nepřinesla žádné výrazné změny, ostatně sama odkazuje v článku 4 na článek 19 linecké instrukce jakožto podpůrný pramen. Advokát nesměl podepsat podání, které on sám (nebo jeho pomocníci) nesestavili. Podání mělo být přesné, krasopisně napsané (čl. 2) a soudu odevzdané vždy ve dvou exemplářích (čl. 3). Prvoinstanční soud musel vydat zapečetěnou průvodní zprávu (apostolos) jen proti zaplacení důkladu (o způsobech viz výše). Průvodní zpráva musela obsahovat odůvodnění (čl. 5), spolu s ní měl soud vydat apelantovi na jeho náklady příslušné spisy, popřípadě výtah z radního manuálu/protokolu (čl. 8). Spolu s přijetím průvodní zprávy musel apelant se svým právním zástupcem (patronus causae) složit iuramentum calumniae (čl. 6). Pokud byl apelant nepřítomen nebo prokazatelně nemocen (tj. předložil attestatum medicum), mohl za něj přísahat právní zástupce (causidicus, čl. 7). Apelační stížnost (gravamina) měla být nadále stylizována na AS, odevzdána však měla být soudu první instance (iudex a quo), který ji měl při převzetí prezentovat. Do deseti dnů od data prezentace ji měl soud spolu s celým příslušným spisem zaslat AS, opět na náklady apelanta. Zároveň měl soud zpravit AS, zda apelant uhradil všechny předepsané výdaje (čl. 9). Pokud apelant tyto náklady nezaplatil, nebo nesložil iuramentum calumniae, ztrácel odvolání (čl. 6 a 9). Naopak prvoinstanční soud, pokud nesplnil podmínky stanovené v čl. 5, 8 a 9, musel zaplatit pokutu ve výši padesáti kop grošů českých. Reskript z 27. srpna 1761 (kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, str. 218) opět

¹⁴ Pokud se někdo dožadoval práva chudých, musel složit příslušnou přísahu (iuramentum pauperitatis). Apelační pragmatika (čl. 22) požadovala, aby žadatel zároveň složil iuramentum calumniae.

¹⁵ J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, str. 608 až 610.

¹⁶ J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, str. 595.

¹⁷ J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, adligát, poznámka k článku 21, dále také reskript z 11. října 1681. I po zřízení roce 1749 platilo, že navrácení lhůt (restitutio in integrum ex causae civili) náleželo NJÚ. Kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 6.

zdůraznil, aby veškerá podání ohledně žádosti o revizi, navrácení lhůty, apelací a rekurzů byla podepsaná advokátem, případně k tomuto oprávněným zástupcem (von aufgenommenen Agenten).

AS nejprve přezkoumal odvolání po formální stránce, tedy jeho přípustnost (appellabilitas). V praxi tedy posoudil po porovnání apelace s rozsudkem např., zda je zde alespoň základní odůvodnění, zda odvolání opravdu směřuje proti rozsudku, nebo zda je AS vůbec příslušný (zda se nejedná o *ius publicum*¹⁸). Následně AS odvolání odmítnul, nebo zahájil odvolací řízení (čl. 20 linecké instrukce). Ve druhém případě zasláním odvolacího spisu vyrozuměl soud první instance, který tuto skutečnost písemně sdělil zúčastněným stranám. Protistrana (apelát) pak měla čtyři týdny na podání excepcí. Dále řízení formou výměny spisů pokračovalo jako před soudem první instance (replika ...) ¹⁹, tedy následovala výměna čtyř spisů vždy ve lhůtě čtyř týdnů (Die Partheyen mit doppelten Schrifften von 4. zu 4. Wochen gegeneinander veranlassen). Pouze v případě, že odvolání směřovalo proti mezitímnímu rozsudku, dekretu nebo výměru (Vorbescheid), nebyla po podání excepcí další výměna spisů možná. Lhůta pro podání excepcí v tomto případě činila pouze čtrnáct dnů. Také lhůta pro vyřízení věci AS činila pouze jeden měsíc (čl. 21 linecké instrukce). Rozhodnutí soudu muselo mít vim definitivam²⁰, jinak nebylo odvolání vůbec možné. Inrotulace²¹ se týkala jak odvolacích spisů, tak spisů první instance²². Strany musely být k inrotulaci pozvány alespoň osm dní předem. Následně byl spis opět zaslán AS. Pokud apelant odvolání stáhl, musel protistraně uhradit náklady řízení na základě reskriptu z 22. ledna roku 1691²³. Apelační pragmatika tuto část odvolacího řízení značně zjednodušila. Pokud AS shledal odvolání přípustným (befindet zu deferieren), měl prvoinstanční soud poskytnout apelační stížnost k nahlédnutí apelátovi. Apelát pak měl ve stanovené lhůtě (viz výše) odevzdat tomuto soudu vypracovanou excepci. Soud ji měl do deseti dnů od převzetí (po vyřízení všech náležitostí) zaslat na náklady apelanta AS. Žádná další výměna spisů poté již nebyla možná (čl. 10 AP).

Zvláštní úprava platila ve Slezsku. Zde se odvolací řízení řídilo apelačním patentem z 26. září 1674²⁴, patentem z 13. března 1704 a apelačním řádem z 12. července 1734. V krátkosti zmiňme (1674), že ve Slezsku lhůta pro podání odvolání činila jen deset dnů, lhůta pro podání apelační stížnosti pak šest týdnů a tři dny (post lapsum decendium interpositarum). Tuto lhůtu mohl až třikrát prodloužit prvoinstanční soudce (iudex a quo). Taktéž AS měl na rozhodnutí případu tři měsíce (čl. 23 linecké instrukce). Slezské odvolací řízení obsahovalo ještě mnoho dalších odchylek.

Odchyly od výše popsaného řízení obsahoval také poručenský řád pro městský stav v Čechách z 3. února 1755²⁵. Odvolání a rekurzy proti rozhodnutím magistrátů, popř. sirotčích komisí až na výjimky, jakými byly například spory vedené po ukončení poručnictví (čl. 13 § 13), postrádaly suspensivní účinky (čl. 4 § 6, čl. 13 §§ 10 a 11).

¹⁸ Příslušela česká dvorská kancelář, popř. místodržitelství, jednalo se např. zemské zřízení, zemská výsost, majestát (čl. 15 linecké instrukce).

¹⁹ J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 355, J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, str. 597

²⁰ J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, str. 597

²¹ Inrotulace představovala inventarizaci spisu, jeho podepsání a zpečetění. Viz výše.

²² Dle reskriptu z 23. července 1712 nesměl AS rozhodovat o odvolání, pokud neměl prvoinstanční spis.

²³ J. K. Auersperg, citované dílo, str. 69.

²⁴ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 407 – 409 a tentýž, Vindemiae judicialis editio, str. 612.

²⁵ Vormundschaftsordnung für Bürgerstand im Kgr. Böhmen, Joseph Kropatschek, Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, Wien 1787, Teil 3., str. 58 a následující, o tomto tématu viz také J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 191.

Městské soudy také v některých případech byly povinny žádat AS o naučení, respektive předkládat určité záležitosti ke konečnému rozhodnutí (čl. 10 § 6, čl. 13 § 19, čl. 16). AS náležel vrchní dozor nad touto agendou.

4.3 Postup soudu

AS dle linecké instrukce musel vyřešit případ do dvou měsíců od doručení. Po prezentaci spisu president AS určil danému případu z řad radů referenta a přidělil mu lhůtu na vypracování dle svého uvážení (čl. 11 a 15 linecké instrukce). V složitějších případech mohl president AS jmenovat referentů více²⁶, jednalo se pak o koreferenty (čl. 12 linecké instrukce). Taktéž referent mohl požádat o jmenování koreferenta. Zápis o přidělení věci se provedl do knihy referentů (Referentenbuch) obsahující jméno referenta, datum přijetí spisu a potvrzení převzetí od referenta. Jednu vedl president, druhou příslušný sekretář. Pokud se strana domnívala, že některý z radů je zaujatý, mohla dopředu požádat presidenta AS o jeho vyloučení, tedy o tzv. perhorescenci. Povinností referenta bylo písemné vypracování přednesu v jazyce německém (čl. 26 linecké instrukce). Pokud však zjistil, že se případ dotýká zájmů královského fisku, musel si nejprve vyžádat stanovisko české komory, respektive královské prokuratury²⁷. Komora musela vypracovat své vyjádření do čtyř, nanejvýše šesti týdnů od doručení spisu. Přednes referenta se měl skládat ze shrnutí dosavadního vývoje případu (species facti), z určení žalobního důvodu (genus actionis), dokazování, tedy zda je žalobní důvod dostatečně podložen, či zda a jakým způsobem je vyvrácen a z návrhu rozhodnutí soudu, tedy zda bylo rozhodnuto po právu (čl. 25 a 26 linecké instrukce)²⁸.

Této problematiky se dotýkal i článek pět dodatku k instrukci z 12. července 1763. Veškerá přijatá podání měla být předkládána k presentaci, poté je měl registrátor zaregistrovat (registrieren). Podání, která ještě neměla určeného referenta, měla být zapsána do knihy referentů, aby ho president mohl jmenovat. Ostatní podání měla směřovat spolu s priorami k příslušnému referentovi. Generálie a normálie měly být zaneseny do knihy reskriptů. President měl zajistit, aby se s nimi všichni radové co nejdříve seznámili. Přidělený referent je měl přečíst v plné radě na začátku zasedání.

Po vypracování přednesu byl případ projednán v kolegiu (radě), popřípadě v senátu²⁹. Jednání vedl president, v jeho nepřítomnosti vicepresident, popřípadě nejstarší z radů z panského stavu (čl. 2 a 3 linecké instrukce). Podrobněji o jednacím pořádku pojednávám výše. Připomeňme jen, že každý případ se musel projednat bez přerušení, a to i na více zasedáních. Při přednesu nesměl být referent přerušen. Radové však měli právo, aby jim po přednesu referent skutkové aspekty případně znovu vysvětlil. Pokud byl některý z radů s přednesem celkově nespokojen, mohl požádat o nové prostudování spisu, tedy s původním referentem prošel případ znovu, a na příštím zasedání (do tří dnů) o tom musel podat zprávu. Při diskuzi se radové nesměli navzájem přerušovat (čl. 27 a 28 linecké instrukce). Po diskuzi následovalo hlasování. Kvorum tvořilo devět radů v případě konečného rozsudku, pět radů v případě rozsudku mezitímního. Jako první hlasoval referent. Následovalo hlasování podle stavů, nejprve doktoři, pak rytíři a páni, vždy od starších k mladším. President AS podle většiny hlasů formuloval závěr, respektive diktoval závěrečné znění do radního protokolu (čl. 29 linecké instrukce). Při rovnosti hlasů rozhodoval sám. Pokud se jednalo o věc velké

²⁶ Koreferent měl být např. jmenován v případě žádostí o milost. Viz reskript z 8. března 1725 (viz kapitola o trestní působnosti a procesu před rokem 1783).

²⁷ Moravského rentmistovského úřadu, slezské komory a po provedení tereziánských reforem příslušných finančních orgánů – královské reprezentace a komory (od 1749) a gubernia (od roku 1763).

²⁸ a) quae actio sit insulta?, b) an illa sit fundata?, c) an elisa? d) quid veniat pronuntiandum?

²⁹ Viz příkázání věci senátu presidentem (kapitola organizace AS).

důležitosti a obě stanoviska byla řádně podložena, president mohl rozhodnout, aby se projednávaná věc předala s oběma stanovisky a presidentovým dobrozdáním k rozhodnutí panovníkovi³⁰. Do doby konečného rozhodnutí ve věci bylo rozhodnutí kolegia sistováno. Soud měl rozhodovat i podle privilegií, statutů a obyčejů³¹ místa prvoinstančního soudu. Rozsudek AS nemusel obsahovat důvody rozhodnutí (*ratio decidendi*), ale tyto důvody musely být zapracovány ve zvláštním spise vedeným pro případ revize.

Radní protokol obsahoval závěr o každém předmětu, datum projednání, předsednictví, referenta i jména přítomných (hlasujících) radů. Pro česká podání byl veden radní protokol český, pro německá německý, vedením každého byl pověřen příslušný sekretář (čl. 30 linecké instrukce). Totéž se týkalo expedice stranám. Obecně platilo pravidlo, že řeč, ve které měl být proces veden, určoval žalobce (*actor*), pokud však žalovaný (*reus*) ovládal ze zemských řečí pouze jednu, vedl se proces v této. Řeč nešlo v průběhu řízení měnit. Toto nařízení se týkalo i soudů první instance (čl. 22 linecké instrukce). Referent byl taktéž povinen na schválený koncept vlastnoručně poznamenat den schválení, přítomné rady a slovo „*placet*“.

Určité změny přinesl dodatek k instrukci uvozený reskriptem z 12. července 1763. V případě konečného civilního rozsudku (*Civildefinitivsachen*) stačilo nadále pouze kvorum šesti radů vedle (nebst) předsedajícího (čl. 1). Panovnice také nebyla spokojena s praxí, že veškeré, referenty na základě v radě/senátech přijatých závěrů vypracované, koncepty expeditů musely být opětovně v příslušném shromáždění přečteny. Od této doby měly být tyto koncepty předkládány příslušnému předsedajícímu (presidentovi, vicepresidentovi) ke schválení (*ad approbandum*). Pouze konečné civilní rozsudky, nařízení pro podřízené hrdelní soudy v kriminálních věcech a zprávy (dobrozdání) pro dvůr měly být přečteny v shromáždění (čl. 3). Dosavadní praxe, že radní protokoly byly předkládány presidentovi AS až po zapsání v knize protokolů, byla zakázána. Schvalování měl provádět příslušný předsedající (president, vicepresident), teprve po aprobaci bylo možno provést zápis do knihy protokolů (čl. 6).

Rozsudek (konečný i mezitímní) i naučení byly formulovány ve třetí osobě³² a jménem panovníka, podepisoval je president a příslušný sekretář. Totéž se týkalo misivů. Zprávy a dobrozdání císaři podepisovalo celé kolegium (přítomní radové), výměry (*Bescheide*) soudu jen sekretář (*ex concilio appellationis regiae*)³³. Rozsudky se pečetily pečeti AS, misivy pečeti presidenty a radů. Pečeť soudu spravoval president (čl. 32 linecké instrukce). Nebylo možno expedovat nic, co předtím nebylo projednáno v senátu či radě. Odeslání rozhodnutí soudu bylo podmíněno zaplacením příslušného soudního poplatku. Poplatky vybíral registrátor. Jejich minimální výše byla třicet krejcarů³⁴. Obecné pravidlo znělo, že z každého sta zlatých hodnoty sporu se platil jeden zlatý, pokud byl rozsudek potvrzen, v ostatních případech jen třicet krejcarů. Zálležitosti chudých a posléze i kriminální záležitosti³⁵ byly od poplatků osvobozeny.

³⁰ Tedy České dvorské kanceláři, po 1749 NJÚ.

³¹ Panovníkem potvrzené, nebo od nepaměti trvající.

³² Jménem a na místě Jeho Milosti Římského Císaře, v Germánii, v Uhřích a v Čechách Krále Pána Pana nejmilostivějšího, President, Vicepresident a Rady jeho milosti nad apelacemi na hradě Pražském ..., Im Namen und von wegen der röm. Kaiserl. auch zu Ungarn und Böhmen Königl. Majestät unseres allergnädigsten Herren ...

³³ Totéž se týkalo zpráv a insinuátů pro místodržitelství, viz reskript z 21. ledna 1716 (*Continuatio codicis Ferdinandeo-Leopoldini*, str. 115).

³⁴ podrobně viz J. K. Auersperg, citované dílo, str. 61

³⁵ Na Moravě byla situace složitější. Reskriptem z 16. dubna 1709 bylo AS přikázáno, aby odeslal kriminální rozsudek i v případě, že taxa nebyla zaplacená. Následně tuto částku mohl vymáhat po příslušném magistrátu. Reskriptem z 16. srpna 1714 byly od poplatků osvobozeny záležitosti silničních loupeží. Mezi léty 1710 až 1712, tedy v době, kdy moravští stavové přispívali na AS, bylo trestní

Takto vybraná částka byla za čtvrt roku spočítána a rozdělena mezi zaměstnance soudu. Odměnění byli jen přítomní radové³⁶. Odměna referentova činila dvojnásobek odměny rady. Manipulační úředníci dostali dohromady odměnu jednoho rady. Z této částky jedna polovina připadla příslušnému sekretáři, jedna čtvrtina registrátoru a zbytek si rozdělili kancelisté (čl. 33 linecké instrukce). Rozsudek AS měl být zaslán prvoinstančnímu soudu prostřednictvím důvěryhodného posla, posléze případně prostřednictvím pošty. K vyhlášení rozsudku musely být strany obeslány nejméně osm dní dopředu³⁷.

Podrobnosti expedice upravovala také instrukce pro výpravnu z 27. dubna 1752 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 588 až 612). Schválené koncepty měli sekretáři spolu se spisy předat expeditorovi, který koncepty rozdělil mezi kancelisty k vypracování čistopisu. Kancelista musel potvrdit převzetí do zvláštní knihy (čl. 2). Hotové čistopisy musely být expeditorem kolacionovány, dobrozdání pro dvůr musel také zkontrolovat příslušný referent. Poté následovalo podepisování a pečetění. Koncept se spisem putovaly dále do spisovny, připravený expedit byl zanesen do knihy expeditů (čl. 3). Doručování a vybírání poplatků upravoval článek 4. Jednoduše řečeno, doručování pražským soudům mělo být prováděno prostřednictvím dveřníků (soudních sluhů), doručování mimo Prahu prostřednictvím pošty. Pokud do onoho místa pošta nechodila, doručování mělo probíhat prostřednictvím komorních poslů (Cammerbote), případně i přísežných městských poslů, zástupců měst a dalších lidí pod přísahou. V žádném případě nesměl být expedit vydán přímo straně. O odevzdání expeditu poště/poslovi, případně o doručení měl být učiněn záznam do příslušné knihy. Expedity, které AS vypravoval z úřední povinnosti (kriminální záležitosti, zprávy pro dvůr, věci chudých ...), byly od poplatků osvobozeny, poštovní poplatek v těchto případech hradil AS z peněz komorního platebního úřadu (čl. 5). Upravena byla také manipulace s vybranými soudními poplatky (čl. 6). Dohled nad touto činností náležel radům pověřeným dohledem nad kanceláři, ti také schvalovali čtvrtletní vyúčtování. Tento příjem měl být v první řadě použit na pokrytí potřeb kanceláře, pouze pokud nějaké peníze zbyly, následovalo dělení mezi příslušné zaměstnance (viz výše). Částka byla vyplácena proti potvrzení. Další změna nastala dvorním dekretem z 18. května 1772 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 144). Expeditoři a registrátoři AS (a také consessus in causis summi principis) byly od té doby povinni všechny expedity, s výjimkou tajných záležitostí, ještě před vyhotovením čistopisu odevzdat poplatkovému úřadu (Taxamt) k příslušnému úřednímu postupu. Poplatkový úřad evidoval všechny došlé expedity v měsíčních výkazech, které zasílal k rukám ústředního ředitelství poplatků (Universaltaxwesensdirektion). Dále jim bylo zakázáno, aby z vlastní iniciativy moderovali výši poplatků, nebo je vůbec promíjeli. Pouze president AS mohl označit expedit slovy ex officio, což mělo za následek osvobození expeditu od poplatků.

Na základě článku 8 zmiňované instrukce mohl AS sloužit v určitých případech jako depositní úřad, přijmout věc do úschovy mohl jen na základě zvláštního dekretu. Ohledně těchto věcí měla být vedena kniha deposit.

soudnictví zdarma. Christian d'Elvert, Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil 1, Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei-, bürgerlichen Rechtes, Brünn 1888, str. 126, 127.

³⁶ V případě konečných rozsudků, v případě obecných tax toto pravidlo neplatilo.

³⁷ J. J. Weingarten, Vindemiae judicialis editio, str. 616.

4.4 Ostatní řízení

Zvláštním opravným prostředkem proti rozhodnutí AS byl rozklad (Leutation³⁸). O tomto opravném prostředku rozhodoval apelační soud sám. Strana jej mohla použít, pokud žádala o vysvětlení nejasných (dvoznačnost, nepřesnost) částí rozhodnutí (verbum ambiguum) soudu (čl. 24 linecké instrukce). Lhůta pro podání rozkladu (Leutationsmemorial) činila čtrnáct dnů, AS musel rozhodnout do osmi dnů od jeho obdržení.

Dalším opravným prostředkem byla revize³⁹. Možnost podat revizi proti rozsudkům AS byla upravena reskriptem z 14. září 1634⁴⁰, taktéž o ni pojednávala Deklaratoria a Novely v člancích Dd III a Dd IV⁴¹. Ustanovení OZZ o naučeních a revizích (čl. F LXXIV až F LXXXIII) platila taktéž subsidiárně pro revize rozsudků AS. Základní lhůta pro podání činila čtrnáct dnů od vynesení rozsudku druhé instance⁴², pokud měla mít revize ze zákona suspensivní účinek (reskript z 20. července 1717). Žádost musela obsahovat přesné označení výroků, proti nimž revize směřovala. Revize řízení byla možná jen v případě, že rozsudky první a druhé instance byly rozdílné (článek 24 linecké instrukce). Nepřípustnost žádostí o revizi obecně upravoval OZZ v článku F LXXVI⁴³. Mezi další povinnosti AS patřilo určení septimy litis (reskript z 9. února 1724), oznámit zahájení revizního řízení stranám (reskript z 15. listopadu 1751) a dohlédnout na zajištění postavení stran ve veřejných knihách (reskript z 29. září 1712)⁴⁴. O přípustnosti revize i o vlastním meritu rozhodovala revizní komise České dvorské kanceláře, od roku 1749 pak NJÚ. Revizní patenty z 9. srpna 1688 a 7. ledna 1712, revizní pragmatika pro Čechy a Moravu z 25. února 1734 ani instrukce pro NJÚ z 4. února 1763 v tomto směru žádnou podstatnou změnu nepřinesly⁴⁵.

Apelační soud rozhodoval jako první instance nejenom jako HNL, ale i v případě syndikátních žalob (Iniurienklage wider einen Magistrat ex causa iudicialiae occasionis alicuius sententiae latae). Tento typ žalob upravovaly reskripty z 11. dubna 1709 a 11. února 1769⁴⁶. Dalším typem zvláštního řízení byly spory mezi vrchností a jejími úředníky ohledně správnosti účtů. Tento druh procesu upravoval článek 16 revizní pragmatiky z 25. února 1734. Zde vrchnost představovala první instanci, AS druhou. Řízení před AS se mělo konat za přítomnosti dvou až tří přísedících zemských účetních.

K AS také směřovaly stížnosti stran na nečinnost soudů (nepokračuje v zahájeném řízení, nebo vůbec řízení nezahájí) prvního stupně (čl. 22 linecké instrukce). Pokud AS shledal stížnost důvodnou, napomenul podřízený soud, popřípadě jej pokutoval (Poenal-Mandat) a nahlásil tuto skutečnost na místodržitelství. Stejný

³⁸ Benefitium leutationis, jednalo se o institut původem ze saského práva, již dříve u AS obvyklý (Václav Zdeněk, Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933, Praha 1933, str. 25). Původně byla možnost jeho použití širší, lineckou instrukcí však byla z důvodu průtahů omezena. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 49, J. J. Weingarten, Vindemiae iudicialis editio, str. 624.

³⁹ Marta Kadlecová, České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století, Praha 2005, str. 138, 139.

⁴⁰ J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 157.

⁴¹ O revizi taktéž Dd IX až XIII.

⁴² Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 360.

⁴³ J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 353.

⁴⁴ Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 360.

⁴⁵ Friedrich Maschek, Geschichte der obersten Justizstelle in Wien, Prag 1879, str. 4 - další podrobnosti o revizním řízení před NJÚ str. 15. Slezsko mělo vlastní úpravu revizního řízení upravenou v patentu z 12. října 1698.

⁴⁶ J. K. Auersperg, citované dílo, str. 97.

článek stanovil postup v případě prokázané zaujatosti podřízeného soudu (sich suspect erwiesene). V tomto případě měl AS za povinnost zaslat zprávu panovníkovi spolu s dobrozdáním, na který soud by měl být případ delegován.

Zvláštní postavení náleželo AS i v agendě svobodnické. Nepřesné vymezení kompetence královského prokurátora, ZS a AS vyřešilo až nejvyšší rozhodnutí z 16. prosince 1698,⁴⁷ kterým bylo stanoveno, ve kterých případech podléhá královský prokurátor AS⁴⁷.

⁴⁷ J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 323 - dass wenn der Fiscus qua actor vel reus in causis fiscalibus litigirt und erscheint, es zwar die Appellationskammer als ein Obergericht zu ehren und zu achten, in den übrigen Sachen aber, so dahin nicht gehörig, bei der üblichen Independenz zu verbleiben habe.

5. Trestní působnost a proces před rokem 1783

5.1 Trestní působnost a proces před rokem 1707

Působnost AS v hrdelních věcech byla v Čechách založena článkem R XVIII OZZ (poskytování naučení) a čl. 16 linecké instrukce. Hrdelní soud byl povinen požádat AS o naučení, pokud mu vrchnost předala pachatele hrdelního zločinu a do čtrnácti dnů ho neobvinila. Hrdelní soud se pak musel otázat (podat žádost o naučení) AS, zda má pachatele stíhat z moci úřední (R VI). Povinnost žádat o naučení platila i v pochybných případech (R VIII) a pokud pachatel obvinil příslušníka stavů ze spoluúčasti (R X). Reskript z 2. prosince 1644 pokládá za pochybné případy všechny hrdelní případy, kromě těch, kdy byl pachatel přistižen při činu, nebo jeho vina byla i jinak zcela zřejmá¹.

Prvoinstanční soud zaslal AS spis společně s tzv. kriminální otázkou. Naučení v kriminálních věcech musel AS vyřídít do osmi dnů od prezentace. Tato lhůta mohla být v těžších případech prodloužena na čtrnáct dnů (čl. 17 instrukce). Reskript Leopolda I. z 27. září 1677 umožňoval poddaným podat odvolání proti rozsudkům vrchnostenských soudů v trestních věcech do 14 dnů k AS od vynesení rozsudku². Teprve koncem 17. století se v Čechách ustaluje praxe obracet se na AS s žádostí o naučení ve všech závažnějších kriminálních případech. Dříve hrdelní soudy často postupovaly s požeňáním vrchnosti samostatně. Samostatně a hlavně benevolentně postupovaly některé hrdelní soudy např. v případě drobných krádeží. S žádostí o naučení v kriminálních věcech se na AS obracela v mnoha případech také vrchnost prostřednictvím svých úředníků. Tak se dělo většinou v případech, kdy obviněný byl vesnickým poddaným vrchnosti. S růstem autority AS vrchnost častěji intervenuje u AS za zmírnění trestu obviněného³. AS taktéž usměrňoval vyšetřovací metody hrdelních soudů, tedy předepisoval (pomocí misivů), často velmi podrobně, předkládané otázky a také, byť spíše výjimečně, dával podnět k zadržení dalších podezřelých osob⁴. Na Moravě jsou tyto pravomoci AS opakovaně prosazovány reskripty z 22. listopadu 1700 a 20. března 1705⁵.

5.2 Nemesis Josephina

Josefina v tomto ohledu nepřinesla zásadní změny. AS se podílel na trestním řízení prostřednictvím vyřizování odvolání od podřízených soudů, vypracováváním dobrozdání k žádostem o milost a konečně udílením právních naučení. Jak odvolací řízení, tak udílení milostí upravoval článek XXI. Odvolání bylo možné proti konečným i mezitímním rozsudkům hrdelních soudů podřízených AS. Výslovně se připouštělo

¹ Johann Jacob Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, Prag 1720, str. 242, viz také Christian d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder, Brünn 1880, str. 191.

² Oldřich Rezek, Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské, Ostrava 2007, str. 73 a také http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacem (k 1. 10. 2010).

³ Eva Procházková, Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století, in: SVPP 22/1981, str. 209 a Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. až 18. století, in: SVPP 21/1980, str. 220 až 223.

⁴ Jaroslav Pánek, Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století, in: SSH 13/1978, str. 98.

⁵ Christian d'Elvert, Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil 1, Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei-, bürgerlichen Rechtes, Brünn 1888, str. 34 a 70.

proti rozsudkům nařizujícím torturu (čl. XVI § 18). Proti rozsudku AS, nebo jemu nepodřízenému soudu odvolání možné nebylo, jediným oprávněným prostředkem v těchto případech byla žádost o milost (čl. XXI § 3). Odvolání i žádost o milost (v případech uložených trestů se závažnými nebo trvalými účinky) měly odkladné účinky. Odsouzenec mohl oba zmíněné prostředky užít až do posledního momentu před exekucí.

Lhůta pro vypracování odvolání (Appellationsintroduction) byla upravena běžnými procesními (apelačními) normami počínaje oznámením odsouzeného o podání odvolání. Tuto lhůtu mohl AS ze závažných důvodů až třikrát prodloužit, vždy o čtrnáct dnů. Prvoinstanční soud měl odsouzenec k vypracování odvolání poskytnout všechny potřebné spisy (čl. XXI § 1). Pokud tato oprávnění odsouzenec využíval k obstrukcím, tedy ve lhůtě odvolání nevypracoval, mohl prvoinstanční soud opět zahájit exekuční řízení. V případě, že odsouzenec opět oznámil úmysl se odvolat, se soud měl obrátit o naučení k AS (čl. XXI § 2).

Žádosti o milost (recursus pro gratia) byly upraveny §§ 4 a 5 téhož článku. Tento oprávněný prostředek nebylo možno použít v případě rozhodnutí nařizujících torturu (čl. XXI § 3). Lhůta pro jejich vypracování v případě osob vyšetřovaných hrdebními soudy činila 14 dnů. Tuto lhůtu bylo možno o stejnou dobu dvakrát prodloužit. Žádosti měly být adresovány panovníkovi. Žádost o milost většinou sepisoval příslušný právní přítel, popřípadě městský písař za přítomnosti svědků (viz dále). Žádost obsahovala jméno odsouzence, charakteristiku zločinu a trestu, odůvodnění žádosti, polehčující okolnosti a potvrzení správnosti údajů⁶. K žádosti bylo nutno přiložit supliku adresovanou AS (prosba o vydání dobrozdání). Hrdelní soud žádost spolu se soudními spisy zaslal AS, který po vypracování dobrozdání zaslal celý spis k rukám české dvorské kanceláře (čl. XXI § 4). Milosti uděloval panovník, jelikož se jednalo o královský regál (Regalia summi principis)⁷.

Nejdůležitějším prostředkem AS bylo udílení naučení v kriminálních věcech. Obecnou úpravu udílení naučení obsahoval článek XIV. Žádosti o naučení podřízených soudů směly směřovat pouze k AS. Jakékoliv jinou institucí udělené naučení bylo nicotné, žádající soud mohl být potrestán až ztrátou hrdebního práva. Podřízené, jak městské, tak venkovské, soudy se měly na AS obracet v důležitých nebo problematických případech (in casibus criminalibus arduis et dubiis). Dále pokud nebyly sto rozhodnout, či pokud nebyly k rozhodnutí výslovně oprávněny (§ 1). Žádosti o naučení spolu s příslušným spisem měly soudy zaslat AS bez zbytečného odkladu (§ 2). Před zasláním spisu nebyla potřeba inrotulace. Akta bylo nutno zaslat úplná, čitelná a označená pečeti soudu. AS měla být zaslána buď v originále, nebo ve formě kolacionované kopie (§ 1). Prvoinstanční soud měl zároveň za povinnost zanechat materiály do soudních knih, popřípadě uchovat akta na bezpečném místě (§3). Kromě této obecné úpravy obsahovala Josefina také konkrétní případy, kdy měl prvoinstanční soud žádat o naučení. Zmínme zde čl. IV § 1 obsahující povinnost soudu žádat o naučení v případě pochybností ohledně uvěznění podezřelého⁸. Dle čl. VI § 7 měl soud o naučení žádat také, pokud obviněný nespolupracoval, a ani hrozba přísnějšího postupu nepomáhala. Taktéž v případě nejasností ohledně přípustnosti svědectví (čl. X § 1), dále v případě pochybností ohledně užití tortury (čl. XVI). Pokud se ve dvou mučeních obviněný nepřiznal, bylo možno nařídít třetí mučení jen se souhlasem AS (§ 10). I v případě, že obviněný po útrpném přiznání opět odvolal a nebyly proti němu nalezeny nové indicie, byl vyšetřující soud nucen taktéž obrátit se na AS (§ 16).

⁶ E. Procházková, Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. až 18. století, str. 220 až 223.

⁷ O obdobném právu (ius agratiandi) nárokováném některými vrchnostmi a jeho omezování viz Ch. d'Elvert, Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil 1., str. 72.

⁸ Srovnej článek Z OZZ.

AS se vyjadřoval (dobrozdání) k žádostem o glejt (vyšetřování na svobodě) dle čl. 11 § 1 Josefíny a dále je posílal české dvorské kanceláři⁹. K AS směřovaly od hrdelních soudů žádosti o náhradu některých nákladů řízení zahájených ex offio (hlavně delicta publica), pokud je nebylo možno uhradit z majetku odsouzeného. Tyto žádosti předával AS dále místodržícím nebo ČDK (čl. XXII § 2). Pokud AS zjistil, že v průběhu řízení došlo k porušení zákona (Illegalität), měl učiněné kroky zrušit, a řízení se mělo dle instrukcí AS zopakovat. Viníka měl potrestat přiměřenou pokutou a zaplacením náhrady nákladů (čl. III § 4). Mezi povinnosti podřízených soudů patřilo hlášení případů útěků, těžkých nemocí a úmrtí obviněných, pokud již probíhal proces před AS (čl. VII § 2). Rozsudek AS nesměl podřízený soud jakýmkoli způsobem měnit (čl. XX). AS dle úvodu Josefíny vždy presumoval správnost prvoinstančního spisu, pokud nevyvstalo vážné podezření nesprávnosti.

5.3 Dílčí reformy před rokem 1768

Na základě dobrozdání AS z 16. července 1722 však lze soudit, že mimopražské soudy se na AS obracely o naučení ve všech hrdelních případech. Tato praxe byla AS reprobována, vedla totiž k neúměrnému protahování řízení¹⁰. Z důvodu vysokého počtu žádostí o milost bylo reskriptem z 8. března 1725¹¹ svěřeno AS předběžně na dobu tří let ohledně řady deliktů rozhodování, které žádosti budou do budoucna předány vyšším místům. Toto ustanovení se netýkalo personae honoratiores. Žádost o milost ohledně criminum capitalium mohl AS zamítnout dvěma třetinami hlasů, ale i v tomto případě o tom musel podat zprávu panovníkovi (čl. 7 cit. reskr.). Ostatní žádosti mohly být zamítnuty prostou většinou a stačilo o nich poslat výkaz jednou ročně (čl. 14 cit. reskr.)¹². Pokud žádost o milost nebyla zamítnuta, měla být společně s dobrozdáním zaslána ČDK. V případě uložení trestu lámání kolem zdola nahoru náleželo konečné rozhodnutí panovníkovi. Žádosti o milost měl sepsovat právní přítel ex officio, kde ho nebylo, syndik se dvěma deputovanými radními. Reskript z 16. dubna 1728 také původně jen na tři roky umožnil cestou milosti AS uložit za sexuální delikty (delictum carnis), krádeže (furti) a porušení hrdelního reversu (fractae urphedae) i jiný trest, než zákonem požadovaný trest smrti. Toto právo bylo až do roku 1770 prodlužováno¹³.

Výrazným způsobem rozšířil působnost AS v trestních věcech reskript 11. srpna 1762, kterým bylo vyšetřování deliktů ohrožujících zájmy státu svěřeno AS. Důvodem byla nespokojenost ústředních úřadů s kvalitou vyšetřování prováděných hrdelními soudy. Předtím AS podobnou pravomoc neměl, lépe řečeno ji neměl legislativně

⁹ Srovnej články R XXVIII až R XXX OZZ.

¹⁰ Friedrich Maschek, Die Organisation der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Prag 1884, str. 3. Někteří badatelé dospěli ohledně výše řečeného na základě regionálních studií k přesně opačným závěrům. Hlavním argumentem pro tvrzení, že i v této době byla značná část hrdelních procesů vedena pouze před hrdelními soudy, je nejen značné kolísání počtu ročních záznamů v ortelních manuálech (např. 1727 – 1731), ale i malý počet záznamů pro některá území (oblasti). Květoslava Haubertová, Loketský v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548 až 1740, Sborník Chebského muzea 2005, Cheb 2006, str. 13.

¹¹ Přetištěno v F. Maschek, Die Organisation der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, str. 34 až 38.

¹² Zprávy ohledně zamítnutí žádostí o milost musely dle dvorního dekretu z 12. listopadu 1763 obsahovat vylíčení skutkových okolností, hlavně v případech, kdy bylo rozsudkem stanoveno ztřeštění trestu (exasperation per sententiam).

¹³ F. Maschek, Die Organisation der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, str. 7. Příkladem budiž např. reskript z 12. března 1750 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 76), kterým bylo AS na další tři roky svěřeno rozhodování (arbitrium), kterým delikventům má být žádost o milost zamítnuta, a zároveň svěřeno oprávnění v případě určitých deliktů (in certis delictis) udělit odsouzenému milost (tj. zmírnit trest). Reskripty podobného znění se každé tři roky opakovaly (např. reskript z 26. dubna 1753, reskript ze 17. ledna 1756 ...).

zakotvenou¹⁴. Jednalo se o delikty urážky majestátu (crimen laesae maiestatis), povstání (Rebellion), vzpoury (öffentliche Aufruhr), spiknutí (Zusammenschwörung), srocování (Vergatterung), zemězrady (Landesverrat), rušení zemského míru (Landesfriedenbruch), padělání mincí (falsche Münzung), vědomého vydávání padělaných peněz a ořezávání mincí (wissentliche Ausgebung falschen oder Beschneidung gutten Geldes), kacífství (crimen haereseos), ale pouze tehdy, pokud zasáhlo větší oblast, nebo veřejně pobuřovalo, či svádělo k odpadnutí od katolické víry¹⁵, dále hromadného vystěhovalectví (delictum emigrationis turmatim secutae) a nedovoleného verbování či únosů lidí (Falsche Werbung oder crimen plagii). AS náleželo také vyšetřování loupežných, žhářských a travičských rot¹⁶. Vyšetřování se mohlo dít dle okolností i formou delegace¹⁷.

Dodatek k instrukci pro AS uvozený reskriptem z 12. července 1763 s odkazem na Josefinu stanovil, že kворum pro projednání kriminálních záležitostí před AS má činit devět hlasujících. Také byla potvrzena praxe, že prezident v případě projednávání žádosti o milost (recursus pro gratia) měl vždy ustanovit koreferenta (čl. 7). Referent měl o ustavení koreferenta požádat tři dny před projednáním případu, po jeho ustanovení mu měl předat spis.

5.4 Nemesis Theresiana

Působnost AS (vrchního soudu, Obergericht in peinlichen Sachen) v trestním řízení dle Theresiany lze rozdělit do tří hlavních kategorií. První byla působnost AS jakožto první instance. Dle článku 22 § 10 příslušelo AS v první instanci vyšetřování i souzení hrdelních zločinů osob vyššího stavu bez inkolátu (fremde höhere Standesperson) či cizích osob jinak vyňatých z pravomoci hrdelních soudů spáchaných v tuzemsku. Podobný způsob zákonodárce zvolil i v případě zákonem v článku 21 § 4 jmenovaných zločinů. Jednalo se o hrdelní (veřejný) zločin urážky majestátu (crimen laesae maiestatis), povstání (Rebellion), vzpoury (öffentliche Aufruhr), spiknutí (Zusammenschwörung), zemězrady (Landesverrat), rušení klidu v zemi (Landesfriedenbruch), srocování (Zusammenrottung böser Leute), odbývání pokoutných schůzí (gefährliche Winkelversammlungen) a hromadného vystěhovalectví (emigration), popřípadě i dalších, které by uvedly zemi či panovníka do nebezpečí. Hrdelní soudy musely po provedení předběžného vyšetřování předat případ AS, který neprodleně musel vyrozumět panovníka. AS provedl řádné vyšetřování (prostřednictvím komise, popřípadě delegace na nižší soud) a vynesl rozsudek. Před vyhlášením však musel rozsudek spolu se spisem a svým dobrozdáním zaslat panovníkovi (NJÚ) k potvrzení.

K druhé kategorii náleželo potvrzování (schvalování) některých prvoinstančních konečných i mezitímních rozsudků řádně obsazených hrdelních soudů s plným hrdelním právem (viz čl. 21 § 2). Tuto působnost upravoval článek 21 § 5. AS musel schválit

¹⁴ F. Maschek, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, str. 27. Zmíněný reskript lze nalézt na straně 309 knihy reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA). J. Kalousek naopak tvrdí, že některé závažné zločiny, jako byla velezrada a selské vzpoury, bývaly příkazovány AS jako první stolici přímo. Josef Kalousek, České státní právo, Praha 1892, str. 122.

¹⁵ ... wann nach Maßgabe der Resolution von 24. April 1754 ein Teil von Gemeinden in dieses Laster verfiel oder eine öffentliche Aufwieglung und gemeine Verführung zum Abfall von der katholischen Religion mitunterlief.

¹⁶ Wenn Rotten von Straßenräubern, Mordbrennern oder Vergiftern der Brunnen und Weiden im Lande herumschwärmten und insgesamt oder ein Teil davon zu Stande gebracht wurden.

¹⁷ Tato norma ponechávala v platnosti ustanovení patentu z 14. srpna 1750 ohledně stanného práva v Čechách. K stannému právu více viz F. Maschek, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, str. 30.

rozsudek v případě rozhodnutí o použití tortury, při trestu vypovězení ze země, dále pokud odsouzení záviselo na převaze jednoho hlasu, pouze na jasných indicích (sonnenklare Anzeigung) nebo na výpovědích dvou či více spolupachatelů (kteří na své výpovědi zemřeli) proti zapírajícímu obviněnému, stejně tak jako ve všech nejasných a pochybných případech. Stejný postup bylo nutno použít, pokud soud první instance rozhodoval o hrdelních zločinech rouhání (Gotteslästerung), kacířství (Ketzerei), čarodějnictví (Hexerei), kouzelnictví (Zauberei), kopání pokladu (Schatzgräberei), údajné posedlosti d'áblem (Besitzung von Teufel) a podobných. Dále pak o penězokazectví (falsche Münzung), vydávání padělaných peněz (Ausgebung), zlehčování (Ringerung) a ořezávání (Beschneidung) mince a devizových deliktů (Ausführung guter und Einschleppung verurteilter Münzen), únosu (Menschenraub), organizování emigrace, nepovoleného verbování, silniční loupeže a vražedného upalování páchaných ve skupinách (Rotten), trávení (Vergiftung), nájemných vraždách (assassinii oder bestellter Mordtat), soubojích (Zweikampf) a smilstvu proti přirozenosti (Unkeuschheit wider die Natur)¹⁸. Výjimku představovala rozhodnutí hrdelních soudů v obvodech, kde bylo vyhlášeno stanné právo. Soudy nedostatečně obsazené, popřípadě jen s omezeným hrdelním právem musely žádat o potvrzení rozsudku vždy (čl. 21 § 1). S návrhem rozsudku bylo potřeba poslat celý spis v originále¹⁹. AS navržený rozsudek potvrdil nebo změnil.

Do druhé hlavní kategorie je nutno zařadit také žádosti nižších soudů o naučení v kriminálních věcech, které byly nejasné, nebo si soud s nimi nevěděl rady. Naučení bylo možno žádat jen u AS (čl. 22 § 3). Dále existovala zvláštní úprava pro konkrétní případy, např. předseda hrdelního soudu mohl požádat o naučení AS v případě rovnosti hlasů (čl. 39 § 14), musel žádat o naučení v případě zadržení osob podléhajících privilegovaným fóřům (čl. 22 § 10)²⁰, také v některých případech styku se zahraničím (čl. 19 § 33)²¹, dále v případě uložení trestu upálení za živa a lámání kolem zdola nahoru (čl. 5 § 2)²². Další zvláštní podkategorii upravoval čl. 21 § 6, jednalo se o zločiny proti policejním řádům, královským regálům a zemským důchodkům, které upravovaly zvláštní předpisy. V těchto případech náleželo vyšetřování příslušným hrdelním soudům, rozhodování ale příslušelo vrchním soudům (obere Gerichtsstellen) či jiným stanoveným úřadům (höhere Landesstellen)²³. Vydávání pachatelů do ciziny bylo možno jen s vědomím AS (čl. 19 § 10).

Třetí hlavní kategorií (článek 42) bylo rozhodování rekurzů proti rozsudkům (Zuflucht des Rechtes) a žádostí o milost (Zuflucht der Gnade, Gnadenrecurs). Proti kriminálnímu rozsudku²⁴ byl přípustný toliko rekurz, apelace nebyla přípustná. Ustanovení o stanném právu platilo obdobně. Rekurz nebylo možno podat proti vůli odsouzeného (§ 4). Rekurzy (a žádosti o milost) je nutno rozlišit dle druhu trestu do

¹⁸ Na tomto místě si musíme připomenout, že Theresiana připouštěla stíhání deliktů na základě analogie práva, tj. sine lege (čl. 104). I v tomto případě musel být rozsudek před vyhlášením schválen AS.

¹⁹ Včetně obrany obviněného, vždy celý spis v originále, nikoli výtah (nařízení z 16. září 1777). Akta měla být podepsána vyšetřujícím soudcem, přisedícími a písařem. V průvodní zprávě nesmělo být nic, co by již neobsahoval spis. Její součástí však měl být také popis tělesných a duševních vlastností obviněného (čl. 31 §§ 1 a 2 Theresiany). Christoph Hupka, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung, Wien 1784, str. 390.

²⁰ Jejich podrobný výčet v čl. 19 § 13.

²¹ Styk AS se zahraničními orgány v civilních věcech upravoval reskript z 30. ledna 1756 (kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA), str. 248).

²² AS rozhodoval, zda a jakým způsobem se má výkon trestu zmírnit (viz Tajná poznámka k čl. 5 § 2).

²³ Hupka uvádí, že rozhodování ohledně těchto zločinů náleželo pouze příslušným dvorským úřadům (Hofstelle), Ch. Hupka, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung, str. 157.

²⁴ Dle Hupky byl rekurz/žádost o milost přípustný proti všem kriminálním rozsudkům. Ch. Hupka, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung, str. 411.

dvou skupin. První skupinu (§ 6) představovaly rekurzy proti uloženým trestům s trvalými následky (trest smrti, vymrskání a ocejhování). V tomto případě bylo nutno rekurz nahlásit v prekluzivní lhůtě osmačtyřiceti hodin. Tento opravný prostředek mohl podat nejen odsouzený (§ 8), ale jeho jménem i jeho rodiče, děti, sourozenci, manžel(ka) nebo vrchnost. Co se druhé skupiny týče (§ 9), lhůta pro podání nebyla přesně vymezena (somit zu aller Zeit genommen werden), rekurz však postrádal odkladný účinek. Po oznámení podání rekurzu (žádosti o milost) bylo jej nutno písemně sestavit (Rekursschrift). Odsouzenec (§ 10) mohl toto podání sepsat sám nebo prostřednictvím zvoleného zástupce, hrdební soud vždy jmenoval z úřední povinnosti odsouzenec právního přítele²⁵. Osoba sepisující rekurz měla právo na součinnost soudu, na přístup k odsouzenec a na nahlédnutí do spisu (a na pořízení opisů), obé za přítomnosti někoho ze soudního personálu. Lhůtu pro sepsání rekurzu určoval dle okolností hrdební soud, neměla však přesáhnout čtrnáct dní. Pokud ustanovený právní přítel nesestavil podání včas, respektive bezdůvodně řízení protahoval, pak odsouzenec měl pomoci se sestavením podání soudce, meškající právní přítel měl být potrestán AS (§ 11). Ve lhůtě soudu odevzdané podání mělo být spolu s průvodní zprávou a spisem zasláno AS. Průvodní zpráva měla obsahovat odsouzenecem namítané důvody pro podání rekurzu/milosti, důvody pro udělení milosti zjištěné z úřední povinnosti soudem a konečně dobrozdání, zda a v jakém rozsahu by odsouzenec měla být udělena milost (§ 12). Důvody pro udělení milosti nebyly zákonem vymezeny (§ 21).

AS se měl při rozhodování ohledně rekurzu zaměřit zejména na zákonnost prvoinstančního řízení, a zda trest odpovídá provinění²⁶. Tedy zda rozsudek potvrdí nebo změní (§ 14). V případě těžkých zločinů bylo možno rekurzu vyhovět jen ze závažného důvodu spočívajícího v osobě pachatele nebo povaze činu (§ 19). AS náležela až na výjimky (§ 13) pravomoc rozhodnout, který odsouzenec je hoden udělení milosti (§ 15). AS zamítl rekurz/žádost o milost většinou hlasů (§ 16). Kvorum ohledně rozhodování rekurzů proti udělenému trestu smrti mělo činit devět, nejméně však sedm hlasujících (§ 20), v ostatních případech stačilo hlasujících pět. Předsedající byl do tohoto počtu započítán (mit Einbegriff des Praesidis). Rozhodnutí ohledně rekurzu (tj. zda AS prvoinstanční rozsudek potvrdil nebo změnil) a zamítnutí žádosti o milost²⁷ mělo být neprodleně oznámeno prvoinstančnímu soudu a odsouzenému. Další opravný prostředek nebyl možný. Pokud však AS uznal odsouzenec hodným milosti (§§ 17 a 18), měl spis (hlavně odůvodněný rozsudek) spolu se svým dobrozdáním (posouzení důvodů pro udělení milosti) zaslat NJÚ. K AS taktéž měly směřovat stížnosti na hrdební soudy z důvodu nadměrného protahování řízení či jiných závažných důvodů (čl. 22 § 7).

V kriminálních záležitostech prezident AS mohl dle svého uvážení v důležitých nebo nejasných případech přidělit koreferenta (čl. 39 § 4 a čl. 42 § 20), popřípadě věc přikázat plenární radě soudu. Také v případech, kdy v senátu došlo k rovnosti hlasů²⁸ (vota paria) mohl prezident věc přikázat plenární radě (čl. 42 § 20), nebo dle svého uvážení přikázat takový případ dosavadnímu senátu (Seitenpleno) rozšířeného o dva nebo čtyři rady. Pokud však ani toto druhé opatření nevedlo k většinovému stanovisku,

²⁵ Pokud jej nebylo, pak zkušenou osobu z řad členů soudu.

²⁶ Dle Hupky soud zjišťoval: a) zda byl prvoinstanční soud příslušný b) zda nebylo něco důležitého v důkazech přehlédnuto c) zda bylo jednání úmyslné a zaviněné d) zda byl čin v stádiu pokusu nebo zda byl dokonán e) do jaké míry byl prokázán f) zda je trest přiměřený g) zda jsou zde polehčující okolnosti. Viz také § 19. Ch. Hupka, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung, str. 418.

²⁷ Apelačním soudem zamítnuté žádosti o milost bylo dle dvorního dekretu z 2. června 1770 nutno jednou ročně nahlásit NJÚ. Ch. Hupka, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung, str. 420.

²⁸ Tímto míněn také případ, kdy rozhodnutí věci záviselo na posledním hlasu (... somit der ganze Ausschlag der Sache lediglich auf die Schlußstimme ankäme).

musel být případ přednesen v plné radě. Avšak za předpokladu, že prezident byl členem senátu, který o věci rozhodoval, pak byl jeho hlas při rovnosti hlasů vždy hlasem rozhodujícím. Presidentovi soudu bylo také přiznáno oprávnění, aby v případě, že s rozhodnutím (kteréhokoli) senátu v kriminálních věcech ze závažných důvodů nesouhlasil, sistoval senátní rozhodnutí a předložil případ plné radě (tajná poznámka k čl. 42 § 20). Referentův přednes mohl být dle uvážení presidenta konán dvojím způsobem (čl. 39 § 4). Buď mohl být před soudem přečten celý spis, nebo stačilo přečíst pouze referentův výtah ze spisu²⁹.

AS náleželo oprávnění během i po skončení řízení požadovat po hrdelním soudu příslušné spisy, popřípadě zastavit exekuci. V případě zjištěných vad je měl napravit, popřípadě k sobě řízení atrahovat/delegovat³⁰ na rady, popř. na jiné důvěryhodné osoby, či na jiný vhodný soud a potrestat viníky (čl. 22 § 5). Delegaci na jiné soudy nařízenou/povolenou AS upravoval také čl. 19 §§ 34 a 35. Článek 42 § 15 upravoval zjednodušené řízení před AS v případě méně významných deliktů proti veřejné správě, bezpečnosti a ohledně krácení státních příjmů. V tomto případě činilo kvorum sedm, minimálně však pět radů.

Jako poslední záležitost je nutno zmínit problematiku glejtů (čl. 50 § 6). Jejich udělování náleželo mezi panovnické výsady (landesherrliche Hoheit), leč toto právo bylo delegováno na vrchní soudy a další úřady (immediate Landesstellen).

Dvorní dekret z 13. listopadu 1772 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 176) navrátil AS v Praze právo udílet jménem panovníka milosti ohledně deliktů krádeže, sexuálních deliktů a porušení hrdelního reversu (viz výše). Dvorní dekret z 15. prosince 1775 (kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, fond AS (NA), str. 569) přinesl další změnu. Právo udílet milost jménem panovníka v těchto případech náleželo všem vrchním kriminálním soudům, ale jen, pokud nebyl cestou práva uložen trest smrti nebo jemu podobný (in poenis capitalibus et morti proximis). V tomto druhém případě rozhodování náleželo NJÚ. AS musel hlásit udělené milosti v hlavním kriminálním výkazu. Toto právo bylo omezeno na dobu tří let. Dvorními dekrety z 19. prosince 1778 a 16. listopadu 1781 bylo toto právo vždy o tři roky prodlouženo.

²⁹ President AS mohl v zcela jasných případech (tj. čin a jeho okolnosti byly notoricky/jasně známy) nařídit pouze ústní přednes bez výtahu. Ale i v tomto případě musely být části spisu ohledně hlavních důkazů (přiznání, nejdůležitější svědectví, ...) na zasedání přečteny. Tajná poznámka k čl. 39 § 4.

³⁰ Nový proces měl proběhnout pouze v případě těžkých zločinů, v ostatních případech měl být obviněný propuštěn (čl. 22 § 6).

6. Správa soudnictví

AS náležela i správa podřízených soudů (tzv. Justizpolizei). Pod ní příslušel dohled nad kanceláři, protokoly a vězeními (reskript ze 4. října 1695¹) podřízených soudů, dále pak zkoušení² advokátů³, syndiků⁴ (přísežných písařů) a kriminálních asistentů (Criminalassistent, Criminalmitgehilfe), tedy zkoušených členů městských rad, kteří pomáhali syndikům. AS taktéž vydával osvědčení o vykonané zkoušce. AS náležel také vrchní dohled nad káznicemi⁵. Podřízené soudy povinně zasílaly AS roční výkazy ohledně své činnosti, tzv. status iustitiae⁶ (Justiz-Pupillar-Sequestration-Arrestanten-Tabellen). V rámci tohoto výkazu příslušný magistrát (sirotčí komise) předkládal revidované účty soudem (zákonem) ustanovených správců jmění (curatores et administratores bonorum), tj. poručníků⁷, opatrovníků atd. AS vypracovával vlastní roční status iustitiae⁸, kromě toho musel také podávat roční výkaz super statum iustitiae ve svém obvodu spolu se svým dobrozdáním NJÚ. Čtvrtletní zprávy hrdelních soudů ohledně vězňů upravoval § 1 závěru Josefiny. Podřízené soudy zpravovaly AS o počtu a jménech vězněných osob spolu s důvodem a dobou jejich věznění, stavem jejich

¹ Josef Karl Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes, Teil 1., Prag 1805, str. 99.

² Kandidát na městského syndika byl po doložení právního vzdělání a praxe podroben zkoušce. Kriminální asistent musel být členem městské rady, městskou radou byl taktéž do své funkce volen. Podmínkou bylo vykonání zkoušky z trestního práva (hrdelního řádu). Institut upraven patentem z 19. srpna 1765. Bohuslav Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, in: Právněhistorické studie 3, 1957, str. 128.

³ Úprava v reskriptu z 10. září 1714, o ustanovování i povinnostech advokátů také rezoluce ze 7. prosince 1733. Kázeňskou pravomoc soudů nad advokáty upravoval také čl. 1 apelační pragmatiky z 16. dubna 1734. Zkoušení kandidátů advokacie i kriminálních asistentů dále upravovaly reskripty z 12. ledna 1768 a 27. prosince 1777.

⁴ Reskripty z 31. října a 13. listopadu 1752 (kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, fond AS (NA), str. 20). Bezúplatně zkoušce před AS se museli podrobit kandidáti na místo syndika jak v královských městech, tak u všech hrdelních soudů. Christian d'Elvert (Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil 1., Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei-, bürgerlichen Rechtes, Brünn 1888, str. 132) uvádí ještě reskript z 29. května 1751.

⁵ Ch. d'Elvert, Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil 1., str. 118.

⁶ Viz také Friedrich Maschek, Geschichte der obersten Justizstelle in Wien, Prag 1879, str. 56 a následující. Viz také reskripty z 3. prosince 1750 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 235 a 239). AS došlé výkazy zkontroloval, případně nařídil odstranit vady. Pokud k tomuto neměl pravomoc, informoval NJÚ. Ohledně čtvrtletního zasílání protokolů městských soudů apelačnímu soudu viz nota z 13. září 1751 (kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, fond AS (NA), str. 448).

⁷ Viz také poručenský řád pro městský stav v Čechách z 3. února 1755 (Vormundschaftsordnung für Bürgerstand im Kgr. Böhmen) pro královská i poddanská města. Této problematice se dotkla také procesní pragmatika z roku 1753 (čl. 14). Královská města měla ročně vystavit zprávu ohledně poručenců, činnosti poručníků a jimi spravovaného majetku a zaslat ji AS. AS pak měl souhrnnou zprávu v rámci super statum iustitiae zaslat NJÚ. Dle čl. 11 § 2 poručenského řádu měl roční výkaz sirotčí komise pro AS obsahovat v abecedním pořadí jména poručenců, jejich věk, vzdělání, jména rodičů, poručníků (včetně data ustanovení), údaje o majetku a kontrole účtů.

⁸ Počet civilních a trestních případů projednávaných před AS za vojenský rok (tj. 1. listopad až 31. říjen) s informací, které případy ještě nebyly dokončeny (důvody a jména zodpovědných radů). Výkaz měla provázet doprovodná zpráva. V zásadě totéž lze říci o justičních výkazech apelačnímu soudu podřízených soudů. Vzor, jak tento výkaz (tabulka) měl vypadat, tvoří přílohu k reskriptu z 11. března 1756 (kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA), str. 264). Zároveň musel Nejvyššímu justičnímu úřadu posílat měsíční výtahy z radních protokolů (extractus protocollorum in civibus et criminalibus pro mensis XY). Jejich vzor byl přiložen k dvornímu dekretu z 10. ledna 1757 (kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, fond AS (NA), str. 354). Ohledně zasílání (měsíčních, posléze čtvrtletních) soupisů zpráv pro dvůr NJÚ viz reskript z 13. srpna 1759 (kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 26).

vyšetřování a informací, kdo dal k uvěznění podnět. V případech zjištěných pochybení podřízených trestních i civilních soudů AS informoval místodržitelství. Čtvrtletní kriminální tabulky⁹ upravoval také čl. 22 § 8 Theresiany, AS měl za povinnost provést jejich kontrolu. Tyto přehledy měly být k 1. únoru, květnu, srpnu a listopadu zaslány AS. Jednou ročně měl AS (§ 9) zaslat NJÚ hlavní kriminální přehled (Kriminalhaupttabelle), který měl obsahovat souhrn čtvrtletních výkazů hrdelních soudů spolu s ročním výkazem činnosti AS. Vedle toho dále zasílal roční výkaz civilních záležitostí (Zivilhaupttabelle).

U hrdelních soudů královských měst (a jiných podřízených soudů) měl AS dbát dle linecké instrukce v rámci dohledu zejména zajištění čtvrtletních vizitací vězení, na rychlost vyšetřování, izolaci vazebně stíhaných obviněných a exemplární potrestání vrahů. Taktéž dohlížel na plnění povinností ze strany královských rychtářů (čl. 17 linecké instrukce)¹⁰. Výsledky šetření krajských hejtmanů v trestněprávních záležitostech bylo nutno zaslat místodržitelství a na základě reskriptu z 8. března 1725 také AS¹¹. Reskript ze 17. září 1734 ukládal moravským krajským hejtmanům podávat zprávy o vizitacích vězení AS. Linecká instrukce výslovně stanovila (čl. 22), aby AS obzvláště dbal na dodržování rezolucí z 20. září a 28. října 1641, které upravovaly zavedení písemného procesu. Článek 18 linecké instrukce upravoval dohlédací pravomoc AS i v rámci probíhajícího civilního řízení v případě odepření zahájení nebo protahování řízení (ob denegatiam vel protractam iustitiam). V případech zjištěných pochybení se měl obrátit na místodržitelství. Pokud v rámci vyšetřování quaerellae protractae aut denegatae iustitiae podřízený soud nespolupracoval (neodpověděl ve lhůtě na misiv) mohl mu AS na základě článku 15 procesní pragmatiky z roku 1753 udělit pokutu 50 kop grošů míšenských. AS náležel taktéž dohled nad dodržováním instrukce z 13. října 1746 podřízenými soudy ohledně soudních poplatků¹². Velkou roli sehrál AS při přípravě tereziánské reformy hrdelního soudnictví v Čechách (1765) vypracováním dobrozdání z 30. října 1762 ohledně stavu hrdelních soudů.

Josefina v čl. IV § 2 nařizovala AS, aby spolu s místodržiteli trestal případy neoprávněných zatčení a věznění. Taktéž (čl. IV § 6) měli potrestat vrchnost, či kohokoli jiného, kdo by obviněnému pomohl uniknout potrestání (dopomohl k útěku). Posledně jmenovanou pravomoc AS svěřoval také čl. 19 § 30 Theresiany. Dle Theresiany (čl. 22 § 4) pokud hrdelní soud vědomě nezahájil vyšetřování nebo pachatele nepotrestal, řízení svévolně protahoval, či jinak výrazně porušil zákon, a AS se o tomto stavu dozvěděl, pak měl zahájit vyšetřování, vady napravit a viníky potrestat. K AS také směřovaly stížnosti hrdelních soudů na nedostatečnou součinnost (v rámci dožadování) jiných soudů (čl. 19 § 33).

AS náležela na základě reformy hrdelních soudů z roku 1765 správa kriminálního fondu, do kterého směřovaly příjmy z pokut a platby měst, které ztratily hrdelní pravomoc. Města, která ztratila hrdelní pravomoc, byla rozdělena do čtyř tříd podle objemu stálých ročních plateb směřujících do kriminálního fondu¹³. Dalšími zdroji příjmů byl výnos chudinských přirážek z prodeje kávy, kakaa a cukru a také příspěvky z fondu camerale a bancalae. Města s fungujícími hrdelními soudy byla od

⁹ Formulář (příloha k Theresianě) – počet vězněných osob, jejich jména a věk, datum jejich uvěznění, datum zahájení vyšetřování pokud stíháni na svobodu, důvod proč stíháni na svobodu, jejich obvinění, jak daleko proces pokročil, zda už byl vyneseno rozhodnutí, zda byl vykonán, kolika hlasy byl obviněný odsouzen/osvobozen.

¹⁰ Viz také Deklaratoria a Novely článek LI 12.

¹¹ B. Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách, str. 124.

¹² Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 360.

¹³ První třída – 30 zl, druhá třída – 22 zl 30 kr, třetí třída – 15 zl, čtvrtá třída - 7 zl 30 kr. B. Roučka, Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách, str. 129.

stálých plateb osvobozena, naopak jim byly z kriminálního fondu hrazeny náklady na trestní řízení i na výkon rozhodnutí (exekuci) ohledně zločinců, kteří místně nepodléhali pravomoci městského soudu (*iurisdictio vicaria*). Z kriminálního fondu byly taktéž placeny roční odměny pro přísežného písaře ve výši 150 zlatých a kriminálního asistenta ve výši 50 zlatých, popřípadě další mimořádné odměny schvalované AS pro zvláště zasloužilé. Roční vyúčtování hospodaření kriminálního fondu zasílal AS do Vídně. Personál AS byl z tohoto důvodu rozšířen o pokladníka a kontrolora účtů (viz výše). Jejich povinnosti se řídily instrukcí z 27. ledna 1766. K výraznější proměně tohoto stavu došlo až dvorním dekretem z 27. ledna 1789 (č. 962 sb. j. z.).

7. Apelační soud jakožto hejtmanství německých lén

7.1 Hejtmanství německých lén

Vznik hejtmanství německých lén (Deutsche Lehenshauptmannschaft der Krone Böhmen, Deutsche Lehenschranne) je možno klást do druhé poloviny 15. století. Jednalo se o královský úřad, který byl pověřen správou tzv. německých lén (Deutsch - böhmische Lehen, feuda bohemica extra curtem), tedy českých zahraničních lén na území říše¹. Za jejich velké množství vděčil český stát usilovné snaze některých panovníků, zejména Karla IV. V době po husitských válkách vyvstala potřeba dát německá léna znovu do pořádku. Jiří z Poděbrad tedy přistoupil k revidování stavu jejich držby s cílem zajistit návrat odpadlých lén. Za Vladislava II. obstarávala tuto činnost zprvu Česká královská kancelář, teprve po přesunu dvora (i kanceláře) do Budína bylo nutno nalézt nové řešení spočívající v zřízení nového úřadu². Začátkem 90. let 15. století se stal prvním hejtmanem Jindřich z Plavna.³ Úřad je trvale doložen od roku 1493.⁴ Úředním jazykem této instituce byla od počátku němčina. HNL v sobě od počátku spojovalo činnost správní (např. vydávání lenních reverzů, vybírání lenních poplatků) s výkonem soudnictví⁵. Jako přisedící zde působili členové zemského, komorního i apelačního soudu.

V době po Bílé hoře se úřad nacházel v těžké krizi. Prvním a v zásadě posledním skutečným hejtmanem se stal rada apelačního soudu Wolf Wilhelm Lamingen z Albenreuthu. Po jeho smrti v roce 1635 nebyl úřad dlouho obsazen. Zlepšení situace přinesl až konec třicetileté války v roce 1648. Záměrem panovníka však již nebyla obnova předešlého stavu, hledala se nová koncepce. Nejprve se zdálo, že řešením bude sloučení úřadu s dvorským soudem (Obersthoflehnrichteramt). Jindřich Berka z Dubé (president české komory) byl od roku 1650 nejvyšším dvorským sudím i hejtmanem německých lén. Po jeho smrti v témže roce však bylo od této koncepce upuštěno. Skutečné důvody, proč se neosvědčila, neznáme. V roce 1651 Ferdinand III. reskripty z 18. a 22. července 1651 rozhodl o přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud. Důvodem tohoto kroku byla pravděpodobně již dřívější účast radů AS na této problematice⁶ a v neposlední řadě také jejich vysoká odbornost.⁷ Patentem z 15. prosince 1651 byla tato změna veřejně oznámena.

7.2 Organizace

Na základě reskriptu z 18. července 1651⁸ působnost hejtmanství vykonával celý soud jakožto pares curiae⁹. Dvěma apelačním radům z doktorské stolice (nejprve

¹ Jejich částečný přehled viz Jiří Veselý, O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském, in: PHS, 26/1984, str. 75.

² Jan Janák, Zdeňka Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, str. 122.

³ J. Veselý, O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském, str. 74.

⁴ Libor Vykoupil, Slovník českých dějin, Brno 2000, str. 194.

⁵ J. Janák, Z. Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, str. 122.

⁶ Radové AS se účastnili činnosti HNL již od 16. století. Dva až čtyři apelační radové působili jako radové HNL. AS také pro HNL vypracovával posudky a dobrozdání.

⁷ J. Veselý, O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském, str. 83 a následující.

⁸ Johann Jacob Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, Prag 1720, str. 281.

Johannu Schwabovi z Ragersdorffu a Adolphu Hammerovi) byl svěřen dohled nad touto agendou a stali se tak stálými referenty pro tuto problematiku. Pověření radové byli jmenováni panovníkem. Posléze byli pověřováni vždy dva členové soudu z různých lavic. Lenní agenda měla být vedena odděleně od ostatní agendy soudu. Z tohoto důvodu měla být vytvořena samostatná lenní registratura, podací a radní protokoly i repertář (repertorium). Příslušný manipulační personál jmenovaný presidentem soudu⁹ tvořil jeden kancelista / ingrosista. Agenda se projednávala v radě AS, po přednesu pověřených radů, kteří zodpovídali i za expedici. Pokud se záležitost týkala královského fisku, měl být spis odeslán nejprve příslušnému úřadu (královskému prokurátorovi).

Za pomocný orgán hejtmanství byl na základě instrukce pro chebského purkrabího pokládán právě tento úřad, jakožto delegovaný komisař pro chebský a ašský okrsek. Apelační soud jej mohl pověřovat přímo, tedy bez prostřednictví místodržitelství.¹¹ Důvodem pro tento typ organizace byla skutečnost, že AS nemohl rychle a efektivně zasahovat v lokálních záležitostech. Jeho působnost dále upřesňovala instrukce z 20. března 1770, respektive články 15 až 22 její druhé části. Purkrabímu náležel dohled nad německými lény (čl. 15 a 16), hlavně nad jejich zachováním (čl. 18), případné incidenty měl neprodleně hlásit AS a čekat na jeho naučení. Dále měl na starost zejména (čl. 20) obstarování majetku v rámci dědického řízení (Sperranlegung), nařizování předběžných opatření, vyhledávání závětí (Testamentaufsuchung) a jejich zaslání AS k pozůstalostnímu řízení a konečně (čl. 21) ustanovování zákonných a testamentárních poručníků (Vormundschaftbestellung)¹². Purkrabímu také náležel dohled nad poddanskou agendou (čl. 22). Po definitivním přičlenění Chebska k Loketskému kraji na základě reskriptu z 11. prosince 1773 přešly tyto povinnosti na loketské krajské hejtmanství¹³. Loketským hejtmanem (jakožto chebským purkrabím) i jeho adjunktem pro Chebsko se mohla stát jen osoba znalá lenního práva. AS se podílel prostřednictvím dobrozdání na výběru osob vhodných pro tyto funkce.

Reskript z 2. února 1675 představoval první výrazný zásah do organizace HNL. President AS mohl v případě odchodu některého z pověřených radů z důvodu urychlení vyřizování agendy jmenovat jeho substituta (absque ulteriori recurso). President dále mohl svěřit kterémukoli z radů vyřízení došlého lenního podání, tj. jmenovat ho referentem v lenní záležitosti (k určitému případu). Dvěma pověřeným radům však nadále zůstal dohled nad lenní agendou. Reskript z 21. března 1750 rozšířil počet pověřených radů na tři, jeden rada měl být z lavice panské, jeden z lavice rytířské a jeden z lavice doktorské. Opravdovou revoluci přinesl reskript z 23. dubna 1763¹⁴. Od tohoto data jmenování pověřených radů plně spočívalo plně na vůli presidenta. Pověření radové měli být jmenováni na základě schopností, vzdělanosti a píše bez ohledu na příslušnost k jednotlivým lavicím, tedy bez ohledu na stavovskou příslušnost. President

⁹ Intitulace písemností AS jakožto HNL bylo: Wir Präsident, Vicepräsident und Rätthe über denen Appellation ob dem königlichen Prager Schloss als der deutschen königlichen Lehenhauptmannschaft administratores und constituire Pares Curiae.

¹⁰ Reskript ze 7. února 1653.

¹¹ Přímý kontakt mělo HNL také s hejtmany Loketského a (od roku 1751) Žateckého kraje. Franz Xaver Haimlerl, Die deutsche Lehenhauptmannschaft (Lehenschranne) in Böhmen, Prag 1848, str. 20. Viz také nařízení z 3. srpna 1696, J. J. Weingarten, Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus, str. 584.

¹² Pokud ustanovení poručníka ze závěti nebo ze zákona nebylo možné, ustanovoval poručníka na základě dobrozdání chebského purkrabího AS. K téže problematice viz také Johann Ferdinand Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865, Prag 1866, str. 314 a 315.

¹³ Viz také guberniální insinuát z 23. prosince 1773.

¹⁴ Tento reskript přetištěn na str. 75, F. X. Haimlerl, Die deutsche Lehenhauptmannschaft in Böhmen. Tento reskript se týkal nejen záležitostí personálního obsazení a registratury, ale i nepořádků v rámci vyřizování agendy. Soud byl napomenut, aby přednesy referentů v lenních věcech byly činěny vždy písemně. Také přijaté závěry v lenních věcech měly být zaneseny do zvláštního radního protokolu.

taktéž mohl určovat jejich počet. V praxi však jejich počet zůstal nakonec ustálen na čísle tři¹⁵. Toutéž normou byla zavedena posice lenního expeditora s ročním platem čtyři sta zlatých. Reskript z 12. července 1763 dále stanovil, že výběr pověřených radů má být proveden bez ohledu na jejich služební stáří. President měl dále ještě před nastolením jím vybraného pověřeného rady do funkce podat o svém výběru zprávu panovníkovi, který jmenování potvrdil. Tento reskript také zdůraznil, že president může těmto radům přidělit i jiné případy než lenní. Plat lenního kancelisty činil dle reskriptu z 1. června 1770 dvě stě šedesát zlatých ročně.

Počet zaměstnanců soudu zabývajících se lenní agendou se již dříve rozšířil na základě reskriptu z 23. listopadu 1680 o lenního registrátora. O dvacet let později přibyl ještě pomocný registrátor¹⁶. Přesto se však registratura nenacházela v uspokojivém stavu, o čemž svědčí neustálé pokusy o její nové uspořádání¹⁷ (např. reskripty z 23. února 1750, 24. března 1750 a 23. dubna 1763). U AS se takto odděleně vedly vedle lenní registratury také lenní knihy, desky německých lén (deutsche Lehenstafeln) a zvláštní knihy reskriptů. Kolem roku 1680 byla jako kancelářská pomůcka zavedena nová lenní repertoria, která byla užívána s menšími změnami až do roku 1824. Soud byl povinen zasílat o své činnosti pololetně zprávy panovníkovy (reskript z 18. července 1651). Dekretem z 13. června 1766 byla zřízena zvláštní úřední kniha, ve které byly zaznamenávány zprávy a dobrozdání v lenních věcech.

7.3 Působnost

Právním základem působnosti AS jakožto HNL byl výše zmíněný reskript z 18. července 1651. Do okruhu působnosti soudu spadala v zásadě veškerá německá léna¹⁸ s výjimkou chebských hradních lén. AS byl prvoinstančním orgánem, který měl na starosti soudní i správní agendu těchto lén se týkající. Pouze některé důležité záležitosti (jejich konečné rozhodnutí) byly vyhrazeny České dvorské kanceláři¹⁹, respektive panovníkovi. Mezi tyto záležitosti (causae maiores) patřila konečná rozhodnutí v některých soudních věcech, konkrétně se jednalo o spory mezi lenním pánem (tj. panovníkem) a vazaly, stejně jako ve všech důležitých a pochybných případech. Dále sem patřilo také udílení lén (Belehnnug) s výjimkou případů delegace, vydávání

¹⁵ V roce 1763 však president AS hrabě Věžník jmenoval radů sedm, dva z panské lavice, dva z rytířské lavice a tři z doktorské lavice. Kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, fond AS (NA), str. 474. Dle knihy instalací (inv. č. 70, fond AS (NA), str. 210) bylo však jmenováno radů sedmnáct (!). Srovnej Klára Woitschová, Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783 (což slušného a spravedlivého jest fedrovati), Pelhřimov 2010, str. 23

¹⁶ Josef Karl Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes, Teil 1., Prag 1805, str. 105.

¹⁷ Karel Beránek, Věra Uhlířová, Hejtmanství německých lén 1501-1849, inventář, Praha 1963, str. 12 a 13.

¹⁸ Je však nutno rozlišovat (reskript z 14. července 1654) tzv. Reichsaffterlehen, tedy léna, která český král přijímá od císaře a dále uděluje, od (ostatních) bezprostředních lén spravovaných HNL. V prvním případě nebyl AS oprávněn bez zvláštního královského pokynu a delegace zahajovat proces či další kroky proti těmto vazalům. F. X. Haimperl, Die deutsche Lehenshauptmannschaft in Böhmen, str. 22.

¹⁹ Jak je obecně známo, Česká dvorská kancelář byla roku 1749 zrušena a její funkci převzaly Nejvyšší justiční úřad a Direktorium pro veřejné a finanční záležitosti (posléze Spojená dvorská kancelář česko – rakouská). Rozdělení agendy v lenních záležitostech určovala rezoluce z 29. prosince 1763. Na jejím základě NJÚ náležely lenní spory vedené v řádném procesu (Lehensstrittigkeiten in forma processu, contentiosum). Když se však týkaly zemské výsosti nebo regálu, pak NJÚ musel přibrat k rozhodování několik radů spojené dvorské kanceláře. Pokud se spor nevedl v řádném procesu, ale formou tzv. Ministerialschriften, v tomto případě kompetence náležela výlučně spojené dvorské kanceláři. F. X. Haimperl, Die deutsche Lehenshauptmannschaft in Böhmen, str. 29.

lenních listů (Erteilung der Lehensbriefe), nové milosti, koncese, konfirmace a indulty²⁰.

Podrobněji řečeno hlavní agendou bylo souzení lenních sporů, z věcí nesporných pak separace lén z dědictví a dědické řízení, uplatňování lenních dluhů (Liquidierung der Lehenschulden) a ustanovování poučníků, vše prvoinstanční rozhodování. Patentem ze 17. března 1753 a reskriptem z 27. října 1753 byla působnost v první instanci ohledně odúmrtí (Caducität) a privací (Privationsfälle) v první instanci svěřena Konsesu in causis summi principis²¹, ale i v tomto případě se rozhodovalo za účasti tří pověřených lenních radů apelačního soudu. Tito radové zde vystupovali v pozici referentů, taktéž jim náleželo votum informativum i decisivum před ostatními členy konsesu. Spisy uzavřených případů zde projednávaných byly předávány do spisovny AS. Nelze nevzpomenout ani na působnost tabulární, tedy na vedení desek německých lén. Dvorský dekret ze 4. listopadu 1768 stanovil, že do zemských desek nesmí být zaneseno nic, co by se jakýmkoli způsobem týkalo německých lén, pokud to nebylo odsouhlaseno apelačním soudem.

Druhým hlavním bodem pracovní náplně soudu bylo vypracovávání dobrozdání v lenních věcech pro Českou dvorskou kancelář. Jednalo se v první řadě o dobrozdání k žádostem o udělení lén, jejich zatížení (Onerierung), zcizení lén (Veräußerung der Lehen), ohledně odúmrtí (Caducität), o prominutí zmeškání (Saumselnachsicht) nebo depurace (Depurationsnachsicht). Soud se také vyjadřoval k záležitostem týkajícím se hraničních sporů (Grenzendifferenzen) a suverenity země (Landeshoheit).

Nyní se dostáváme ke zvláštní agendě soudu. Na základě reskriptu z 5. srpna 1656 vyšetřoval a rozhodoval apelační soud stížnosti poddaných (Unterthansprägravationsfälle) na lenním zboží. Nejprve však stížnost musela projednat smírčí komise složená s obou loketských hejtmanů a komtura (Commendator) špitálu křižovníků s červenou hvězdou v Chebu²². Patent z 22. září 1753 o poddanských stížnostech se naší problematiky příliš nedotkl, německá léna byla z jeho působnosti vyňata. Instrukce pro chebského purkrabího (čl. 23) nařizovala, aby vyšetřování sporů mezi poddanými a vrchností prováděl purkrabí, který se měl také pokusit o smírné řešení sporu. Pokud se smír nezdařil, purkrabí zaslal zprávu o případu AS, který pak rozhodl. AS (HNL) byl zároveň soudem druhé instance v poddanských záležitostech civilních i trestních.

Zvláštní postavení v soustavě německých lén zaujímal Ašsko. Jeho zvláštní vztah k české koruně upravovaly tzv. Ašské temperamentní body (Temperamentspunkte) z roku 1775²³. Na jejich základě se apelační soud stal nejen druhou instancí nad poddanými, ale i reálným a personálním fórem ohledně civilních i trestních věcí rodiny Zedtwitzů. Soudu taktéž mimo jiné náležel pod vrchním vedením spojené dvorské kanceláře výkon iura circa sacra v církevní oblasti, tedy hlavně vrchní patronát ve věcech církevních i školských, dále vrchní dohled nad lesním hospodářstvím tamtéž, a taktéž dohled nad poddanskými záležitostmi.

Proti rozhodnutí AS v první instanci byl opravný prostředek od počátku možný. Základní úpravou zde představovaly reskripty z roku 1651 a 28. července 1654. Soudní poplatky v lenních věcech upravoval reskript ze 7. února 1653²⁴. Nebylo však

²⁰ Srovnej Johann Jacob Weingarten, *Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctor*, Prag 1692, str. 314.

²¹ Ve druhé instanci Direktoriu pro veřejné a finanční záležitosti. Tomuto orgánu náleželo i udílení lén, indultů, rekognicí a lenních listů. Před direktoriem byly také skládány lenní přísahy, pokud toto právo nebylo vyhrazeno přímo panovníkovi (Thronlehen).

²² F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft in Böhmen*, str. 23.

²³ Dvorní dekret z 10. března 1775.

²⁴ Přetištěno v: F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft in Böhmen*, str. 69.

jednoznačně určeno, zda se v případě opravného prostředku má jednat o apelaci nebo o revizi. Tento nedostatek napravit až reskript z 20. července 1675, který stanovil první možnost. HNL se řídilo saským (německým) právem²⁵.

Německá léna se v 18. století nacházela jak uvnitř státních hranic (Ašsko, Chebsko, Loketsko), tak mimo ně. Tato léna se většinou nacházela v blízkosti západních hranic (Horní Falc, Vogtland). Další léna se nacházela v Švábsku, Francích, Durynsku, v okolí Bamberku a Bayreuthu. Lény nemusela být pouze území, mohlo se jednat o úřady (např. úřad dědičného šenka bamberského biskupství), práva (např. honební právo v Lugerforstu) nebo doly. Máme dochován přehled německých lén k roku 1660²⁶. V 18. století došlo k výrazné redukci počtu těchto lén na základě míru berlínského z 28. července 1742²⁷ a míru těšínského z 13. května 1779.

²⁵ J. F. Schmidt, *Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen*, str. 112.

²⁶ Viz K. Beránek – V. Uhlířová, *Hejtmanství německých lén, inventář*, str. 5 až 8.

²⁷ F. X. Haimperl ve svém díle (*Die deutsche Lehenshauptschaft in Böhmen*) na straně 76 uvádí přehled lén přijímaných u Spojené dvorské kanceláře (direktoria) na základě přednesu ze 4. února 1762. V tomto výčtu jsou zahrnuta i některá vnitrostátní léna (olomoucké biskupství, vévodství opavské), stejně jako formální státoprávní vztahy (Horní a Dolní Lužice), tyto kategorie jsem zde vynechal. K trůnním (německým) lénům patřilo: a) v držení saského kurfiřta – tzv. hlavní léna ve Vogtlandu a Míšeňsku, clo v Drážďanech, b) v držení bavorského kurfiřta – Tennesberg, Hohenfels, Hartenstein, Türrendorf, Holenberg, Stralenfels, Auerbach, Eschenbach, Rottenberg, Bernau, Heimbürg, Hohenstein, Freyestad, Wolfstein a tzv. malé wernberské léno v hrabství Leuchtenberg, c) v držení saského vévody – Saalfeld, d) v držení Schwarzenbergů – Rudolstadt. K malým (německým) lénům patřil (v závorce držitel): úřad dědičného šenka bamberského biskupství, Schönsee, Reichenstein, Frauenstein (Aufseß), Sporneck, Hollenstein, Wallenstein (Beyreuth), Bobenhaußen (Darmstadt), Burg Milchling (Hohenlohe), Parkenfells (Hallerstein), Reuth (Kayserstein), Wertheim (Löwenstein), Waldthurn, Schellenberg, Arnsburg, Mildneruth (Lobkowitz), Waldau, Wallhof (Multz), Eschenau (Muffel), Lauf, Felden, Herspruck, Grävenberg, Petzenstein, Reichenneck, Hohenstein, Stierberg, Hauseck, Mildenfels, Hipolstein (Norimberk), Friedenfels, Popperreuth, Weissenstein (Nothart), Haydeck (Falz), Gera, Schleitz, Löwenstein, Graitz (Reuß), Schönkirchen (Reitzenstein), Pirschenstein, Glaucha, Waldenburg (Schönburg), Heuschling (Scheuerle), Pleystein (Sinzendorf), Wildenau, Pleßburg, Rothenstadt (Sätzenhofen), Thüngen (Thüngen), Mohrenstein (Teuffel), Simmelsdorf (Tucher), Fleißen (Trautenberg), čtvrtina Thüngen, Wilanzheim, Haydunfeld, Meinbergheim (Würzburg), Neuenburg, Peilstein, Lichtenstein, Podwar (Württemberg), Neuburg, Krugsreuth, Asch, Schönbach, Liebenstein, Niklasberg, polovina Fleißen (Zedtwitz).

8. Právo a soudnictví v době josefínské a předbřeznové

8.1 Soustava civilních soudů

Soudní systém doby josefínské a předbřeznové byl třístupňový. Obecnými (řádnými) soudy první instance byly v první řadě magistráty měst a vrchnostenské justiční úřady. Jak magistráty, tak vrchnost měly soudní pravomoc delegovanou od státu. Magistráty se soudní pravomocí se dělily na plně regulované¹ a syndikalizované (minder vollständig regulierte)². Ostatní magistráty pozbyly pravomoc soudit, ledaže jim bylo výslovně poskytnuto oprávnění k vedení pozemkových knih, jinak se jejich agenda omezila jen na záležitosti místní policie. Jiné jejich agendy přešly na vrchnost. Vrchnost vykonávala soudní pravomoc prostřednictvím justičních úřadů³. Další z vrchnostenských úřadů se soudní pravomocí byly úřady hospodářské, oprávněné k vedení smírčího řízení. Postupně byla jejich působnost rozšiřována, např. dvorským dekretem z 21. srpna 1788 (č. 879 sb. j. z.) Dále jim náležela knihovná agenda, exekuce, žaloby urážkové a o přiznané dluhy. Pokud vrchnost neměla svého justiciáře, musela soudní agendu přenést na určený magistrát (tři v rámci kraje) a platit za její výkon. Od roku 1814 bylo dovoleno delegovat i na jiné justiční úřady.

Mezi privilegované soudy patřily soudy zemské⁴. Tyto soudy byly příslušné, pokud žalovaným nebo žalobcem byl fiskus, dále na záležitosti privilegovaných stavů, jejich příslušníků, královských měst jako celku, svobodnických obcí, klášterů, kapitul, řádů, kléru křesťanských církví, cizí šlechty, svobodníků, osob vyznamenaných rytířskými řády, atd. Nelze zapomenout ani na agendu vnitrostátních lén⁵. Mezi kauzální soudy první instance řadíme soudy horní a soudy obchodní a směnečné. Horní soudy (Jáchymov, Příbram, Kutná Hora a od roku 1804 Stříbro) řešily sporné i nesporné záležitosti vyplývající z provozování hor i kázně úředníků a pracovníků. Dále existovaly tzv. substituce horních soudů (v sídlech báňských úřadů), jak zeměpanské, tak patrimoniální, příslušné pro přípravní řízení, záležitosti knihovná a smírčí. Soudy směnečné a obchodní měly na starost⁶ věci směnečné (amortizace směnek), vzájemné obchodní vztahy mezi obchodníky a továrníky, spory z obchodních pohledávek proti pozůstalostem obchodníků a exekuce. Roku 1786 byly sloučeny⁷ s magistráty hlavních měst zemí (Praha, Brno, Opava), v jejich rámci poté působily jako samostatné senáty s vlastními protokoly a registraturou. Všeobecnou druhou instancí byl VAS, třetí pak NJÚ, kterému náležela i vrchní správa soudnictví. K roku 1849 v Čechách působilo jako

¹ Plně regulované magistráty se dále dělily do dvou kategorií. První kategorii tvořila zemská hlavní města (Praha) a další důležitá města (6 v Čechách), která disponovala tzv. plným magistrátem, tedy magistrátem, kde byli všichni radové zkoušeni. Druhou kategorii tvořila další hospodářsky významná města (22 v Čechách). Jejich magistráty musely disponovat alespoň třemi zkoušenými rady. Václav Šolle, Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích, SAP 10, 1960, str. 122 a následující.

² Alespoň jeden zkoušený radní, soudní sbor doplněn dalšími nezkoušenými radními.

³ Justiční úřad se skládal ze soudce (justiciáře), aktuára a sluhy. Vrchnost ručila za činnost soudních úředníků, měla vůči nim právo na regres. Justiční úřady jednaly jménem a na náklad vrchnosti.

⁴ Zemské soudy byly obecně zeměpanské (Praha, Brno), ve Slezsku existovaly i zemské soudy knížecí (Těšín, Opava, Bílsko a Jánský Vrch).

⁵ Nejvyšší dvorský lenní soud byl jen pomocným orgánem zemského soudu.

⁶ Viz směnečný patent z 22. prosince 1783.

⁷ V Praze dvorským dekretem 1. července 1786 (č. 449 sb. j. z.).

obecné civilní soudy 198 magistrátů (Praha, 55 královských měst, 142 municipálních měst) a 868 justičních úřadů⁸.

8.2 Soustava trestních soudů

Základem systému reformy trestního soudnictví doby josefínské byl patent o novém uspořádání trestní soudní pravomoci z 20. srpna 1787 (č. 712 sb. j. z.), byť z něj byly realizovány pouze obecné zásady. Kriminální zločiny (dříve hrdelní) byly v první instanci stíhány kriminálními soudy. Tyto soudy byly v českých zemích vlastně zvláštní senáty (in criminalibus) magistrátů pověřených měst a ve Slezsku také knížecí soud na Jánském Vrchu. Svým původem navazovaly na hrdelní soudy doby tereziánské. Roku 1792 jich bylo v Čechách dvacet šest, na Moravě třináct a ve Slezsku dokonce sedmnáct. Tento počet byl však od počátku pokládán za příliš veliký, a proto byl postupně zmenšován se záměrem, aby na každý kraj připadl jeden kriminální soud. K roku 1845 bylo v Čechách⁹ dvacet kriminálních soudů, šest na Moravě a tři ve Slezsku.

Soudcem kriminálního soudu se mohl stát muž, starší dvaceti čtyř let, zachovalých mravů, znalý právních věd a praxí v kriminálním soudnictví. Dekret z 13. dubna 1824 (č. 2272) taktéž stanovil povinnou zkoušku z civilního i trestního práva, znalost obou zemských jazyků a délku praxe určil na jeden rok. Laickými přísedícími byli taktéž muži starší dvaceti čtyř let, dobré pověsti, nestranní a gramotní, nesmělo se však jednat o duchovní, vojáky ani o šlechtu. Kriminální soud byl místně příslušný k vyšetřování všech kriminálních zločinů spáchaných v jeho obvodu a k souzení pachatelů, kteří byli v jeho obvodu dopadeni. Ve věcné příslušnosti byl velký rozdíl mezi obyčejnými kriminálními soudy a kriminálními soudy hlavních měst zemí. Jen tyto byly dle § 221 Franciscany příslušné k stíhání zločinů proti státu (velezrada, padělání peněz) a taktéž k stíhání privilegovaných osob (příslušníci stavů, šlechta, duchovenstvo, imatrikulovaní příslušníci univerzity, zeměpanští úředníci). Druhým stupněm byly vrchní kriminální soudy, třetím NJÚ.

Kromě kriminálních zločinů existovaly ještě zločiny politické (Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání) nazývané posléze těžkými policejními přestupky (Franciscana). Pro jejich stíhání a trestání byly v první instanci příslušné, jakožto policejní úřady, soudní magistráty, vrchnostenské úřady¹⁰ a policie¹¹. Těmto úřadům náleželo i stíhání běžných přestupků. Ve druhé instanci těžké policejní přestupky stíhala gubernia, ve třetí česko-rakouská dvorská kancelář. Kriminální agendu ohledně vojenských osob měla na starost vojenská soudní soustava, sestávající z vojenských soudů, Vojenského apelačního soudu ve Vídni (II. instance) a Dvorské rady válečné (III. instance). Na základě trestního zákona důchodkového z 11. července roku 1835 taktéž existovala samostatná soudní soustava důchodkových soudů.

⁸ Jan Janák, Zdeňka Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, str. 198. Šolle uvádí 217 magistrátů a 983 justičních úřadů (V. Šolle, Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 122).

⁹ Mladá Boleslav, Jičín, Nový Bydžov, Chrudim, Tábor, Pelhřimov, České Budějovice, Písek, Klatovy, Plzeň, Loket, Cheb, Žatec, Litoměřice, Praha, Kutná Hora, Hradec Králové, Rakovník, Chomutov, Most.

¹⁰ Pověření úředníci měli povinnost mít politickou zkoušku skládanou před guberniem.

¹¹ Jen v hlavních městech zemí a jen taxativně určené politické zločiny.

8.3 Trestní právo procesní

Základní úpravu hmotného práva trestního doby josefínské přinesl Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání z 13. ledna roku 1787 (č. 611 sb. j. z.), který rozděloval trestné činy na zločiny kriminální a zločiny politické. Byl nahrazen Zákoníkem o zločinech a těžkých policejních přestupcích (č. 626 sb. j. z.) z 3. září roku 1803, který nabyl účinnosti 1. ledna 1804. Trestní právo procesní nejprve upravoval Obecný soudní řád kriminální ze 17. června 1788 (č. 348 sb. j. z.) s účinností od 1. srpna téhož roku, od roku 1804 pak nabyla účinnosti procesní úprava obsažená v Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích (Franciscana).

Jak Obecný soudní řád kriminální, tak procesní část Zákoníku byly založeny na důsledném uplatnění inkvizičního principu, tajného a písemného řízení a zákonné teorie důkazní¹². První fází řízení bylo předběžné vyšetřování, tedy pátrání po zločinu, respektive zkoumání skutkové podstaty. Tuto fázi řízení mohla provádět i politická vrchnost. Její součástí bylo zatčení podezřelého, jeho předběžný výslech, právoplatné obvinění a předání řádnému, místně příslušnému¹³, kriminálnímu soudu první instance. Postup řízení pokračoval řádným vyšetřováním, jehož cílem bylo získání podkladů pro nalézací řízení (výsledky svědků, konfrontace). Na jeho počátku byl podezřelý většinou vzat do vyšetřovací vazby. V rámci tohoto vyšetřování byl proveden řádný výslech obviněného. Řízení (výslech) vedl soudní komisař, výsledku museli být přítomni dva laičtí přísedící soudu jako svědkové. Komisař vedl jako podklad pro referenta zvláštní deník, tzv. deník vyšetřovance.

Třetí fází řízení bylo řízení nalézací. Podkladem rozhodování soudu byl deník vyšetřovance a další písemné důkazy. Soud musel být obsazen dle § 418 Franciscany nejméně pěti soudci, z toho třemi zkoušenými¹⁴ (kriminálními soudci) a jedním soudním písařem. Pokud nebyl soud v této fázi řízení řádně obsazen, musel dle § 419 Franciscany případ delegovat (jménem a v zastoupení) na kriminální soud zemského hlavního města, případně na jiný kriminální soud. Vynesení rozsudku mělo nastat do osmi dnů od uzavření vyšetřování (§ 421), tato lhůta mohla být prodloužena maximálně na třicet dnů. Rozsudek mohl znít na zproštění viny (prokázaná nevina, zakládal překážku res iudicata), odsouzení (konstatování viny a uložení trestu) nebo na ukončení vyšetřování pro nedostatek důkazů. Pokud se nejednalo o rozsudek podléhající schválení vyšší instance (viz níže), musel být rozsudek bezodkladně vyhlášen.

8.4 Civilní právo procesní

Občanské právo hmotné upravoval Všeobecný zákoník občanský z 1. listopadu 1786 (č. 591 sb. j. z.) účinný od 1. ledna následujícího roku. Obsahoval však pouze obecná ustanovení a práva osob. Komplexní úpravu přinesl až Všeobecný občanský zákoník (ABGB) z 1. června 1811 (č. 946 sb. j. z.). Základním kamenem josefínských reforem v oblasti civilního práva procesního byl Obecný soudní řád z 1. května 1781 (č. 13 sb. j. z.) účinný od 1. ledna 1782. Dále je nutno zmínit jurisdikční normu pro Čechy z 11. února 1784 (č. 237 sb. j. z.) s účinností od 1. července téhož roku. Velký důraz byl kladen na rozlišení sporné a nesporné agendy. Vnitřní jednací řád soudů a spisovou manipulaci upravovala Všeobecná soudní instrukce z 9. září 1785 (č. 464 sb. j. z.), která byla subsidiární normou i pro řízení trestní. Manželské záležitosti byly svěřeny

¹² Václav Šolle, Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, SAP 12, 1962, str. 112 a následující.

¹³ Místní příslušnost se odvíjela od místa dopadení pachatele a místa spáchání zločinu.

¹⁴ Nezkoušeným soudcem mohl být laický přísedící, popřípadě advokát nebo úředník.

světským soudům patentem z 13. ledna 1783 (sb. 117 sb. j. z.). Bagatelní řízení bylo zavedeno až zákonem z 2. prosince 1845.

9. Organizace soudu po roce 1783

9.1 Vznik soudu

Všeobecné apelační soudy v dědičných zemích byly výlučnými soudy druhé instance. Jednalo se o instituce zeměpanské a plně byrokratizované. Slovo „všeobecný“ v názvech těchto soudů odkazovalo na jejich funkci všeobecné druhé instance pro civilní obyvatelstvo, v protikladu k Vojenskému apelačnímu soudu ve Vídni (vojenské osoby)¹ a odvolací stoličce bolzanského tržního magistrátu². Prvním soudem tohoto druhu se stal Všeobecný apelační soud pro Dolní Rakousy (respektive pro Rakousy nad i pod Enží) ve Vídni, který byl zřízen patentem z 11. dubna 1782 (č. 43 sb. j. z.) a dvorním dekretem č. 47/1782 sb. j. z., a začal působit 1. května téhož roku. Jednalo se v zásadě o vzorovou instituci, na jejímž příkladě byly reorganizovány dosavadní apelační soudy a zřizovány nové³. Ostatně zřizovací instrukce ostatních VAS odkazovaly na výše zmíněné normy jako na podpůrný pramen. Všeobecný apelační soud v Praze byl reorganizován s předpokládanou účinností od 1. května 1782 na základě dvorního dekretu z 12. dubna 1782 (č. 44 sb. j. z.). Stejnou normou byl zřízen VAS v Brně pro Moravu a Slezsko. Další organizační instrukci představoval dvorní dekret ze 7. dubna 1783⁴, který taktéž stanovil datum aktivování soudu na 1. červen

¹ Před jeho zřízením přímo k Dvorské radě válečné (patent z 20. dubna 1782). Všeobecný vojenský apelační soud ve Vídni (dv. dekret z 30. září 1815, č. 1178 sb. j. z.) vznikl sloučením Vojenského apelačního soudu ve Vídni a Apelačního soudu vojenské hranice v Petrovaradině.

² Dvorní dekret z 6. prosince 1790 a tržní statuta z 23. března 1792. Tento soud rozhodoval ve druhé instanci o vlastních prvoinstančních rozhodnutích. Odvolací stolice se skládala z konzula, dvou radů, tržního kancléře, aktuára, sluhy a práva znalého přísedícího. Viz také Alphons von Domin-Petrushevecz, *Neuere österreichische Rechtsgeschichte*, Wien 1869, str. 98 a 203.

³ Christian d'Elvert, *Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*, Brünn 1880, str. 465 až 469. Dále byly zřízeny:

a) patentem z 18. dubna 1782 (č. 45 sb. j. z.) a normou č. 57/1782 sb. j. z. VAS v Celovci (Klagenfurt) pro Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Gorici a Gradišku, Přímoří, Terst, Tyrolsko a Vorarlberg s účinností od 1. července 1782,

b) stejným patentem a normou č. 58/1782 sb. j. z. VAS ve Freiburgu (spojený se zemskou vládou) pro hrabství Falkenstein a rakouská území v jihozápadním Německu (Vorderösterreich) taktéž k 1. červenci 1782, existence tohoto soudu však trvala pouze krátce, dvorním dekretem z 23. ledna 1787 byl k 1. červenci zrušen a jeho působnost převzal VAS ve Vídni, opět byl na krátkou dobu obnoven v roce 1791,

c) níže citovaným dvorním dekretem z 12. dubna 1782 (č. 44 sb. j. z.) a normou č. 129/1783 sb. j. z. byl Moravský královský tribunál v Brně reorganizován ve VAS pro Moravu a Slezsko s účinností od 1. května 1783.

d) Patentem z 27. prosince 1790 (č. 98 sb. j. z.) ztratil VAS v Celovci k 1. květnu 1791 působnost nad Tyrolskem a Vorarlbergem ve prospěch nově zřízeného VAS v Innsbrucku, který byl zároveň třetí instancí pro Lichtensteinské knížectví. Na základě dvorního dekretu z 12. září 1817 vznikl VAS v Rijece pro Přímoří, roku 1822 byl opět sloučen s VAS v Celovci. Roku 1783 byl taktéž tribunál (AS) ve Lvově přeměněn ve VAS pro Halič-Vladiměř a Bukovinu, jen krátce existoval VAS v Krakově (1796) pro západní Halič. Solnohradsko náleželo po svém připojení k Rakousku pod Vídeň. Roku 1815 byly zřízeny VAS v Benátkách a Miláně, téhož roku byl zřízen VAS pro Dalmácii v Zadaru. Všeobecnému apelačnímu soudu ve Vídni na základě dvorního dekretu ze 14. října 1785 (č. 481 sb. j. z.) instančně podléhal soud dvorního maršálka.

⁴ Tento dekret je zvláště zajímavý z hlediska skutečnosti, že nám dává nahlédnout pod pokličku vlastní reorganizace soudu. Presidenti VAS i nového ZS byli společně oprávněni z dosavadních pracovníků těchto institucí a nižších zemských úředníků (Landesunterofficieren) doporučit císaři k jmenování (schválení) personál VAS, ZS i společný kancelářský personál. Na osobní vztahy a dosavadní zařazení neměl být ohled, naopak hlavními kritérii měly být schopnosti, služební stáří (senium) a platové zařazení. Dále se měla zohlednit funkce VAS jakožto HNL, tedy že VAS potřeboval tři rady a sekretáře znalé

1783⁵. Personální statut (složení) soudu byl určen dvorním dekretem č. 147/1783 sb. j. z. (sub c). Na základě patentu z 6. prosince 1781 zanikly s účinností od 1. června 1783 apelační směnečné soudy, respektive byly včleněny v (všeobecné) soudy apelační⁶. Všeobecné apelační soudy byly podřízeny NJÚ.

9.2 Personální obsazení

Co se personálního složení Všeobecného apelačního a vrchního kriminálního soudu v Praze⁷ týče, skládal se zpočátku (viz výše) z presidenta soudu, vicepresidenta a sedmnácti radů⁸. K pomocným úředníkům náleželi čtyři sekretáři soudu a tři radní protokolisté (tj. úředníci mající na starost vedení radního protokolu) a expeditor. Personál kanceláře soudu měl VAS původně společný se ZS. Jelikož oba soudy sídlily v budově bývalého jezuitského profesního domu na Malostranském náměstí, bylo toto opatření přijato ke snížení nákladů. Ostatně stejné řešení bylo přijato i pro Vídeň a pro Brno. Společný kancelářský personál se skládal z vedoucího registratury (registrátora), úředníka podacího protokolu (Einreichungsprotokolist), jeho dvou adjunktů, osmi úředníků registratury (registrantů), dvaceti kancelistů⁹, osmnácti sluhů¹⁰ a topiče. V žádné

agendy HNL. Dále aby u obou soudů působily osoby znalé lenních, deskovních, poddanských a veřejnoprávních (consessuálních) záležitostí. Fond AVS (NA), normálie 1807 -1850, Or. 14, karta 759. Viz také dvorní dekret ze 4. dubna 1783 (kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, fond AS (NA), str. 446).

⁵ Norma č. 147/1783 sb. j. z. stanovila datum o měsíc pozdější.

⁶ Valentin Urfus (Zdomácnění směnečného práva v českých zemích, Praha 1959, str. 248) uvádí datum zániku 1. května roku 1782. Z dvorního dekretu ze 4. dubna 1783 (sub j) však jednoznačně vyplývá, že tento soud měl ukončit svoji činnost k 31. květnu 1783.

⁷ K. k. allgemeines Appellations- und Kriminalobergericht im Kgr. Böhmen.

⁸ Pro srovnání (viz také Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 473):

a) VAS v Brně se skládal dle dvorního dekretu č. 129/1783 sb. j. z. z presidenta (zemský hejtman), vicepresidenta (zemský komoří), devíti radů, tří sekretářů, jednoho radního protokolisty, který byl zároveň expeditorem, personál kanceláře VAS (společný se ZS) z úředníka podacího protokolu, jeho adjunkta, čtyř registrantů, dvanácti kancelistů, osmi sluhů a topiče. Dvorním dekretem z 6. července 1790 se soud zcela osamostatnil a získal vlastního presidenta.

b) VAS v Celovci (č. 57/1782 sb. j. z.) z presidenta, vicepresidenta, čtrnácti radů, tří sekretářů, tří radních protokolistů, registrátora, expeditora, úředníka podacího protokolu, jeho adjunkta, čtyř registrantů, deseti kancelistů, pěti sluhů a topiče.

c) VAS ve Freiburgu (č. 58/1782 sb. j. z.) z presidenta (šéfa zemské vlády), tří apelačních radů, sekretáře a radního protokolisty. Činnost kanceláře zajišťovali zaměstnanci zemské vlády. Senáty tohoto soudu byly doplňovány presidentem o rady zemské vlády.

d) VAS ve Vídni (č. 47/1782 sb. j. z.) z presidenta, vicepresidenta, čtrnácti radů, tří sekretářů, tří radních protokolistů a expeditora. Personál kanceláře soudu (společný se ZS) z registrátora, devíti registrantů, úředníka podacího protokolu, tří jeho adjunktů, dvaceti pěti kancelistů, patnácti sluhů a topiče.

⁹ Postavením kancelistů se zabýval také § 92 VSI. Pracovní doba kancelisty v pracovní dny trvala od 8 do 12 hodin a od 15 do 18 hodin. I ve volné dny musela část kancelistů držet službu. Rozdělením kancelistů a soudních sluhů mezi oba soudy (VAS, ZS) se zabývala vnitřní instrukce (viz dále) z 23. listopadu 1784. Ke každému soudu mělo být přiděleno deset kancelistů. V případě, že u některého soudu bylo v určitý čas více práce než u druhého, mohl expeditor přidělit zaměstnance tam, kde bylo zapotřebí. Na kancelisty a hlavně na jejich docházku měl dohlížet expeditor. Hříšníky měl hlásit presidentovi soudu. Vnitřní instrukce ze 7. ledna 1788 stanovila, že rozdělení kancelářského personálu je záležitostí presidenta VAS. I o dočasném přidělení pracovníka k jiné činnosti musel rozhodovat president.

¹⁰ Povinnosti soudních sluhů měly být dle vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 následující: a) jeden sluha měl být k dispozici úředníku podacího protokolu, b) další sluha měl být k dispozici presidentovi soudu (v jeho nepřítomnosti vicepresidentovi), c) třetí sluha měl být přidělen k obsluze radní místnosti soudu d) ostatní sluhové měli roznášet expeditury. K jednotlivým úlohám soudní služby přiděloval expeditor.

kategorii (č. 47/1782 sb. j. z.) zaměstnanců VAS již neměli působit mimořádní (Supernumerarien), popřípadě jiní neplacení zaměstnanci¹¹.

V čele VAS v Praze stál panovníkem jmenovaný president, který zároveň zastával úřad nejvyššího hofmistra království českého, presidenti VAS byli zároveň tajnými rady s titulem excelence. President soudu nemusel mít český indigenát (dvorní dekret z 29. března 1790, č. 5 sb. j. z.)¹² ani být katolíkem. Kandidáta na tuto posici navrhoval NJÚ¹³, který taktéž vydával po složení přísahy presidentovi a vicepresidentovi jmenovací dekret (č. 47/1782 sb. j. z. sub m). President skládal přísahu před NJÚ. Do funkce byl president instalován jménem panovníka nejvyšším purkrabím (č. 147/1783 sb. j. z.). Vedl zasedání, formuloval závěr dle většiny hlasů a rozhodoval při jejich rovnosti. V nepřítomnosti byl zastupován vicepresidentem. Vicepresident skládal přísahu do rukou presidentem soudu, který jej také instaloval¹⁴. O postavení vicepresidentů sborových soudů obecně pojednával dvorní dekret z 3. května 1782 (č. 49 sb. j. z.). Z jeho dalších povinností zmiňme vyšetřování průtahů způsobených referenty VAS (dvorní dekret č. 489/1785 sb. j. z., sub nnn). President VAS pobíral šest tisíc zlatých konvenční měny ročně, vicepresident čtyři tisíce zlatých (č. 47/1782 sub e).

Jak již bylo řečeno výše, radů VAS bylo z počátku sedmnáct. Z důvodu neustálého nárůstu agendy¹⁵ byl počet radů navyšován. Toto navyšování mělo být pouze provizorní, bylo předpokládáno, že časem bude jejich počet opět snížen. Roku 1820 byl počet radů zvýšen na osmnáct, o rok později na dvacet a roku 1844 na dvacet dva. Ačkoli zákon zakazoval přijímat mimořádné zaměstnance, neustálý nedostatek radů vedl od 20. let 19. století u VAS k praxi, že radové ZS a pražského magistrátu se souhlasem NJÚ byli přidělováni v případě potřeby (ad hoc) do jednotlivých senátů VAS¹⁶. Ani radové VAS nemuseli mít český inkolát a být katolíky. Radové měli být na základě dvorního dekretu z 29. ledna 1789 (č. 964 sb. j. z.) vybíráni dle schopností a zásluh především z řad radů ZS a pražského magistrátu¹⁷, byli jmenováni na návrh presidenta VAS po vyjádření NJÚ panovníkem (dvorní dekrety z 1. dubna 1786, 538 sb. j. z., a z 10. února 1786, č. 526 sb. j. z.). Zákon z 6. srpna 1790¹⁸ stanovil, že návrhy panovníkovi ohledně obsazení míst radů nedává president, ale plné radní shromáždění. Radové VAS (stejně jako ostatní personál) skládali služební přísahu před VAS, soud poté vydal jmenovací dekret (č. 47/1782 sb. j. z. sub m). Rada VAS měl mít dle dvorního dekretu z 5. září 1783 (č. 183 sb. j. z.)¹⁹ stejné hodnostní postavení jako rada

¹¹ Toto pravidlo se samozřejmě netýkalo kancelářských akcesistů, diurnistů a podobných pomocných sil. Viz Josef Karl Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Teil 1., Prag 1805, str. 120.

¹² J. K. Auersperg, citované dílo, str. 114. Na druhé straně J. Kalousek uvádí s odkazem na dvorní dekret z 12. srpna 1791 (tj. dekret vyšlý v odpověď na druhý spis desiderii stavů českých), že čeští stavové si prosadili, aby presidentem VAS v Praze mohl být jen pán s deskovými statky v Čechách, jelikož tento úřad byl spojen s titulem nejvyššího hofmistra. Josef Kalousek, *České státní právo*, Praha 1892, str. 505.

¹³ Dvorní dekret z 29. března 1790 (č. 5 sb. j. z.). Viz také J. K. Auersperg, citované dílo, str. 115.

¹⁴ Pokud posice presidenta nebyla obsazena, nebo byl president nepřítomen, skládal vicepresident přísahu před NJÚ nebo guberniem.

¹⁵ Roku 1784 - 6072 exhibitů, 1819 - 15597, 1830 - 19777, 1849 - 20113, Johann Ferdinand Schmidt, *Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1685*, Prag 1866, str. 444.

¹⁶ Johann Ferdinand Schmidt, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer im Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das k. k. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaisertum Österreich gehörigen Kronlandes Böhmen*, Prag 1850, str. 36.

¹⁷ Josefská úprava požadovala vypsání konkurzu na uvolněná místa. Dvorní dekret z 1. března 1787 (č. 101 sb. j. z.).

¹⁸ Ignaz Beidtel, *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740-1848*, Teil 1., Innsbruck 1896, str. 449. Viz také dvorní dekret z 10. března 1791 (č. 124 sb. j. z.).

¹⁹ Viz také norma č. 47/1782 sb. j. z. sub h).

královského gubernia. Rozdělení radů do tří lavic podle stavovské příslušnosti bylo zrušeno, hodnostní postavení radů záviselo bez ohledu na stavovskou příslušnost na jejich služebním stáří (47/1782 sub g)²⁰. President mohl radovi na zotavení udělit šestitýdenní dovolenou²¹. Do Vídně se mohl rada odebrat jen se souhlasem NJÚ. Radové nesměli vykonávat jiná zaměstnání. Nadále již radové nezasedali v mimosoudních komisích, výjimku tvořilo jedno místo u královské komise pro dědickou daň (Erbsteuerkommission). Nadále byl velký důraz kladen na zachovávání radního tajemství. Roční plat rady VAS činil tisíc osm set zlatých²². Dvorní dekret z 20. srpna 1790 stanovil, že plat radů má být zvýšen na dva tisíce zlatých ročně. Další zvyšování platů VAS v dědičných zemích nastalo na základě dvorního dekretu ze 4. dubna 1807. Tento dekret stanovil, že jedné pětina radů každého VAS má být plat zvýšen na dva tisíce pět set zlatých ročně. V případě pražského VAS se jednalo o tři rady.

Plat dvou sekretářů první třídy byl stanoven na tisíc zlatých ročně, dvou sekretářů druhé třídy na devět set zlatých a radního protokolisty²³ na osm set zlatých. Zaměstnanci soudu se museli spokojit se stálým platem, příjmy ze soudních poplatků (Accidentalien) plynuly státu. Sekretáře VAS²⁴ jmenoval panovník, ostatní místa obsazoval VAS sám v plném radním shromáždění (Dikasterialversammlung), což se týkalo i personálu, který byl společný se ZS (47/1782 sub f). Dvorní dekret z 31. prosince 1803²⁵ však stanovil, že dříve než soud vydá jmenovací dekret, musí informovat o obsazení místa nadřízený úřad. K dalším postupným reformám ohledně obsazování míst došlo na základě dvorních dekretů z 10. května 1791 (č. 124 sb. j. z.), 23. února 1805 (č. 712 sb. j. z.), 2. října 1817 a dalších. Ve třicátých letech 19. století jmenoval sekretáře, radní protokolisty, úředníka podatelny a vedoucí spisovny a výpravny na návrh radního shromáždění VAS Nejvyšší justiční úřad. Ostatní místa si obsazoval VAS sám²⁶.

President VAS měl povinnost dle §§ 115 a 116 VSI jmenovat jednoho radu k dohledu nad kanceláří soudu (expedicí a registraturou)²⁷. Dohled měl být hlavně zaměřen na rozdělení práce a na správnost spisové manipulace (zda je postupováno podle instrukce). Zjištěné vady měl pomoci napravit, dále měl o nich referovat v radě. Dále měl každý měsíc vedoucím pracovníkům kanceláře připomínat jejich povinnosti. Pokud zjistil pochybení konkrétní osoby, měl ji nejprve napomenout, v případě opakování ji měl nahlásit v radě. Posléze byli pověřováni radové dva.

²⁰ K služebnímu stáří (senium) viz také dvorní dekret z 20. října 1783 (č. 200 sb. j. z.).

²¹ Z důležitých důvodů mohl dle svého uvážení ještě rozšířit. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 164, 166.

²² K platovým poměrům viz J. K. Auersperg, citované dílo, str. 161 a J. F. Schmidt, Monographie des k. k. Appellationsgerichtes, str. 32.

²³ Radní protokolista musel mít dle dvorního dekretu z 15. ledna 1787 (č. 619 sb. j. z., sub d) právní vzdělání získané alespoň v některém z lyceí.

²⁴ Sekretáři zeměpanských sborových soudů měli na starost koncipování některých soudních písemností, podepisování výměrů, spolupodepisování dekretů a důležité úřední výkony.

²⁵ J. K. Auersperg, citované dílo, str. 120.

²⁶ Franz Xaver Haimel, Die Lehre von den Civilgerichtstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaats, Teil 1., Wien 1834, str. 71, 117 a 118.

²⁷ Dle vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 náležel dohled nad kanceláří v zásadě vicepresidentovi. Každý kancelista musel v sobotu vypracovat zprávu o své týdenní činnosti. Tyto zprávy musel expeditor v neděli ráno spolu s výkazy o činnosti soudních sluhů zaslat vicepresidentovi. Také mu musel sdělit plán přidělení sluhů k jednotlivým úlohám na příští týden. Vnitřní instrukce ze 7. ledna 1788 svěřovala dohled nad docházkou kancelářského personálu presidentovi soudu. Vedoucí úředníci kanceláře mu museli denně předkládat prezenční listiny. Konečné povolení k nepřítomnosti (Absentierungserlaubnis) a k dřívějšímu odchodu z práce náleželo presidentovi (totéž platilo pro sekretáře). Vedoucí úředníci mohli udělovat mimořádná dovolení z důvodu nemoci/jiného mimořádného důvodu, tato dovolení museli zanést do prezenční listiny.

Spojení kanceláří obou zmíněných soudů se neukázalo býti praktickým. Roku 1792 se obě kanceláře opět osamostatňují²⁸. Kancelář VAS se poté skládala ze dvou oddělení, ze spisovny a výpravny. Podatelna byla podřízena vedoucímu spisovny. Vedoucí spisovny (registrátor, Registratordirektor) a výpravny (expeditor, Expeditordirektor) užívali titulu sekretáře VAS. Podatelna se skládala z úředníka podatelny, jeho adjunkta a kancelisty. Výpravna z vedoucího, deseti kancelistů a dle potřeby z kancelářských akcesistů²⁹. Kromě tabulkových míst soud v kanceláři zaměstnával také diurnisty. Podatelna se stala samostatným oddělením kanceláře až v roce 1820³⁰. V téže době začali být pověřováni manipulačními a protokolovačními pracemi také auskultanti působící u ZS a pražského magistrátu³¹. Plat expeditora činil devět set zlatých, registrátora osm set zlatých, úředníka podatelny sedm set zlatých, jeho adjunktů a registrantů (úředníků spisovny) šest set zlatých, kancelistů první třídy pět set zlatých, kancelistů druhé třídy čtyři sta zlatých, kancelistů třetí třídy a soudních sluhů tři sta zlatých, a topiče tři sta padesát zlatých. Z tohoto platu si však topič musel ještě vydržovat pomocníka³².

9.3 Jednací řád³³

Každé podání, které soud obdržel, muselo být nejprve vedoucím podatelny prezentováno a zapsáno do podacího protokolu (§§ 1 až 14 VSI). K podacímu protokolu byl zároveň veden index. Podací protokol musel být každý den dvakrát předložen presidentovi, popřípadě vicepresidentovi (§ 16 VSI). Následně bylo potřeba zjistit, zda případ, kterého se podání týkalo, má již přiděleného referenta. Pokud tomu tak bylo, podatelna provedla příslušný záznam do podacího protokolu a do ternionu (§ 15 VSI). V opačném případě přidělil president (případně vicepresident) spis některému z radů dle svého uvážení (§§ 22 a 23 VSI). V důležitých záležitostech mohl jmenovat i koreferenta (§ 24 VSI). Důvody případného vyloučení rady z projednávání případu upravoval § 62 VSI. Každému z radů byl veden samostatný list (Referententernion), ve kterém byly na kalendářní rok chronologicky zaznamenávány přidělené případy (§§ 26 až 28 VSI). Přednes měl být učiněn písemnou formou, pouze v případě krátkých a jasných záležitostí mohl být učiněn ústně. Kromě čísla jednacího a jména referenta měl obsahovat výtah ze spisu, referentův komentář a návrh rozhodnutí (§ 35 VSI). Referent měl na vypracování přednesu obecně osm dní, pokud se přednes týkal odvolání, doprovodných občanskoprávních i trestněprávních spisů, rekurzů a stížností na zmatečnost lhůta činila třicet dnů. President mohl tuto lhůtu dle potřeby prodloužit nebo zkrátit (§ 39 VSI).

Data zasedání soudu určoval president (§ 42 VSI). Zasedání se měla konat čtyřikrát týdně³⁴, a to v následujících dnech: v pondělí, v úterý, ve čtvrtek a v pátek, president mohl z důležitých důvodů dle potřeby počet zasedání měnit (č. 47/1782 sb. j. z. sub I), případně mohl svolat mimořádná zasedání (§ 43 VSI). Soud samozřejmě

²⁸ Marie Stupková, *Apelační a vrchní trestní soud v Praze 1783-1850*, inventář, díl 1., Praha 1982, str. 4.

²⁹ Neplacených pomocných písařů připravujících se na pozici kancelisty.

³⁰ M. Stupková, *Apelační a vrchní trestní soud v Praze*, díl 1., str. 4.

³¹ J. F. Schmidt, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes*, str. 36.

³² J. K. Auersperg, citované dílo, str. 161, 168.

³³ Spisová manipulace se řídila ustanoveními patentu z 9. září 1785 (č. 464 sb. j. z.), tedy Všeobecnou soudní instrukcí (VSI). Ještě dříve upravovala manipulaci instrukce presidenta soudu pro expeditora z 23. listopadu 1784 s účinností od 1. ledna 1785. Další vnitřní instrukcí pro kancelář byly připomínky presidenta soudu pro sekretáře, expeditora, protokolisty a zbylý kancelářský personál ze 7. ledna 1788 (obě ve fondu AVS (NA), inv. č. 1730, karton 301).

³⁴ Auersperg uvádí, že zasedání se konala během týdne jen třikrát. J. K. Auersperg, citované dílo, str. 165

nezasedal o nedělích a zasvěcených svátcích. Prázdniny byly pro všechny soudy společné. Vánoční začínaly 24. prosince a končily 6. ledna. Velikonoční prázdniny trvaly od květné neděle do velikonočního pondělí. V týdnu před Povýšením sv. Kříže byly taktéž tři modlitební dny (Bettage) volno. Poslední prázdniny začínaly na Boží Tělo a končily následující čtvrtek.

Nejprve měly být na zasedání přečteny došlé rezoluce a generálie obecně. Poté měly být projednávány nutné a naléhavé věci. Zbylé případy měly být seřazeny dle data prezentace. Presidentovi (předsedajícímu) náleželo oprávnění tento pořádek měnit (§ 44 VSI). Při projednávání případu nejprve referent přečetl svůj přednes (§§ 47 až 49 VSI). Pořadí udílení slova i pořadí hlasování (Sitz und Stimme) se měly odvíjet od služebního stáří, a ne tedy od stavovské příslušnosti rady, jak tomu bylo dříve. Hlasovalo se od starších radů k mladším. První hlasoval referent. Pokud zasedání předsedal president, jako poslední hlasoval vicepresident (§ 54 VSI). Při projednávání poddanských, bankálních a fiskálních záležitostí musel být přizván zástupce (reprezentant) příslušného úřadu (§§ 50 a 52 VSI), který měl nejen poradní hlas (votum informativum - § 53 VSI a norma č. 47/1782 sb. j. z. sub i) hned po referentovi, ale v zákonem stanovených případech i sistační oprávnění (dvorní dekret ze 17. prosince 1784, č. 379 sb. j. z.). Sistované rozhodnutí se spisem mělo být odesláno NJÚ, který definitivně rozhodl. Pro řízení ve věcech odvolání a rekurzů v případech projednávaných v první instanci horními soudy musel VAS také přibrat odborného (horního) reprezentanta (§ 51 VSI). Při hlasování rozhodovala většina hlasů. Pokud president (předsedající) se závěrem nesouhlasil, bylo jeho separátní votum zaneseno do protokolu. Právo sistovat rozhodnutí kolegia již neměl (§ 56 VSI)³⁵. Při rovnosti hlasů rozhodoval sám (§ 59 VSI). Přijatý závěr byl zapsán do radního protokolu (§§ 64 až 72 VSI)³⁶. Zápis musel obsahovat předmět a strany sporu, mínění jednotlivých radů spolu s odůvodněním a přijatý závěr.

Záležitosti zákonodárství, zemské ústavy, organizace podřízených soudů, udílení milostí a některé další projednával soud na základě nejvyššího rozhodnutí z 1. prosince 1821 upřesňujícího josefinskou instrukci³⁷ (č. 47/1782 sb. j. z. sub k) v plné radě, ostatní záležitosti byly svěřeny pětičlenným senátům složených z předsedajícího a čtyř radů (dvorní dekret z 27. února 1783, č. 123 sb. j. z., § 45 VSI). Jednání senátu se musel také vždy účastnit sekretář a radní protokolista. Členy senátů jmenoval dle svého uvážení president³⁸, po zahájení činnosti však již jeho složení nemohl měnit. Senátu předsedal president, vicepresident nebo služebně nejstarší rada (nach seinem Range gebührt). Radní protokoly senátů vždy musely být předloženy presidentovi a vicepresidentovi soudu, i když v senátu nezasedali (§ 70 VSI). Dvorní dekret z 29. července 1823 (č. 1957 sb. j. z.) stanovil povinné kvorum pro plenární zasedání soudu, pokud se nejednalo o záležitosti všeobecných nařízení, zákonodárství, organizace

³⁵ Pokud však se závěrem nesouhlasil z důvodu jiného výkladu zákona, mohl požádat NJÚ o obecné naučení. Tento postup však neměl žádný vliv na platnost přijatého závěru.

³⁶ Jisté nahlédnutí do každodenních problémů nám dává vnitřní instrukce ze 7. ledna 1788. Radní protokolisté často pozdě předkládali radní protokoly k aprobaci. Nejčastější výmluvou byla nečitelnost písma radů a skutečnost, že někteří radové si odnášeli spisy domů. Z tohoto důvodu president přikázal, aby referenti vždy odevzdali svůj přednes i se spisem, a zakázal odnášení spisů z budovy soudu bez povolení. Pokud nemohl některý protokolista přednes přečíst, byl příslušný rada povinen s ním celý přednes projít.

³⁷ Dle josefinského uspořádání se v plné radě muselo hlasovat jen v případě záležitostí týkajících se zákonodárství a (zemské) ústavy. President VAS mohl plénu dle svého uvážení přikázat i případy, kdy dle zákona dostačovalo projednání v pětičlenném senátu.

³⁸ President měl dbát na to, aby se radové v senátech střídali. Tímto způsobem se celé kolegium soudu mělo lépe poznat (§ 46 VSI).

soudů, a o záležitosti služební a povyšovací. Přítomen musel být president soudu a alespoň deset radů.

Definitivní podobu nabyla tato problematika až nejvyšším rozhodnutím z 21. dubna 1838³⁹. VAS nadále rozhodovat v třech typech zasedání. Prvním z nich bylo plné sezení (plenární zasedání). V jeho rámci se projednávaly normálie, jako byly nové zákony a nařízení, dále spisy případů, které měly složit k poučení soudců, a konečně personálie. V plném sezení byl soud seznamován s dvorními dekrety o jmenování, pensionování, suspendování a propouštění státních i magistrátních úředníků. Taktéž zde byly projednávány referáty o přijetí, honorování a jiných služebních záležitostech úředníků i sluhů VAS a projednávala se vlastní jurisdikce. Druhým typem byl rozšířený senát složený z předsedy a nejméně osmi radů. Do této kategorie příslušelo vyřizování ohledně posudků v předmětech zákonodárství, dotazů podřízených úřadů a soudů o obecném naučení a návrhů ke zřízení, obsazení nebo úřadování soudů. V rozšířeném senátu soud také rozhodoval o obsazování míst spolu s ostatními personálními záležitostmi justičních úřadů a soudů podřízených VAS. V tomto typu zasedání byly také projednávány referáty ohledně jmenování, suspendování a propouštění advokátů a notářů, zároveň se projednávaly záležitosti ohledně udělování, popřípadě o odnětí vysvědčení o způsobilosti soudců, auskultantů („justičních čekatelů“), advokátů a notářů. Z věcí správy soudnictví sem příslušely i záležitosti vizitací u soudů první instance. Co se vlastního výkonu soudnictví týče, rozšířenému senátu příslušely spory o pravomoc mezi podřízenými soudy se soudy zahraničními, projednávání neplatnosti nebo rozloučení manželství, prohlášení za mrtvého za účelem uzavření nového sňatku a konečně udílení trestu smrti. Ostatní záležitosti příslušely pětičlenným senátům složeným z předsedy a čtyř radů.

Na základě přijatého závěru měl být vypracován koncept rozhodnutí. Vypracováním měl být v případě zpráv pro vyšší instanci a v případě rozhodnutí dle § 251 OSŘ pověřen referent, v ostatních případech sekretář. Jednoduché záležitosti mohly být na základě závěru expedovány přímo (§ 73 VSI). Koncept vypracovaný sekretářem se nejprve předkládal referentovi, který jej po svém vyjádření (vidi) dále zaslal předsedajícímu (§ 76 VSI). Předsedající buď koncept schválil (expediatur), nebo nařídil jeho projednání v zasedání (§ 78 VSI). Koncept byl posuzován na základě jeho shody se závěrem.

O vlastním expeditu pojednávala všeobecná soudní instrukce v §§ 89 až 99. Nejprve měl být určen případný soudní poplatek⁴⁰. Poté následovalo vypracování čistopisu. Kolacionování čistopisu s konceptem prováděl v případě rozsudků a jiných důležitých věcí spolu s příslušným kancelistou expeditor, v ostatních případech kancelista s přiděleným úředníkem registratury (§ 93 VSI). Poté následovalo podepisování čistopisu. VAS vydával rozsudky a rozhodnutí pod vlastním jménem. Rozsudky⁴¹ a dekrety⁴² podepisoval president (případně vicepresident) a sekretář (§ 84

³⁹ Václav Zdeněk, Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548-1933, Praha 1933, str. 38. K oběma výše citovaným nejvyšším rozhodnutím viz také J. F. Schmidt, Monographie des k. k. Appellationsgerichtes, str. 33 a 34.

⁴⁰ Dle vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 náleželo vyměřování a vybírání poplatků v lenních a civilních záležitostech komornímu poplatkovému úřadu (Kammeraltaxamt).

⁴¹ Příklad vzoru rozsudku VAS: Das k. k. Appellationsgericht hat befunden, das in der Rechtssache N. N. Klägers eines, wider den N. N. Beklagten anderen Teils, wegen Herstellung des dem Kläger durch Urteil vom ... aufgetragenen Beweises, von dem ... Landrechte unterm ... geschöpfte Urteil über die von dem Kläger ergriffene Appellation zu bestätigen, oder dahin abzuändern Welches dem ... Landrechte zur Verständigung der Parteien mit Rückanschließung der Akten und der Beweggründe des Appellationsurteil hiermit erinnert wird.

⁴² Vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 obsahovala ohledně dekretů pro podřízené úřady odlišnou úpravu. Před její účinností podepisoval dekrety president a sekretář, poté již stačil podpis sekretáře.

VSI), presidiální nóty⁴³ jen president (§ 79 VSI), žádost o dožádání president a sekretář (§ 80 VSI)⁴⁴, výměry (Bescheid) a nálezy (Ratschlag) sekretář soudu (§ 83 VSI) a edikty president, vicepresident a dva radové (§ 87 VSI)⁴⁵. Zprávy pro NJÚ (§ 81 VSI) podepisoval president, vicepresident a příslušný referent. Příkazy pro podřízené soudy (Befehl) podepisoval president/vicepresident a sekretář (§ 82 VSI).

Následně putoval spis do registratury a čistopis byl po zaevidování do příslušné kolonky podacího protokolu připraven k expedici (§§ 96 VSI). Doručování probíhalo prostřednictvím soudních sluhů a pošty (§ 97 VSI)⁴⁶. Potvrzení o doručení (na tzv. Tagszettel), respektive o předání pošty (Amtschein/Postschein) se po zaevidování v podacím protokolu předaly do spisovny (§ 98 VSI)⁴⁷. O registratuře pojednávaly §§ 100 až 112 všeobecné soudní instrukce. Ohledně uspořádání spisovny VAS v Praze odkazují na úvod k inventáři tohoto fondu. Úředníci registratury museli opisovat veškeré generálie a normálie do zvláštní knihy⁴⁸. Ostatní spisy musely být evidovány v repertáři dvojího druhu, ve jmenném (strany) a v předmětovém. Také spisy z registratury vypůjčené musely být evidovány ve zvláštní knize.

9.4 Vrchní důchodkový soud v Praze

Z přidružených soudních institucí je nutno zmínit Vrchní důchodkový soud v Praze, který byl založen na základě důchodkového trestního zákona z 11. července 1835 (č. 112 sb. pol. z.) s účinností od 1. dubna 1836. Jednalo se o druhý stupeň soustavy důchodkových soudů. V první instanci řešil důchodkové přestupky, které nespadaly do věcné příslušnosti okresních důchodkových soudů. Jakožto druhá instance projednával odvolání proti těmto soudům. Třetím stupněm byl Nejvyšší soud důchodkový ve Vídni. Vrchnímu důchodkovému soudu předsedal president VAS. V téže instituci působili dva radové VAS jako radové vrchního důchodkového soudu, další dva radové VAS byli jejich náhradníky. Dalšími rady vrchního důchodkového soudu byli finanční radové.

9.5 Přeměna soudu ve Vrchní zemský soud v Praze

Revoluční rok 1848 přinesl závan změn i do oblasti soudnictví. Nejvyšší rozhodnutí z 14. června 1849 (č. 278 ř. z.) známé pod názvem Základy nového soudního zřízení představovalo konkrétní osnovu vnější organizace soudnictví v jednotlivých korunních zemích. Jednalo se o rozvedení principů uvedených v XII. hlavě Stadionovy ústavy. Konkrétní úpravu nové působnosti a příslušnosti civilních soudů přinesla jurisdikční norma, tj. patent z 18. června 1850 (č. 237 ř. z.). V oblasti

Instrukce zároveň stanovila, že insinuáty pro adresáty v jiných zemích (Morava) mají mít formu uzavřeného reskriptu. Dvorní dekret z 28. července 1797 (č. 361 sb. j. z.) stanovil, že veškerá nařízení VAS, vydaná prostřednictvím tištěných cirkulářů, musí podepsat president, vicepresident a jeden z radů.

⁴³ Prostřednictvím presidiálních nót VAS vedl korespondenci s politickými a finančními zemskými i dvorskými úřady, tedy těmi úřady, které nebyly VAS ani podřízeny, ani nadřízeny. Viz dvorní dekret z 9. ledna 1783 (č. 114 sb. j. z.).

⁴⁴ Ersuchschreiben. Tento typ byl používán při korespondenci s nepodřízenými patrimoniálními úřady.

⁴⁵ K podpisovému pořádku viz také Josef Karl Auersperg, citované dílo, str. 137, 168.

⁴⁶ Shodnou, pouze podrobnější, úpravu obsahovala výše zmíněná vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784.

⁴⁷ Totéž stanovila vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 s odkazem na dvorní dekret z 22. října 1784.

⁴⁸ Dle vnitřní instrukce z 23. listopadu 1784 měly být u VAS v Praze vedeny tyto úřední knihy: a) knihu instalací (Installationsbuch), b) knihu závěrů kolegia (Buch für die conclusa collegii), c) pamětní knihu (Liber memorabilium et iuramentorum), d) knihu komisí (Commissionsbuch), e) černou knihu (das schwarze Buch), f) knihu reskriptů (Liber rescriptorum et cynosurarum) a g) zvláštní knihu k evidenci ze spisovny vypůjčených spisů.

trestněprávní totéž přinesl prozatímní trestní řád ze 17. ledna 1850 (č. 25 ř. z.). Císařské nařízení z 26. června 1849 pro Čechy (č. 290 ř. z.) stanovilo územní uspořádání nové soudní soustavy. Pro vnitřní uspořádání soudů byl rozhodující prozatímní organický zákon pro soudy z 28. června 1850 (č. 258 ř. z.), obsahující tři části: a) o soudech, jejich obsazení, řízení a o moci disciplinární, b) o vnitřním řádu jednacím, c) o vnějším řádu jednacím. Na základě těchto předpisů byl Všeobecný apelační a vrchní kriminální soud v Praze proměněn ve Vrchní zemský soud pro Čechy. Nová soudní organizace měla být aktivována (Beginn der Wirksamkeit) k 1. červenci 1850, ve skutečnosti začaly mnohé soudy vykonávat svoji činnost (Amtstätigkeit) již dříve.

Vrchní zemský soud v Praze začal fungovat na základě nařízení ministerstva spravedlnosti z 5. dubna 1850 (č. 118 ř. z.) provedeného vyhláškou presidia Vrchního zemského soudu v Praze z 26. dubna 1850 (č. 79 č. z. z.) již k 1. květnu téhož roku s tím, že až do 30. června vykoval pravomoc VAS (VKS)⁴⁹.

⁴⁹ Václav Šolle, Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích, I. část, in: Sborník archivních prací 18, Praha 1968, str. 137.

10. Civilní působnost a proces po roce 1783

10.1 Civilní působnost

Působnost VAS byla nejprve provizorně upravena dvorním dekretem ze 7. dubna 1783¹. Na jeho základě se VAS stal všeobecnou odvolací instancí (odvolání, rekurzy) od všech soudů prvního stupně v Čechách včetně těch, které byly předtím instančně podřízeny přímo NJÚ (§ 1). Výjimku představovaly vojenské soudy (viz výše) a HNL (§§ 5 až 7). VAS byly tedy podřízeny ZS, horní soudy, konsistoře², akademický magistrát, směnečné a merkantilní soudy³, magistráty měst a patrimoniální (Grund-, Markt-, Dorf-, Vogt- und Obrigkeitsgerichte) soudy ve věcech sporných i nesporných. Ostatní soudy druhé instance byly zrušeny (§ 1). Stejná norma v § 2 svěřovala VAS dohled nad podřízenými soudy (Justizpflege) a jejich obsazováním. V případě jejich pochybení měl VAS z úřední povinnosti zahájit vyšetřování, provést potřebná opatření, popřípadě informovat NJÚ. Taktéž zkoušení a přijímání advokátů (§ 4) náleželo VAS. Stálou úpravu přinesla až jurisdikční norma pro Čechy z 11. února 1784 (č. 237 sb. j. z.), respektive její § 30 (v souladu s §§ 22 a 23). Jednoduše řečeno VAS v Praze podléhaly v civilních věcech nadále místní soudy (magistráty, patrimoniální soudy), zemský soud, merkantilní a směnečný soud a soudy horní⁴.

Všeobecnému apelačnímu soudu v Praze náleželo na základě patentu č. 47/1782 sb. j. z., dvorního dekretu č. 1267/1816 sb. j. z. a §§ 252 až 259 OSŘ rozhodovat odvolání proti rozsudkům první instance soudů obecných i privilegovaných (s výjimkou soudů vojenských), na základě patentu č. 47/1782 sb. j. z. a § 267 OSŘ vyřizování rekurzů z prvoinstančních nálezů ve věcech sporných i nesporných⁵, na základě §§ 262 až 266 OSŘ rozhodování zmatečných stížností (Nulitätbeschwerde) proti rozhodnutím soudů první instance, mezi něž zákon počítal i vrchnostenské hospodářské úřady (dvorní dekrety z 1. srpna 1788, č. 879 sb. j. z. a z 24. listopadu 1808, č. 869 sb. j. z.), na základě dvorních dekretů z 30. září 1782, č. 86 sb. j. z., 16. března 1790, č. 3 sb. j. z., 9. května 1818, č. 1453 sb. j. z. a 9. dubna 1824, č. 1999 sb. j. z. taktéž delegace mezi

¹ Dvorní dekret č. 147/1783 sb. j. z. stanovil, že pražský VAS má stejnou působnost, jako ostatní VAS ve svých obvodech. Působnost všeobecných apelačních soudů zprvu také subsidiárně upravovala norma č. 47/1782 sb. j. z. (instrukce pro vídeňský VAS, viz výše). Dle této normy (sub a) byl vídeňský VAS všeobecnou druhou instancí ve věcech sporných i nesporných s výjimkou záležitostí vojenských a horních. Každý VAS (sub b) byl zároveň vrchním kriminálním soudem svého obvodu v rámci dosavadního systému trestního soudnictví. VAS náleželo zkoušení a vydávání dekretů o zvolitelnosti soudců, zkoušení a jmenování advokátů. Patent z 11. dubna 1782 (č. 43 sb. j. z.) k působnosti VAS ve Vídni mimo jiné stanovil, že VAS mají podléhat i prvoinstanční soudy dosud přímo podřízené NJÚ či jiným soudům s výjimkou soudů vojenských a horních. Vyloučení horních soudů z působnosti soudů apelačních bylo ukončeno § 5 patentu z 3. dubna 1783 (č. 126 sb. j. z.).

² Patent z 11. dubna 1782 (č. 43 sb. j. z.) stanovil, že VAS rozhodoval o odvoláních od biskupských soudů, pokud se nejednalo o rozhodování ohledně platnosti svátosti či trvalého/dlouhodobého rozvodu od stolu a lože. VAS měl zejména rozhodovat rekurzy ve věcech zasnoubení, závaznosti odškodnění, alimentace, atd. Církevní jurisdikce byla v manželských věcech zrušena patentem z 13. ledna 1783 (sb. 117 sb. j. z.).

³ § 1 patentu z 9. dubna 1782 (č. 41 sb. j. z.) s účinností k 1. květnu téhož roku.

⁴ Proti výrokům rozhodců (Schiedsrichter) nebyl sice opravný prostředek možný, pokud se však strana tohoto práva výslovně nevzdala, mohla podat žalobu do 14 dnů od vyhlášení výroku k řádnému soudu. § 274 OSŘ a rezoluce z 14. června 1784 (č. 306 sb. j. z.).

⁵ Viz také dvorní dekret z 12. srpna 1782 (č. 68 sb. j. z.), VAS náležel vrchní dohled nad poručenskou agendou, včetně té, kterou spravovala vrchnost, na základě dv. dekretu z 28. července 1832 VAS povoloval delegaci této agendy.

podřízenými soudy stejného druhu, jimž stála v cestě některá ze zákonných překážek⁶, zkoušení kandidátů advokacie a soudní služby a vydávání dekretů o jejich způsobilosti (respektive zvolitelnosti) a jejich brání pod přísahu, obsazování většiny služebních míst jak u vlastního soudu, tak u soudů podřízených, syndikátní stížnosti dle rezoluce z 11. září 1784 (č. 335 sb. j. z.), vrchní dohled nad podřízenými soudy, soudci a advokáty a konečně vydávání všeobecných a závazných právních naučení podřízeným soudům⁷. Místní působnost VAS byla omezena na Čechy. Slezsko bylo dvorními dekrety z 9. prosince 1782 (kniha reskriptů č. 14, str. 386), 10. ledna 1783⁸ a 7. února 1783 (kniha reskriptů č. 14, str. 409) k 1. březnu 1783 podřízeno VAS (Moravskému tribunálu) v Brně. Výjimku představovaly záležitosti horní. Morava i Slezsko podléhaly Hornímu soudu v Kutné Hoře, tudíž v druhé instanci VAS v Praze⁹.

10.2 Odvolací řízení

Odvolání¹⁰ (apelace, Appellationsanmeldung) proti civilním rozsudkům první instance bylo obecně možno písemně podat do čtrnácti dnů od doručení rozsudku u soudu, který rozsudek vydal (§ 252 OSŘ). Ve věcech směnečných¹¹ trvala lhůta osm dní. Dekretem z 30. září 1782 (č. 87 sb. j. z.) bylo stanoveno, že lhůta pro podání odvolání je pevně daná (zákonná lhůta), a proto ji soudy nemohou prodloužit. Odvolání nebylo přípustné v případě mezitímních rozsudků (Beiurteile), kterými se nezhoršilo postavení stran (wodurch der Hauptsache kein Nachteil zuwächst). Také nebylo možné odvolat se proti rozsudkům, kterými byly zamítnuty žaloby ze vzájemných urážek (welche wechselseitige Beschimpfungen aufheben), ani proti tzv. klasifikačním rozsudkům. Ve druhém případě ale mohli věřitelé, pokud se cítili poškozeni, podat do třiceti dnů zvláštní žalobu (Vorrechtsklage)¹². Naopak proti kontumačním rozsudkům odvolání možné bylo (dvorní dekret z 13. října 1783, č. 199 sb. j. z.), totéž platilo ohledně výše nákladů řízení (dvorní dekret z 14. června 1787, č. 684 sb. j. z.).

Rekurzy proti výměrům a nařízením soudů ohledně vedení řízení ve sporných věcech (§ 267 OSŘ) se podávaly do čtrnácti dnů, VAS záležitost prošetřil z úřední povinnosti. Na pozdě podané rekurzy se neměl brát ohled. Rekurz nikdy nemohl směřovat proti rozsudku (rezoluce z 14. června 1784, č. 306 sb. j. z.). Výjimku tvořily rozsudky vydané na základě patentu o lichvě (patent z 2. prosince 1803, č. 640 sb. j. z.), rekurs se v tomto případě podával k VAS¹³. Svévolně podaný rekurz mohl VAS potrestat pokutou (dvorní dekret z 21. června 1784, č. 309 sb. j. z.). Zvláštní úprava stanovená patentem z 14. února 1804 (č. 652 sb. j. z.) platila v případě rekurzů vůči

⁶ Je nutno odlišit delegaci z důvodu vyloučení soudu z projednávání určitého případu od perhorecence, tedy od vyloučení konkrétního soudce dle § 62 OSŘ.

⁷ Ohledně působnosti VAS obecně viz Václav Šolle, Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích, in: SAP 10/1960, str. 142 a 143, dále Franz Xaver Haimlerl, Die Lehre von den Civilgerichtsstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaats, Teil 2., Wien 1835, str. 247 až 251.

⁸ Christian d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder, Brünn 1880, str. 469.

⁹ Marie Stupková, Apelační a vrchní trestní soud v Praze 1783-1850, inventář fondu, díl 1., Praha 1982, str. 4, Ch. d'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 477.

¹⁰ Josef Karl Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes, Teil 1, Prag 1805, str. 143 a následující.

¹¹ Tato lhůta se týkala nejen odvolání, ale i revizí a zmatečných stížností. § 9 patentu z 9. dubna 1782 (č. 41 sb. j. z.).

¹² §§ 28 a 30 konkurzního řádu (patent z 1. května 1781, č. 14 sb. j. z.).

¹³ § 36 citovaného patentu. Jednalo se ale o zvláštní řízení, jež svým obsahem silně zasahovalo do oblasti veřejného práva. Výjimku představoval dle § 35 téhož patentu rozsudek, založený na nepřímých důkazech, v tomto případě musel ještě před vyhlášením VAS prvoinstanční rozsudek potvrdit.

rozhodnutím zemského soudu ve věcech vkladu do desek (Einverleibung) a záznamu (Pränotation). Lhůta zde činila osm dnů, rekurz se podával u příslušného ZS, odtud směřoval s doprovodnou zprávou (důvody zamítnutí) k VAS. Pokud se jednalo o záležitost nespornou, strana nejprve musela uvést důvody pro podání rekurzu u prvoinstančního soudu, teprve pokud soud nepřistoupil k autoremeduře (musel odůvodnit), strana mohla podat rekurz (dvorní dekret z 27. prosince 1782, č. 111 sb. j. z.). Rekurz na základě dvorního dekretu ze 7. dubna 1785 (č. 405 sb. j. z.) postrádal odkladný účinek.

V oznámení o odvolání bylo potřeba jasně uvést, proti jaké části výroku odvolání směřuje (§ 258) a základní důvody. Odvolání mělo v zásadě odkladný účinek¹⁴. Ty části výroku, které apelant výslovně v odvolání neuvedl, nabývaly uplynutím odvolací lhůty právní moci (§ 259). Odvolání bylo podáváno k tomu soudci, který rozhodl v první instanci (§ 253). Rezoluce z 31. října 1785 (č. 489 sb. j. z., sub c) stanovila, že na venkově bylo možno odvolání (i odůvodnění, odpověď, zmateční stížnost i oznámení o podání revize) podat ústně do protokolu. Veškerá písemná podání soudu bylo dle resoluce z 11. září 1784 (č. 335 sb. j. z., sub m) nutno činit ve dvou vyhotoveních (pro soud a pro druhou stranu). Pokud podaly odvolání obě strany prvoinstančního sporu (v jedné věci), VAS rozhodl jedním rozsudkem (dvorní dekret z 15. ledna 1787, č. 621 sb. j. z.).

V případě, že odvolání bylo podáno až po uplynutí lhůty, rozlišoval zákon (rezoluce z 11. září 1784, č. 335 sb. j. z. sub u) dva případy. Pokud druhá strana již požádala o exekuci rozsudku, mělo být odvolání odmítnuto. V opačném případě muselo být odvolání nejprve postoupeno druhé straně k vyjádření (Appellationseinrede, viz dále). Za předpokladu, že tato strana ve své odpovědi tuto skutečnost namítla, muselo být odvolání taktéž odmítnuto. Pokud však uplynutí (vlastně promlčení) lhůty namítnuto nebylo, pak bylo odvolání přípustné. Když druhá strana odpověď vůbec nevypracovala, bylo odvolání soudem odmítnuto¹⁵.

Také odůvodnění odvolání (Appellationsbeschwerde) bylo nutno podat ve výše zmíněné lhůtě čtrnácti dnů od oznámení rozsudku. Na odůvodněnou a důkazy podloženou žádost apelanta však soud mohl tuto lhůtu ještě o čtrnáct dnů prodloužit (§ 254 OSŘ)¹⁶. Pokud lhůta nebyla dodržena, prvoinstanční soud nemohl odůvodnění přijmout (rezoluce z 31. 10. 1785, č. 489 sb. j. z., sub mmm)¹⁷. Dvorní dekret z 23. prosince 1782 (č. 109 sb. j. z.) umožňoval podat odůvodnění odděleně od odvolání. V odůvodnění odvolání musely být uvedeny všechny rozhodné skutečnosti a důkazy (koncentrace řízení), pozdější doplnění nebral VAS v zřetel (§ 257 OSŘ). Soud poté doručil odvolání s odůvodněním protistraně (dvorní dekret z 30. září 1782, č. 87 sb. j. z.).

Apelát měl na základě § 255 čtrnáct dnů na vyhotovení odpovědi (Appellationseinrede)¹⁸. Tato lhůta byla prekluzivní, nebylo možno ji ani prodloužit. Po obdržení ji soud poskytl apelantovi k nahlédnutí. Pokud řízení probíhalo ústně (tj. na venkově¹⁹), soud nařídil inrotulaci spisu (§ 256 OSŘ). Jinak soud přímo přešel

¹⁴ Tato problematika byla složitější. Viz § 259 OSŘ, dále např. dvorní dekret z 18. dubna 1785 (č. 409 sb. j. z.).

¹⁵ Rezoluce z 31. října 1785 (č. 489 sb. j. z., sub oo) a dvorní dekret z 19. května 1786 (č. 550 sb. j. z., sub b).

¹⁶ Dvorní dekret z 14. října 1785 (č. 485 sb. j. z.) umožňoval ještě další prodloužení, ale druhá strana se pak mohla k tomuto vyjádřit.

¹⁷ Předtím na základě resoluce č. 335/1784 platilo, že VAS neměl brát na odůvodnění ohled, jen pokud druhá strana tuto skutečnost namítla.

¹⁸ Úprava také v dekretu z 13. února 1784 (č. 241 a 242 sb. j. z.) a 25. srpna 1783 (č. 179 sb. j. z.).

¹⁹ Venkovem zákon rozuměl veškeré soudy mimo zemské hlavní město.

k vypracování průvodní zprávy (Einbegleitungsbericht)²⁰. V této zprávě měla být uvedena jména zúčastněných soudců a jejich případná separátní vota s důvody. V praxi se však VAS zasílal výťah z radního protokolu²¹. Odvolací spis, který soud první instance poté neprodleně zaslal VAS, se skládal z odvolání, odůvodnění, odpovědi apeláta, prvoinstančního spisu (včetně rozsudku²²) a průvodní zprávy.

Pokud apelant zároveň namítal zmatečnost řízení²³, musel zmateční stížnost dodat jako (spolu s) odůvodnění odvolání (§ 262 a 263 OSŘ), byť VAS zjišťoval zmatečnost v rámci druhoinstančního řízení ex officio (§ 265 OSŘ). Soud se musel zmatečností zabývat v první řadě. Pokud soud zmatečnost konstatoval, rozsudek zrušil a nařídil nové řízení. O této skutečnosti zpravil podřízený soud zvláštním dekretem (rezoluce z 14. června 1784, č. 306 sb. j. z. sub q). Taktéž mohl podřízenému soudu nařídít uhrazení (VAS moderovaných) nákladů řízení stranám (§ 264 OSŘ). V tomto případě VAS určil stranám lhůtu, ve které měly odevzdat soupis nákladů (spolu s důkazy)²⁴, k těmto nákladům se pak musel vyjádřit prvoinstanční soud (dvorní dekret z 10. května 1784, č. 286 sb. j. z.). Pokud naopak VAS stížnost zamítnul a uznal ji za svévolnou (mutwillig), uložil stěžovateli peněžní trest (§ 266 OSŘ). Proti rozhodnutí VAS, kterým byl rozsudek první instance prohlášen nicotným, byl možný toliko rekurz k NJÚ. Dle dvorního dekretu z 15. ledna 1787 (č. 619 sb. j. z., sub b) mohl rekurz uplatnit nejen soudce první instance, ale i strana, v jejíž prospěch nicotný rozsudek zněl.

Soudních poplatků za rozsudek druhé instance se týkal patent ze 7. srpna 1782 (č. 66 sb. j. z.). Pokud byl prvoinstanční rozsudek potvrzen, poplatek platil apelant, a to ve výši dvojnásobku taxy, kterou strana zaplatila za prvoinstanční rozsudek. Pokud byl rozsudek změněn, poplatek platily obě strany ve výši taxy, kterou zaplatily za prvoinstanční rozsudek.

10.3 Ostatní řízení

Proti druhoinstančním rozhodnutím VAS mohla strana podat revizi (§ 260 OSŘ)²⁵. Oznámení o podání revize (Revisionsanmeldung) a odůvodnění revize (Revisionsbeschwerde) bylo nutno podat u prvoinstančního soudu. Revize obecně nebyla přípustná, pokud VAS potvrdil rozsudek první instance. Výjimku z tohoto pravidla byly ty revize, které panovník prohlásil za přípustné. Změnu přineslo nejvyšší rozhodnutí ze 17. května 1842 (č. 616 sb. j. z.) spolu s dvorním dekretem z 24. ledna 1843 (č. 674 sb. j. z.), které toto privilegium svěřilo i dvoutřetinové většině radů příslušného senátu NJÚ. V doprovodné zprávě (Einbegleitungsbericht) VAS musel konstatovat zjištěné vady prvoinstančního řízení a rozhodnutí a taktéž zmínit výtky, které prvoinstančnímu soudu udělil (dvorní dekret z 27. srpna 1784, č. 330 sb. j. z.). O revizi rozhodoval NJÚ.

V první instanci působil VAS nejen jako hejtmanství německých lén, ale zároveň rozhodoval dle rezoluce z 11. září 1784 (č. 335 sb. j. z., sub a) syndikátní stížnosti, tj. stížnosti o odškodňovacích nárocích stran, kterým bylo ukřivděno nesprávným výrokem justice. Syndikátní žaloby (tj. žaloby proti soudcům ohledně náhrady škody) byly zrušeny. Na základě nové úpravy provedl VAS vyšetřování ohledně syndikátní stížnosti z úřední povinnosti. Dle jeho výsledků poté rozhodl o

²⁰ Dvorní dekrety z 3. března 1786 a 20. února 1784 (č. 244 sb. j. z.).

²¹ J. K. Auersperg, citované dílo, Praha 1805, str. 149.

²² Viz dvorní dekret z 15. ledna 1787 (č. 619 sb. j. z., sub e).

²³ Pokud byl opravný prostředek přípustný, mohl stěžovatel podat stížnost pouze spolu s tímto prostředkem.

²⁴ Viz také dvorní dekret z 14. listopadu 1785 (č. 494 sb. j. z.).

²⁵ Dále viz dvorní dekrety z 20. prosince 1782 (č. 108 sb. j. z.) a 30. prosince 1782 (č. 113 sb. j. z.).

případné náhradě škody. Škodu hradil soudce, který porušení zákona zavinil (437 OSŘ). VAS taktéž poskytoval všeobecná právní naučení podřízeným soudům. Naučení se poskytovalo v nejasných případech ohledně užití právních předpisů. VAS směl vyložit zákon a služební povinnosti, v žádném případě však nesměl stanovit, jak má nižší soud rozhodnout v konkrétním případě, tedy nejednalo se o individuální naučení známé z předchozího období. Tuto problematiku upravovaly rezoluce z 11. září 1784 (č. 335 sb. j. z.), rezoluce z 11. června 1784 (č. 306 sb. j. z.) a dvorní dekret z 29. května 1795 (č. 231 sb. j. z.).

Jak již bylo řečeno výše, VAS náležela delegace mezi podřízenými soudy stejného druhu, jimž stála v cestě některá ze zákonných překážek. Jednalo se o případy, kdy byl příslušný prvoinstanční soud z důvodu zákonné překážky z projednávání určitého případu vyloučen. Žádosti o delegaci se podávaly VAS, který si po obdržení nechal prvoinstančním soudem vypracovat průvodní zprávu. Tomuto soudu zároveň příslušel výslech stran (dvorní dekret z 9. dubna 1824, č. 1999 sb. j. z.). VAS v první řadě zkoumal oprávněnost žádosti, pokud ji shledal oprávněnou, rozhodl, na který soud stejného druhu má být případ delegován²⁶. Pokud se strany shodly na soudu, na který má být případ delegován, VAS jím vyhověl. Proti rozhodnutí VAS o delegaci byl opravný prostředek možný.

²⁶ NJÚ rozhodoval v případě, že případ delegace se týkal soudů z více provincií. Franz Xaver Haimerl, *Die Lehre von den Civilgerichtstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaats*, Teil 1, Wien 1834, str. 164, 165.

11. Trestní působnost a proces po roce 1783

11.1 Obecný soudní řád kriminální

Působnost VAS jakožto kriminálního soudu upravoval provizorně § 3 dvorního dekretu ze 7. dubna 1783. Tato norma VAS svěřila funkci vrchního kriminálního soudu (Criminalobergerichtsbarkeit) v rámci dosavadního systému trestního soudnictví. Skutečná reforma trestního soudnictví nastala až s přijetím josefinského Obecného soudního řádu kriminálního (OSŘK) vyhlášeného patentem ze 17. června 1788 (č. 848 sb. j. z.). Dle tohoto trestního řádu můžeme rozdělit působnost VKS do tří hlavních skupin.

Do první skupiny náleží potvrzování některých rozsudků kriminálních soudů. Prvoinstanční rozsudky v zákonem stanovených případech podléhaly schvalovacímu řízení před VKS jakožto revizní stolicí. Jednalo se o zákonem v § 169 taxativně jmenované kriminální zločiny urážky veličenstva (Beleidigung der Majestät), zemězrady (Landesverrat), povstání (Aufruhr), sročení (Tumult), veřejného násilí (öffentliche Gewalt), zneužití vrchnostenské úřední moci (Mißbrauchen des obrigkeitlichen Amts), padělání státních cenných papírů (tj. peněz, Verfälschung der Staatspapiere), padělání mincí (Münzverfälschung), napomáhání vyhnutí se válečné službě (Verschub zur Entweichung aus dem Kriegsdienste), vraždy (Mord), objednání vraždy (Bestellung zum Morde), souboje (Zweikampf), únosu (Menschenraub), loupeže (Raub) a žhářství (Brandlegung). VKS musely být předloženy také ty rozsudky (§ 170), kde se odsouzení zakládalo pouze na základě důkazu odvozeného ze souběhu okolností (tj. nepřímého důkazu)¹, nebo pokud KS uložil trest odnětí svobody delšího trvání (anhaltende Strafe, tj. trest osmi až patnácti let), bití holí, karabáčem nebo metlou, vystavení na pranýři nebo veřejného oznámení rozsudku. KS taktéž dle § 171 ve svém rozsudku mohl navrhnout mimořádné snížení trestu pod zákonem stanovenou mez cestou milosti. I v tomto případě rozsudek schvaloval VKS.

KS musel zaslat navržený rozsudek spolu se spisem (vyšetřovací deník, radní protokoly, přílohy, ...) co nejrychleji poštou VKS (§ 172). U VKS musel o rozsudku rozhodovat alespoň pětičlenný senát (§ 173). VKS zkoumal případ nejprve z hlediska procesního postupu KS (§ 174). Pokud zjistil závažné nedostatky, které měly vliv na konečné rozhodnutí, rozsudek zrušil a případ vrátil KS spolu s naučením, jak tyto vady odstranit. Zjistil-li jen méně důležité vady bez vlivu na konečné rozhodnutí, vytknul tyto nedostatky podřízenému soudu zvláštním dekretem (§ 175), dále však pokračoval v hlavní věci. VKS mohl navržený rozsudek potvrdit nebo změnit (§ 176). V případě rozsudků projednávaných na základě §§ 170 a 171 platila zásada zákazu reformatio in peius. VKS v těchto případech pouze zkoumal, zda není trest příliš přísný, popřípadě zda existují důvody zmírnění. VKS náleželo také právo mimořádného snížení trestu pod zákonem stanovenou mez cestou milosti. Důvody a podmínky pro užití tohoto institutu stanovil zákon v § 177.

V případě kriminálních zločinů urážky veličenstva, zneužití vrchnostenské úřední moci a padělání státních cenných papírů musel VKS před oznámením rozsudku předložit dle § 178 případ spolu se svými závěry NJÚ, kterému náleželo konečné rozhodnutí ve věci. VKS musel předkládat NJÚ (§ 179) i své rozsudky v případech

¹ Wenn die Verurteilung sich bloß auf einen aus zusammentreffenden Umständen hergeleiteten Beweis gründet.

jmenovaných v § 169, pokud rozhodl o uložení trestu obviněnému, kterého KS navrhl propustit, popřípadě pokud byl trest uložený VKS o stupeň těžší než trest navržený KS. OSŘK přikázal rozhodování žádostí o milost z rozsudků doživotního přikování, urážky veličenstva, zemězrady a penězokazectví NJÚ (§§ 201 a 202).

Do druhé hlavní skupiny náleželo rozhodování rekurzů proti rozsudkům KS, které se nepředkládaly ke schválení VKS (§ 193). Rekurzy proti rozsudkům VKS, kterými byl rozsudek KS zpřísněn, rozhodoval NJÚ (§ 199). Zákon stanovil dva důvody pro podání rekursu, obviněný byl uznán vinným bez zákonného důkazu nebo stanovený trest byl přísnější, než zákon stanovil. Osoby oprávněné k podání rekursu (§ 194) byly odsouzený, jeho manžel(ka), poručník, příbuzní v přímé linii a vrchnost. Rekurent musel vždy svůj vztah k odsouzenému hodnověrně doložit. Rekurent nesměl nahlížet do spisu, na požádání mu však soud musel do dvaceti čtyř hodin sdělit odůvodnění rozsudku (§ 195). VKS v případě, že zpřísnil rozsudek KS, musel vždy odůvodnění připojit k rozsudku. Rekurz bylo nutno oznámit (anmelden) neprodleně po oznámení rozsudku (§ 196), ještě předtím, než byl rozsudek veřejně vyhlášen, jinak byl trest vykonán. Lhůta pro vypracování rekursu činila osm dnů. Rekurz se podával u soudu, který vedl vyšetřování. Rekurent mohl rekurz podat ústně do protokolu nebo písemně. Ve druhém případě mohl požádat o přidělení zástupce, který mu měl s vypracováním pomoci. Zástupce mohl rozmlouvat s odsouzeným pouze za přítomnosti žalávníka. V důležitých a složitých případech mohla být na žádost lhůta pro vypracování ještě o osm dní prodloužena.

Rekurz měl odkladný účinek (§ 197). KS zaslal rekurz spolu se spisem a doprovodnou zprávou VKS. VKS posoudil soulad rozsudku se zákonem (§ 198). Pokud shledal tento soulad, rekurz zamítl a napadený rozsudek potvrdil. V opačném případě jej změnil. V případě rekurzů také platila zásada zákazu reformatio in peius. Pokud byl rekurz zamítnut, doba mezi oznámením rozsudku a oznámením zamítnutí se odsouzení nezapočítávala do délky trestu (§ 200).

Třetí hlavní skupinou bylo udílení milostí (§ 201). Kromě případů, kdy VKS již trest dle § 171 zmírnil, mohla osoba oprávněná k podání rekursu požádat o milost. Žádost mohla být podána po vyhlášení rozsudku, žadatel mohl požádat o upuštění od uložení zotřetí trestu (např. bití). Žádost mohla být taktéž podána po uplynutí poloviny trestu, žadatel v tomto případě žádal o upuštění od vykonání zbylé části trestu. Důvody pro udělení milosti zákon jmenoval v § 203. Žádost se podávala u KS, který vyhlásil rozsudek. Rozhodování náleželo tomuto KS v případě žádostí ohledně rozsudků, které nemusely být potvrzovány VKS (§ 202). V ostatních případech žádost spolu se spisem a dobrozdáním musela být zaslána VKS, který rozhodl. Pouze rozhodnutí ohledně trestu doživotního přikování a zločinů urážky majestátu, zemězrady, padělání peněz a mincí náleželo NJÚ, kterému VKS zaslal své dobrozdání. Proti zamítnutí žádosti o milost nebyl oprávněný prostředek možný (§ 205).

VKS náležely na poli trestního práva i další povinnosti. Zmiňme zde např. § 181, v případě odsuzujících rozsudků ohledně příslušníků stavů, duchovenstva, imatrikulovaných příslušníků tuzemských univerzit a lyceí a vojenských osob přidělených k civilní službě před jeho vyhlášením musel VKS informovat o této skutečnosti představeného těchto osob (stavy, biskupa, univerzitu, vojenské velitelství), aby odsouzenec mohl být před vyhlášením vyloučen. Dle § 239 se VKS také v některých případech podílel na vyhlášení stanného práva. § 301 OSŘK svěřoval VKS právo ze závažných důvodů odejmout KS případ a delegovat jej na jiný soud stejného druhu a stupně.

11.2 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích

Úprava obsažená v OSŘK byla nahrazena procesní částí Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích vyhlášeného patentem z 3. září 1803 (č. 626 sb. j. z.) a zvaného v krátkosti Franciscana. Rozdíl v úpravě však nebyl velký. I zde můžeme působnost VKS rozdělit do tří hlavních kategorií.

VKS musel potvrdit rozsudky KS (§ 433), pokud se jednalo o zločiny velezrady (Hochverrat), povstání (Aufstand), vzbouření (Aufruhr), veřejného násilí (öffentliche Gewalttätigkeit), zneužití úřední moci (Missbrauch der Amtsgewalt), padělání papírových peněz (Verfälschung der öffentlichen Creditpapiere), padělání mincí (Münzverfälschung), rušení náboženství (Religionsstörung), vraždy (Mord), zabití (Totschlag), souboje (Zweikampf), žhářství (Brandlegung), loupeže (Raub) a nadřezování zločincům (Verbrechern getaner Vorschub). Dále se sem řadil (§ 434) kvalifikovaný podvod, tedy podvod spáchaný za podmínek § 178 a, b, d², nebo jehož předmět přesáhl hodnotu tisíce zlatých. Stejný postup musel být zvolen (§ 435), pokud kriminální soud uložil trest delší pět let, vystavení na pranýři, doživotní vypovězení ze země nebo tělesný trest (bití) jakožto zostření zákonného trestu. VKS potvrzoval rozsudek kriminálního soudu také v případě, že odsouzení záviselo na usvědčení zapírajícího pachatele.

Po vynesení prvoinstančního rozsudku KS měl zaslat rozsudek se spisem (vyšetřovací deník, radní protokol a další písemné podklady) VKS (§ 436). VKS musel na základě §§ 421 a 437 případ rozhodnout do osmi dnů, lhůta u složitých a závažných případů činila třicet dnů. VKS nejprve přezkoumal průběh řízení (§ 438). Pokud zjistil závažné nedostatky, které měly vliv na konečné rozhodnutí, rozsudek zrušil a případ vrátil KS spolu s naučením, jak tyto vady odstranit. Zjistil-li jen méně důležité vady bez vlivu na konečné rozhodnutí, vytknul tyto nedostatky podřízenému soudu zvláštní důtkou (§ 439), dále však pokračoval v řízení. VKS mohl rozsudek KS potvrdit nebo změnit. Zpřísnit rozsudek (§ 440) v mezích zákona mohl jen v případech §§ 433 a 434. Zmírnit rozsudek (§ 441) mohl ve všech případech, ale jen v rámci zákonem stanovených podmínek. Pokud byl trest na základě zákona uložen v rozmezí deseti až dvaceti let a byly-li zde důvody pro zmírnění, VKS mohl trest zmírnit co do délky (nikoli ale druh), ale ne pod hranici pěti let. Pokud byl trest na základě zákona uložen v rozmezí pěti až deseti let a byly-li zde důvody pro zmírnění, VKS mohl trest zmírnit co do délky (nikoli ale druh), ale ne pod hranici dvou let. Trest smrti a trest doživotního žaláře nebyl VKS oprávněn měnit.

V případě zločinů velezrady, zneužití veřejné moci a padělání papírových peněz a dále v případě uložení trestu doživotního žaláře nebo trestu smrti (§§ 442 a 443) byl postup složitější. Totéž platilo, pokud se VKS usnesl na mimořádném snížení trestu nad jemu stanovenou pravomoc, uložil trest o pět let žaláře delší než KS, nebo pokud rozhodl o potrestání obviněného, kterého KS rozhodl propustit. V těchto případech musel VAS předložit spisy NJÚ, kterému náleželo konečné rozhodnutí. V případech, kdy byl zákonem stanoven trest smrti, ale jeho zmírnění bylo dle § 444 vzhledem k okolnostem možné, směřoval spis spolu s vyjádřením NJÚ k panovníkovi, který jediný mohl odsouzenému udělit milost.

Druhou hlavní kategorií tvořilo rozhodování ohledně rekurzů (všeobecné prostředky opravné). Rekurz bylo možno podat (§ 462) proti rozsudkům KS, které nepodléhaly schválení VKS. Rozhodování těchto rekurzů příslušelo VKS. NJÚ (§ 468) rozhodoval rekurzy proti rozsudkům VKS, kterými byl rozsudek KS zostřen, nebo kterými byl osvobozující rozsudek změněn na propuštění z obžalovanosti. Důvody pro

² Tj. křivé svědectví, křivá přísaha, vydávání se za úřední osobu.

podání tohoto opravného prostředku znal zákon tři, obvinění a vyšetřování se dělo neprávem, vzhledem k povaze důkazů měl být obviněný osvobozen, nebo pokud byl rozsudek přísnější, než zákon zamýšlel. Oprávněnou osobou (§§ 463, 464) byl obviněný, případně jeho manžel(ka), poručník, pokrevní příbuzní v přímé linii nebo vrchnost. Úprava byla prakticky totožná s §§ 194 a 195 OSŘK. Rekurz bylo nutno ohlásit v době od oznámení rozsudku do počátku exekuce (§ 465). Lhůta pro vypracování činila osm dnů. Rekurz se podával u soudu, který rozsudek vyhlásil. I zde dále odkazují na totožnou úpravu v § 196 OSŘK. Soud, proti jehož rozhodnutí byl rekurz podán, zaslal rekurz³ spolu se spisem a vlastním vyjádřením vyššímu soudu (§ 466). Rekurz měl odkladný účinek. Pokud VKS shledal soulad rozsudku KS se zákonem, rekurz zamítnul a rozsudek potvrdil (§ 467). V opačném případě buď v rámci zákona rozsudek zmírnil, nebo rozsudek zrušil a řízení zastavil. V posledním případě rozhodoval i o případném odškodnění a zadostiučinění obviněného. Při rozhodování rekurzů platila zásada zákazu reformatio in peius. Pokud byl rekurz zamítnut, doba mezi oznámením rozsudku a oznámením zamítnutí se odsouzení nezapočítávala do délky trestu (§ 469).

Za zvláštní opravný prostředek lze považovat prominutí, popřípadě zkrácení trestu dle § 470 Franciscany. O tomto prostředku rozhodovaly VKS i NJÚ. Důvodem pro jeho využití bylo zjištění nových okolností, které, pokud by byly známy dříve, by vedly k uložení nižšího trestu. VKS tento institut mohl použít pouze v případě, že původní trest nepřesahoval pět let žaláře a v případě, že rozsudek vynesl NJÚ, který byl v těchto dvou případech jediným příslušným orgánem.

K mimořádným opravným prostředkům patřila obnova vyšetřování (§§ 471 až 481). Jednalo se o obnovu řízení zakončeného pravomocným rozsudkem před uplynutím promlčecí doby, pokud vyšly najevo nové okolnosti, které by vedly k odsouzení nebo k udělení těžšího trestu. Pokud byl obviněný zproštěn obžaloby, musel obnovu vyšetřování schválit VKS. Úprava obsažená v § 181 OSŘK ohledně postupu před vyhlášením rozsudků privilegovaných osob (šlechta, stavy, duchovní, imatrikulaní příslušníci univerzit a lyceí) byla prakticky doslovně převzata § 446. Stejný postup byl zvolen i pro osoby ve veřejné službě (§ 447).

Stanné právo v případě zbouření (Aufruhr) vyhlášovalo dle § 501 gubernium spolu s VKS prostřednictvím krajského úřadu. V případě nebezpečí z prodlení stanné právo vyhlášoval KÚ. Stanné právo (§ 505) z důvodu vysoké zločinnosti (loupeže, vraždy, zháňství) vyhlášovala spojená dvorská kancelář spolu s NJÚ prostřednictvím VKS.

³ Pokud byl rekurz pouze ohlášen, ale nebyl ve lhůtě vypracován, soud zaslal zaprotokolované ohlášení rekurzu.

12. Správa soudnictví po roce 1783

VAS taktéž náležel výkon soudní správy (Justizpolizei), tedy dohled nad organizací a disciplínou podřízených soudních instancí ve svém obvodu (provincii). Hlavním nástrojem dozoru byly pravidelné vizitace, které se konaly jednou ročně. VAS měl právo konat vizitace pravidelné i nepravidelné (§ 117 VSI). S prováděním vizitací souviselo právo na vyžádání si radních protokolů i dalšího spisového materiálu¹. VAS jakožto vrchní kriminální soud představoval vrchní dohlédací úřad nad všemi kriminálními soudy příslušné země (provincie) s právem poskytovat podřízeným soudům obecná naučení a zakročit, kde bylo nezbytné (§ 294 OSŘK, § 549 Franciscany). V případě zjištěných pochybení měl zjednat nápravu a potrestat viníky. VKS dle § 91 OSŘK a § 549 Franciscany také řešil situace, kdy některý z justičních či politických orgánů neposkytl kriminálnímu soudu potřebnou součinnost. Hlavním nástrojem dohledu nad kriminálními soudy byly jejich vizitace. Vizitace dle § 299 OSŘK měl provádět pověřený rada VKS. Vizitace byly zaměřeny na kontrolu vězení, registratury, správnosti zasílaných výkazů a vyšetřovací praxe. Kontrolor měl vyslechnout vězně ohledně zacházení, zkontrolovat vyšetřovací deníky, podací a radní protokoly. Následně měl navrhnout prostředky na zlepšení a vypracovat zprávu. Franciscana upravovala vizitace v § 556. Měly se konat alespoň jednou do roka. VKS prováděl vizitace KS prostřednictvím krajských úřadů², které kontrolovaly KS v rámci krajských vizitací. Ohledně kontroly KS však musely vypracovat samostatnou zprávu, kterou zaslaly prostřednictvím gubernia VKS. V místě svého sídla (zemského hlavního města, tj. u kriminálního soudu v Praze) prováděl VKS vizitace přímo prostřednictvím pověřeného rady VAS (VKS). Tyto zprávy měly být po prostudování VKS spolu s dobrozdáním zaslány NJÚ (§ 300 OSŘK, § 557 Franciscany) k provedení dalších opatření. Pokud však VKS zjistil vady, které bylo nutno neprodleně napravit, musel přijmout příslušná opatření.

Jednou do roka musely podřízené soudy zasílat VAS skrze krajské úřady justiční a sirotčí výkazy (Justiz und Pupillartabellen), přehledy osob oprávněných k výkonu advokacie (dvorní dekret z 22. září 1821, č. 1801 sb. j. z.), čtvrtletně pak KS zasílaly kriminální výkazy (Criminaltabellen). Justiční výkazy (status elaboratum, Verzeichnis der Ausarbeitungen in und außer Streitsachen) dle § 113 všeobecné soudní instrukce podávaly informace ohledně ročního úhrnu procesů, projednávaných pozůstalostí a konkurzů, jak skončených tak probíhajících, hlavně však o případech, kde docházelo k prodloužení. Taktéž čtvrtletně musely VAS hlásit přehled meškajících inrotulovaných procesů spolu se jménem referenta a důvodem meškání (§ 114 VSI). VAS bylo nutno hlásit změny v obsazení soudů, respektive míst justiciářů, popřípadě jejich delegaci³. Představení soudů museli jednou ročně zasílat přehled o zaměstnancích soudu (Conduitliste). Čtvrtletní kriminální výkazy (Quartalstabellen) obsahovaly dle § 295 OSŘK a §§ 550 a 551 Franciscany přehledy o obviněných, tedy jejich jména, stav, datum předání kriminálnímu soudu, označení vrchnosti, která obviněného vydala, označení zločinu, dny, ve kterých byl obviněný vyslýchán a rozhodnutí soudu/důvody, proč ještě nebylo učiněno. Doprovodná zpráva měla obsahovat přehled o zločinech, kdy

¹ §§ 113 a 117 Všeobecné soudní instrukce, list vlastnoruční z 22. listopadu 1783 (č. 212 sb. j. z.) a dvorní dekret z 6. února 1792 (č. 248 sb. j. z.).

² Ohledně součinnosti krajských úřadů s VAS také viz dvorní dekret z 19. června 1787 (č. 686 sb. j. z.).

³ Franz Xaver Haimertl, Die Lehre von den Civilgerichtsstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaats, Teil I, Wien 1834, str. 142.

pachatel nebyl dopaden, a přijatá opatření. Tyto výkazy měly být zasílány nejpozději tři dny od uplynutí čtvrtletí. S posledním čtvrtletním kriminálním výkazem měla být dle § 553 Franciscany zaslána společná zpráva KS a KÚ ohledně kriminality v příslušném obvodu, jejích příčinách a návrzích, jak ji předcházet. VKS si v rámci jejich kontroly mohl požádat o doplňující informace (§ 297 OSŘK, § 554 Franciscany), zjištěné vady měl nařídít odstranit. Na základě dvorního dekretu z 1. února roku 1822 (č. 1835 sb. j. z.) byly čtvrtletní výkazy nahrazeny úhrnným výkazem (summarisches Ausweis).

Na základě kontroly výkazů a vizitací uděloval VAS důtky a pochvaly. Závažnější vady zjištěné u kontrolovaných soudů musel VAS oznamovat NJÚ. Taktéž na základě justičních výkazů sestavoval hlavní výkaz (Generaltabelle), který na základě dvorního dekretu z 3. června 1784 (č. 299 sb. j. z.) zasílal do Vídně. Vedle toho posílal vlastní roční justiční výkaz (§ 113 VSI)⁴. VKS rovněž (§ 298 OSŘK) musel do čtrnácti dnů od začátku nového roku zaslat NJÚ roční úhrnný výkaz kriminální (Criminalhaupttabelle) zpracovaný na základě výkazů podřízených soudů. Doprovodná zpráva měla obsahovat informace o stavu kriminálních soudů a zločinnosti v provincii, popřípadě návrhy na zlepšení. Franciscana pouze prodloužila lhůtu pro zaslání úhrnného kriminálního výkazu na třicet dní od začátku nového roku (§ 555).

VAS náleželo i potvrzování magistrátů⁵, zkoušení a brání pod přísahu soudců a advokátů a vydávání příslušných osvědčení (§ 430 a následující OSŘ). Vydávání dekretů o zvolitelnosti (Wahlfähigkeitsdekret) pro zkoušené rady magistrátů (respektive pro kandidáty na tuto pozici) upravoval dvorní dekret ze 4. srpna 1783 (č. 172 sb. j. z.). Dekret měl obsahovat informace o vzdělání, praxi, jazykových znalostech⁶ a vykonání zkoušky (z civilního práva) uchazečem. Uchazeči o úřad kriminálního soudce museli splňovat požadavky právního vzdělání, mravní zchovalosti a absolvování kriminální praxe. Soudcovská zkouška se konala před tříčlennou komisí VAS (VKS). Obsahem zkoušky byla znalost trestního práva. Po vykonání zkoušky bylo možno uchazeče připustit k přísaze. Tuto problematiku upravoval dvorní dekret z 8. března 1798 a § 216 Franciscany. Změnu celého systému přinesl dvorní dekret z 1. dubna 1808 (č. 838 sb. j. z.). Zkoušení magistrátní radové, tj. radové se soudní pravomocí (počítaje v to i syndiky), jak civilní, tak trestní, nebyli nadále voleni, ale jmenováni guberniem ve schodě s VAS na návrh příslušného magistrátu. Zkoušené purkmistry hlavních měst provincií a dalších předních měst jmenoval panovník (spojená dvorská kancelář) na společný návrh gubernia a VAS⁷. Zkoušení kandidátů na místa justiciářů a vydávání potvrzení o způsobilosti (Befähigungsdekret) upravoval patent z 13. července 1786 (č. 563 sb. j. z.), dvorní dekrety ze 4. ledna 1787 (č. 608 sb. j. z.) a 21. srpna 1788 (č. 879 sb. j. z.). VAS mohl vlastní zkoušku delegovat na některý z magistrátů v místě pobytu kandidáta (na místo justiciáře), konečné rozhodnutí však vždy náleželo VAS.

Definitivní úpravu podmínek nezbytných pro výkon soudcovského úřadu přinesl dvorní dekret z 13. dubna 1827 (č. 2272 sb. j. z.). Kandidát soudcovského úřadu musel vykázat znalost obou zemských jazyků slovem i písmem (dvorní dekret z 30. listopadu 1797, č. 750 sb. j. z.), dále vykonání civilní i kriminální soudní praxe, obé v délce

⁴ Vlastně se jednalo o výkaz činnosti radů soudu jakožto referentů v jednotlivých záležitostech. Evidoval se celkový počet přidělených a přednesených případů, dále počet vypracovaných zpráv pro NJÚ, civilních rozsudků druhé instance, vyřízených rekurzů, zmatečných stížností, kriminálních rozsudků, milostí, žádostí o stallus advocandi a kurentálií.

⁵ Respektive volbou obsazených příslušných míst (spolu s guberniem). Josef Karl Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Teil 1, Prag 1805, str. 133.

⁶ Dvorní dekret z 30. listopadu 1787 (č. 750 sb. j. z.).

⁷ Návrhy ohledně jmenování ostatních zkoušených purkmistrů byly svěřeny krajským úřadům, vlastní jmenování provádělo gubernium spolu s VAS. Viz dvorní dekret z 20. října 1808 (č. 866 sb. j. z.), Václav Šolle, *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, in: SAP 10/1960, str. 122 a 123. Pokud se gubernium s VAS neshodlo, jmenování provedla spojená kancelář s NJÚ, popřípadě panovník.

alespoň jednoho roku⁸ a konečně složení justiciární zkoušky z civilního i trestního práva. Zkušební komisi měl předsedat vicepresident, popřípadě nejstarší z radů VAS. V komisi dále zasedali alespoň dva radové VAS jmenovaní presidentem. Další úředník vedl o průběhu zkoušky protokol. Pokud se zkoušený ucházel o místo horního soudce, musel být členem komise také horní rada (dvorní dekret z 18. července 1797, č. 359 sb. j. z.)⁹. O výsledku zkoušky rozhodla komise hlasováním. Pokud uchazeč vše úspěšně splnil, bylo mu vydáno příslušné potvrzení (dekret) o způsobilosti (zvolitelnosti), zároveň měl být vzat pod přísahu (dvorní dekret z 5. prosince 1812, č. 1018 sb. j. z.). Společně s krajskými úřady řešil VAS spory mezi rady soudu (magistrátu), popřípadě mezi nimi a purkmistrem. Společně se zemským soudem a prokurátorem zkoušel kandidáty na úřad fiskálního adjunkta. Před VAS se také konaly slavnostní přísahy nastupujících presidentů podřízených zeměpanských kolegiálních soudů. VAS se vyjadřoval k návrhům na obsazení míst radů u těchto soudů¹⁰.

Také zkoušení kandidátů advokacie příslušelo zkušební komisi VAS (§§ 85 až 97 druhé části VSI), v zásadě se příliš nelišilo od zkoušení soudců. Kandidát podával žádost o vykonání zkoušky přímo VAS, musel doložit požadované vzdělání, praxi i splnění dalších podmínek (§ 410 a následující OSŘ). Zkouška se skládala z písemné a ústní části, zkoušet se měly teoretické i praktické znalosti. Úspěšný uchazeč obdržel dekret, který ho na základě dvorního dekretu z 16. dubna 1830 (č. 2460 sb. j. z.)¹¹ opravňoval ucházet se o místo advokáta (stallus advocandi) ve všech zemích monarchie užívajících ABGB. Na uvolněné místo advokáta (numerus clausus) měl VAS dle dvorních dekretů z 9. dubna 1822 a 3. února 1824 (č. 1985 sb. j. z.) vypsat konkurz. VAS následně náleželo navrzení vhodného kandidáta Nejvyššímu justičnímu úřadu k jmenování (dvorní dekret z 3. února 1824, č. 1985 sb. j. z. a další). Advokát skládal přísahu před radním shromážděním VAS. VAS náležel dle dvorního dekretu z 30. ledna 1821 (č. 1733 sb. j. z.) a §§ 428 a 429 OSŘ dohled nad advokáty ve svém obvodu¹². Před komisí složené z jednoho rady gubernia a jednoho rady VAS se konaly zkoušky veřejných agentů (nejvyšší rozhodnutí z 9. dubna 1833, č. 2608 sb. j. z.). VAS společně s merkantilním a směnečným soudem navrhoval dle dvorního dekretu z 9. června 1821 (č. 1766 sb. j. z.) kandidáty na místa notářů NJÚ. Také přijatí notáři skládali přísahu před VAS¹³.

Kárná pravomoc nad kriminálními soudci a personálem kriminálních soudů se řídila § 303 OSŘK. Za kárná provinění či nedbalost v úředním řízení mohl udělovat VKS tresty pokuty, sesazení z úřadu a prohlášení do budoucna za nezpůsobilého státní služby. Zaměstnance KS, kterého VKS shledal nezpůsobilým pro jeho úřad, mohl sám propustit.

VAS náležel i veliký podíl na realizaci josefínských reforem v justiční oblasti. Dvorním dekretem z 19. prosince 1785 (č. 504 sb. j. z.) byla stanovena soudu povinnost provést zvláštní šetření ohledně venkovských měst. VAS měl v první řadě přezkoumat

⁸ Auskultanti pobírající adjutum se museli ke zkoušce přihlásit do tří let od složení přísahy pod sankcí vyloučení ze služby. Dvorní dekret z 20. listopadu 1830 (č. 2492 sb. j. z.). NJÚ mohl některé kandidáty od vykonání zkoušky dispenzovat.

⁹ Tato podmínka neplatila, pokud některý z členů komise dříve působil jako soudce u horního soudu.

¹⁰ F. X. Haimperl, Die Lehre von den Civilgerichtsstellen, Teil 1., str. 92, 116, 137 a 148.

¹¹ Dříve dle dvorního dekretu ze 17. dubna 1787 (č. 666 sb. j. z.) advokátská zkouška platila pouze pro příslušnou zemi. Zároveň před zavedením numeru clausu pro advokáty platilo, že samotné splnění podmínek a úspěšné vykonání zkoušky stačilo, aby byl kandidát VAS připuštěn k výkonu advokacie (§ 411 OSŘ).

¹² Na základě dvorního dekretu z 31. prosince 1787 (č. 759 sb. j. z.) musely ZS a magistráty hlavních měst provincií každý měsíc VAS hlásit výtky udělené advokátům.

¹³ F. X. Haimperl, Die Lehre von den Civilgerichtsstellen, Teil 1., str. 244 a 247. V době josefínské neměl VAS na přijímání notářů žádný vliv, viz dvorní dekret z 10. prosince 1787 (č. 754 sb. j. z.).

podklady pravomoci jejich soudů a dále zjistit, zda je příslušné město schopno platit náklady syndikalizovaného magistrátu odhadované ročně nejméně na 450 zlatých.

13. Všeobecný apelační soud jako hejtmanství německých lén

Úpravou této problematiky se zabýval výše citovaný dvorní dekret ze 7. dubna 1783¹. V § 5 stanovil, že v této oblasti má vše zůstat při starém. V § 6 téže normy bylo řečeno, že odvolacím orgánem proti prvoinstančním rozhodnutím HNL má být NJÚ. Jurisdikční norma pro Čechy z 11. února 1784 (č. 237 sb. j. z.) se zabývala problematikou německých lén v § 23, podle kterého se tato oblast nadále řídila dosavadní úpravou. Apelačnímu soudu tedy náležela a) věcná působnost² ohledně německých lén, b) vedení veřejných knih, c) dohled nad zachováváním německých lén a lenního vztahu, d) vypracovávání dobrozdání pro vyšší instance k žádostem o udělení léna (Lehensmutung), ohledně jejich zatížení (Onerierung), ohledně odúmrť, depurací a prominutí zmeškání (Saumsalnachsicht), e) vyřizování podání vztahujících se k německým lénům, pokud nepříslušela vyšším instancím, f) vyjadřování se k problémům souvisejících se zemskou výsostí a hraničními spory, g) zvláštní ašská působnost a konečně h) poddanské stížnosti. Na základě přešpurského míru některá léna (viz dále) závislá na zahraničních pánech připadla Čechám. Provolací patent z 26. ledna 1807 a dvorské dekrety z 6. dubna 1809 a 31. července 1824 svěřily AS převzetí a vrchní správu těchto lén.

Ani v oblasti organizace HNL nedošlo k zásadním změnám. Dvorní dekret ze 4. ledna 1782 (kniha reskriptů č. 14, str. 192) nařídil všem soudům ohledně nesporného řízení, aby vedly oddělené protokoly pro šlechtické a nešlechtické strany. Dvorní dekret z 15. března 1782 přikazoval AS jakožto HNL oddělené vedení soudní a správní (publico-politicum) agendy. Konečnou úpravu v tomto směru představoval dvorní dekret ze 7. dubna 1783, který však nepřinesl žádné podstatné změny. Exhibitní i radní protokol a registratura HNL musely být i nadále vedeny odděleně od ostatní agendy soudu. Dekret z 3. října 1803 povolil zříditi VAS jakožto HNL samostatný depositní úřad. Nejvyšším rozhodnutím z 13. července 1818 ztratil VAS vliv na jmenování loketského krajského hejtmana.

Velký vliv na záležitosti německých lén měly zahraničněpolitické vztahy. Konkrétně je nutno jmenovat článek 25 přešpurského míru z 25. prosince 1805 a smlouvu o založení druhého rýnského spolku z 2. července 1808, které vedly k tzv. územní purifikaci. Na jejím základě byly zrušeny zahraniční lenní výsosti nad vnitrostátními lény. Tímto způsobem ztratila česká koruna velkou většinu svých německých lén (celkem 57)³, tedy ta německá léna, která se nacházela vně hranic (extra

¹ Dvorní dekret č. 147/1783 sb. j. z. již dříve sub b) stanovil, že VAS má spravovat záležitosti HNL tak jako dosud, zdůraznil však také povinnost vést samostatný podací protokol, radní protokol a registraturu.

² Osobní působnost civilní i kriminální náležela řádným soudům. Franz Xaver Haimerl, Die deutsche Lehenshauptmannschaft (Lehensschranne) in Böhmen, Prag 1848., str. 31.

³ Johann Ferdinand Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865, Prag 1866, str. 432. Auerperg uvádí, že v době jeho působení podléhala české koruně tato léna (s výjimkou v textu citovaných): Auerbach, Arensperg, Bleystein, Bernau, Burgthal, Beilstein, Bottwar, Bernstein, Creutz, Dürrendorf, Dölen, Eschenbach, Frankenberg, Frauenstein, Friedenfeld, Freyestadt, Gräffenberg, Graiz, Glaubendorf, Gera, Hohenstein, Hipoltstein, Hausek, Hirschberg, Haydek, Hohenfeld, Hohenberg, Haimburg, Herspruck, Hochstein, Heidingsfeld, Heidlingen, Konitz, Kunickenburg, Lauffen, Lichtenberg, Lugerforst, Lobenstein, Lomerstadt, Mohrenstein, Neuburg, Neudorf, Oberheim, Pegnitz, Popenriet, Pleßburg, Petzenstein, Pusterstein, Pleyenstein, Prackenfels, Rotenberg, Reichenstein, Reichenneck, Rottenstadt, Rudelstadt, Reichenfeld, Reith, Stralenfeld, Schonsee, Schwandt, Schellenberg, Schönkirchen, Simmelsdorf, Schlatein, Stierberg, Stein, Schleinitz, Thügen, Tennesberg, Velden, Walthurn, Weißenstein, Wildenau, Wioletzhaim, Wildenrith, Walhof, Wildenfels, Werenberg, Wertheim,

curtem). Zachováno zůstalo jen Ašsko⁴, Plesná (Fleißén), Přední Libá (Vorderliebenstein), Zadní Libá (Hinterliebenstein), Wallhof, Vackov (Watzkenreuth), Výspa (Dürrengrün), dvůr Chodov u Bečova (Gängerhof), dvůr Schneidemühle, a část léna Wildenau⁵. Na druhé straně česká koruna získala lenní výsost nad lény cizích států v Čechách, jednalo se však o nepatrná léna příslušející dříve pod Valdsasy, pány z Nothaftu, Leuchtenbergu a Redwitz.

Toto uspořádání státní správy německých lén bylo však ve vládních kruzích z dlouhodobého hlediska pokládáno za neuspokojivé. V první řadě byla namítána neexistence třetí instance v lenních záležitostech. Taktéž skutečnost, že VAS jakožto výlučně soudní orgán má jako HNL správní pravomoc, představovala argument pro změnu stávajícího stavu. Reorganizace byla připravována již od roku 1818⁶, ale k jejímu provedení došlo až nejvyšším rozhodnutím z 3. června 1835 (č. 69 sb. j. z.) s účinností od 1. ledna 1836. Na jeho základě soudní pravomoc HNL připadla zemskému soudu, správní pravomoc pak českému guberniu (§ 3). Zemský soud se stal tedy pro vlastníky německých lén privilegovaným soudním fórem ve věcech civilních (osobní i reálná jurisdikce) a zároveň vedl příslušné veřejné knihy (lenní desky) a lenní registraturu (§ 2). Soud rozhodoval podle platných zákonů (tj. řídil se lombardským lenním právem⁷, předtím se řídil německým státním a lenním právem), veškeré výjimky a zvláštnosti byly zrušeny (§ 5). Druhou instancí se stal VAS, třetí NJÚ. Leníci podléhali v trestních záležitostech kriminálním soudům (§ 4). Německá léna spolu s ostatními lény v Čechách zanikla na základě purifikačního zákona č. 109/1869 ř. z.

Wolfstein, Zeylenroda. Josef Karl Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes, Teil I., Prag 1805., str. 135.

⁴ Aš (Asch), Horní Podhradí (Oberneuberg), Dolní Podhradí (Unterneuberg), Smrčina (Sorg), Luby (Schönbach) a Mikulášský Vrch (Niklasberg).

⁵ J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 432 a 433, Franz Xaver Haimel, Die Lehre von Civilgerichtstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaats, Teil 2., Wien 1835, str. 36 a 37.

⁶ Dekret z 14. října 1818.

⁷ Dekret z 22. srpna 1836 (č. 152 sb. j. z.), J. F. Schmidt, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, str. 434.

14. Exkurz: Ortelní manuály

14.1 Úvod

V dosavadním průběhu své práce jsem se převážně koncentroval na normativní stránku vývoje Apelačního soudu v Praze, což bylo ostatně mým cílem. Je však otázkou, nakolik tato normativní stránka, a to hlavně ve starším období (tj. do roku 1783), odpovídala faktickému stavu fungování této soudní instituce. Jak je obecně velmi dobře známo, v období raného novověku se tyto obě stránky od sebe často značně lišily. Z tohoto důvodu je nepochybně zajímavé k již popsané normativní části přidat exkurz zabývající se faktickou rozhodovací činností soudu v civilních i trestních věcech. A zde se samozřejmě na prvním místě nabízí studium ortelních manuálů AS, tedy pramene nejen u badatelské veřejnosti velice oblíbeného, ale v první řadě pramene, který v zásadě jako jediný z provenience AS je schopen v námi sledovaném období (1749 až 1783) podat o rozhodovací činnosti AS komplexní obraz. Bylo by samozřejmě možno použít i prameny jiné, např. protokoly komisí většího i menšího senátu (Fond AS (NA), inv. č., 44 až 46), ale tyto prameny nabízí pohled pouze na určitý (většinou procesní) aspekt. Bohužel právě v tomto případě je možno asi nejbolestivěji pociťovat značnou absenci spisového materiálu ve fondu AS¹, který by umožnil rekonstruovat postup soudu v rámci rozhodovací činnosti. Dochované spisy v námi sledovaném období spíše poskytují informace normativního a správního charakteru (viz inventář fondu). Lze nalézt i nemalý počet spisů týkající se jednotlivých právních kauz, naneštěstí však, pokud jsem měl příležitost soudit, často značně fragmentárního charakteru². Jejich podrobné studium by bylo zajisté (nejen) pro poznání fungování této instituce velice prospěšné a dle mého názoru představuje zajímavý námět pro další bádání.

Z výše uvedených důvodů jsem se rozhodl pro rozbor zápisů z roku 1778 z německé řady (viz níže) ortelních manuálů (Fond AS (NA), inv. č. 280). Na tomto místě je nutno znovu zdůraznit, že se jedná o rozbor zápisů pouze z německé řady, tudíž že v sobě neobsahuje celkový roční objem práce AS. Myslím si však, že tento rozbor, byť ve výše zmíněném smyslu slova neúplný, je schopen poskytnout cenné svědectví o činnosti AS. Výběr konkrétního roku (a řady) byl v neposlední řadě ovlivněn skutečností, že jsem se v rámci plnění studijních povinností na FF UK podílel na excerpci zápisů z tohoto roku pro účely databáze APELAČNÍ SOUD, kterou zpracovala PhDr. Klára Woitschová, PhD. Na tuto databázi taktéž odkazuji jako na podpůrný pramen.

14.2 Ortelní manuály

Ortelní manuály (OM), tedy úřední knihy, do kterých byla zapisována rozhodnutí AS ve věcech civilních i trestních, představují badateli zcela jistě nejvyužívanější část dochované agendy soudu. Tato obliba spočívá nejen v jejich prakticky intaktním dochování od počátku existence soudu v roce 1548 až do roku 1783, tedy roku, kdy se AS v rámci josefínských reforem mění ve všeobecný apelační soud, ale také ve skutečnosti, že se jedná o nenahraditelný pramen pro zkoumání

¹ Klára Woitschová, *Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672-1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů*, str. 4, pozn. 10, rukopis, bude publikováno v *Paginae historiae* 2011.

² Například Fond AS (NA), inv. č. 320, karton 31, fascikly 3926 a 1349.

soudnictví, kriminality a správního systému této doby. Odborný zájem se dosud koncentroval zejména na právní obsah zápisů v OM, většinou s ohledem na konkrétní lokality (Pánek, Procházková), popřípadě z hlediska specifických problémů (Neudertová, Kuthanová, Procházková)³.

OM se dále dělí na řadu českou a německou. Českou řadu, zvanou nejprve manuály ortelní, po roce 1681 ortelové a naučení, tvoří 87 knih, řadu německou nazývanou knihy protokolů pak o deset knih více. Agenda každého roku byla zpočátku zapisována do samostatné knihy, později bylo zapisováno i více roků do jedné knihy. Na tomto místě by bylo vhodné připomenout složitou historii tohoto souboru po roce 1783. Registratura soudu byla rozdělena, větší část zůstala (včetně většiny OM) v archivu VAS, respektive vrchního zemského soudu, dílčí část se v roce 1859 dostala do Archivu Národního Muzea. Písemná pozůstalost soudu byla opětovně scelena až v moderní době⁴.

Velice zajímavá je otázka jazyková. Jazyk jednotlivých zápisů v obou řadách se řídil podle obecných pravidel, o kterých pojednávám v příslušné kapitole. Stejně důležitá je však i skutečnost, dle jakého klíče bylo prováděno rozdělení zápisů (kauz) mezi obě výše zmíněné řady. V námi sledovaném období (rok 1778) by mělo být rozhodujícím hledisko teritoriální. V rámci obou řad dochází tedy k míšení jazyků, němčina se objevuje v řadě české, čeština (méně často) v řadě německé. Legislativně je tento systém zakotven vnitřní instrukcí z 27. listopadu 1761⁵.

Tato norma řešila neuspokojivý stav registratury AS, respektive rozdělení agendy mezi českou a německou registraturou. Toto rozdělení mělo záviset na územním principu, konkrétně podle krajů. Do české registratury měly příslušet kraje Boleslavský, hradecký díl Hradeckého kraje, Chrudimský, Časlavský, Kouřimský, táborský díl Bechyňského kraje, Prácheňský, klatovský díl Plzeňského kraje a Berounský kraj. Taktéž sem náleželo Staré i Nové Město Pražské. Do německé registratury pak bydžovský díl Hradeckého kraje, plzeňský díl Plzeňského kraje, českobudějovický díl Bechyňského kraje, žatecký díl Žateckého kraje, loketský díl Žateckého kraje s Chebskem (ale nikoliv záležitosti německých lén), kraje Litoměřický a Rakovnický. Z pražských měst měla příslušet do německé registratury Malá Strana a Hradčany. Totéž se mělo týkat i Slezska s Kladskem⁶. Na tomto místě by bylo také vhodné zopakovat, že působnost AS byla od roku 1753 omezena na Čechy a Slezsko.

14.3 Formuláře zápisů v civilních věcech

Další ze záležitostí, kterým bychom se měli věnovat, jsou formuláře zápisů v ortelních manuálech. Nejprve se zaměříme na zápisy týkající se rozhodnutí v civilních věcech. V roce 1778 (německá řada) se vyskytují v této kategorii dva typy rozsudků: rozsudky týkající se odvolání a jeden rozsudek ve věci syndikátní žaloby. Zajímavým zjištěním bezesporu je, že rozsudky v civilních věcech nejsou doprovázeny misivem.

³ Viz literatura.

⁴ Obecné informace ohledně OM zpracovány na základě studií K. Woitschové *Obraz činnosti pražského apelačního soudu* (rukopis), str. 3 až 5 a *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548-1783*, str. 548 až 552, in: *Paginae historiae* 16, 2008, str. 545-588.

⁵ Kniha závěrů, fond AS (NA), inv. č. 67, str. 13. Viz také K. Woitschové *Obraz činnosti pražského apelačního soudu* (rukopis), str. 7.

⁶ Nesmíme zapomenout, že zmiňovaná norma pocházela z roku 1761, tedy z doby sedmileté války, kdy stále panovala naděje, že pruská část Slezska (i s Kladskem) bude opětovně připojena k monarchii.

Na začátku formuláře odvolacího rozsudku se nachází jméno příslušného referenta a označení soudu první instance (Ku právu města XY⁷, An den XY Magistrat, An den XY Stadtrat), popřípadě je místo druhé z výše zmíněných informací uvedeno, že se jedná o civilní rozsudek (Civil Sentenz). Intitulace je většinou přítomna pouze ve zkrácené podobě, v plné formě jen výjimečně (Im Namen und von wegen ihrer röm. kaiserl. auch in Germanien, zu Ungaren und Böhmen königl. apostol. Majestät unserer allergnädigsten Frauen Frauen haben dero Präsident, Vizepräsident und Räte so über deren Appellationen ob dem königl. Prager Schloss sitzen)⁸. Prvním údajem byl název prvoinstančního soudu (Na ty od práva města XY odeslaná zapečetěná akta, von dem Bürgermeister und Rat der Stadt XY). Poté následovalo označení stran, tedy jejich jména, procesní postavení (apelant, apelát), popřípadě jména jejich procesních zástupců a v stručnosti také předmět řízení.

Dále následovala první část rozhodnutí (výroku). Odvolání mohlo být zamítnuto (že dobře vyřknuto a zle odvoláno bylo, dass wohl gesprochen und übel appellieret worden), nebo mohlo být označeno za oprávněné (že zle vyřknuto a dobře odvoláno bylo). V této části byl taktéž označen prvoinstanční soud a datum vynesení prvoinstančního rozsudku (ta od XY magistrátu pod datem XY vynesená výpověď, die unter XY von dem XY Stadtrat erteilte Erläuterung/Spruch ...). Pokud bylo odvolání zamítnuto, následovalo potvrzení prvoinstančního rozsudku (výpověď docela potvrzena býti má, jakož se také nadřečená výpověď tímto potvrzuje, ... Spruch anmit bestätigt wird), popřípadě bylo znovu zopakováno označení stran. V opačném případě následoval vlastní meritorní výrok. V námi sledovaných případech tedy příslušná změna prvoinstančního rozhodnutí⁹ (... vynesená výpověď takto napravena býti má, že ..., jakož se taky nadřečená výpověď nařízeným způsobem tímto napravuje. ... dahin zu reformieren sei, dass ..., gleich wie dann der diesfällige Spruch daher reformieret wird). V obou výše zmíněných případech rozsudek pokračoval rozhodnutím ohledně nákladů řízení.

Závěr rozsudku tvořila příslušná formule (Von Rechts Wegen, Podle Práva) a datum. Porovnáme-li výše řečené se zápisy ze začátku 18. století (rok 1709, fond AS (NA), inv. č. 67), zjistíme, že změny ve formulářích jsou vskutku malé. Jedinou výraznou změnou proti roku 1709 je nepřipojování misivů k tomuto typu rozsudků.

Druhým typem rozsudku v civilních záležitostech, který můžeme v rámci naší sondy nalézt, je rozsudek ohledně syndikátní žaloby¹⁰. Rozdíly mezi tímto typem a předchozí kategorií taktéž nejsou velké. Strany jsou označeny jako žalobce a žalovaný. Předmět řízení je charakterizován jako řízení ve věci syndikátní (ex causa syndicatus, ex causa male iudicati, atd.), teprve poté následuje podrobnější popis předmětu sporu. Další částí rozsudku je pak výrok (přiznání náhrady, zamítnutí žaloby, atd.). Jinak o syndikátním rozsudku platí v zásadě vše, co bylo řečeno výše o rozsudku odvolacím.

14.4 Formuláře zápisů v trestních věcech

Nyní se dostáváme k formuláři rozsudků v trestních věcech. Zápis se skládá z úvodního misivu (tj. z průvodní zprávy, jak má soud při vyhlášení a vykonání

⁷ Pro české znění jsem použil jako podklad zápisy z následujícího roku, jelikož v námi sledovaném výseku se nacházejí ohledně odvolání pouze zápisy německé.

⁸ V zkrácené verzi pak často: (Im Namen etc) Präsident, Vicepräsident und Räte ... Je velice zajímavé, že v prvních devíti zápisech (fond AS (NA), inv. č. 280, str. 374 až 384, civilních i trestních) je prezident z titulace vypuštěn.

⁹ V námi sledovaném výseku se nenachází rozhodnutí AS, kterým by byl prvoinstanční rozsudek zrušen.

¹⁰ Žaloba na náhradu škody způsobené protiprávním výkonem soudní moci soudem, který byl podřízen AS.

rozsudku postupovat) a z vlastního rozsudku. Misiv je uveden jménem pověřeného referenta a označením příslušného hrdelního soudu. V základním tvaru misiv (tj. in stylo ordinario) obsahoval jméno obviněného (obviněných) a právní kvalifikaci deliktu¹¹ (deliktů), z kterého byl obviněn (Dali jsme sobě vaši v důležitosti XY při právu vašem za příčinou XY odeslanou zprávu s přiloženými spisy inkvisitorními přednésti, Demnach wir uns im Betreff der bei euren Gerichtstand wegen XY insitzenden XY hie beigebrachten Urteil entschlossen, a podobně). Někdy však zápis obsahoval pouze popis skutku¹² a někdy ani to¹³. Další informace o osobě obviněného jsou uvedeny jen zřídka. Pravidelně se v našem výseku objevují pouze informace o příslušnosti k náboženské minoritě (Židé)¹⁴, což se týká i civilních rozsudků. Obávám se, že z příslušných formulářů není možno zjistit, o jaký druh působnosti AS v trestních věcech se vlastně rozsudky opíraly. Pouze v několika ojedinělých (např. str. 376) zápisech lze nalézt formulace typu: Wir haben uns euren im Betreff ... *um Belehrung* eingeschickten Bericht ... vertragen lassen, leč vyvozovat z toho závěry ohledně výše zmíněného by bylo velice troufalé. V úvodní části misivu se také často objevují informace o datu prezentace spisu apelačním soudem (von euch unter pres. XY zum k. k. Obergericht eingesandten Inkvisitionsakten, von euch sub pres. XY erstatteten Bericht). Závěrečná část misivu obsahovala v základním tvaru obecnou formulaci ohledně vyhlášení rozsudku a výkonu trestu (Als werdet ihr ein solches gedachter Delinquentin an gewöhnlicher Gerichtstelle kundzumachen so nach aber von ihr vollziehen zu lassen wissen). V případě, že obviněný byl odsouzen k trestu odnětí svobody v káznici (Spinnhaus, dům kázně), je standardně připojeno poučení ohledně jeho předání příslušné káznici (und dieselbe in das hiesige Spinnhaus wegen wessen Übernahme das Behörige untern heutigen Dato ergethet sicher wie einzuliefern wissen). Taktéž v případě odsouzení obviněného k trestu smrti mělo dle standardního znění misivů (a čl. 41 § 2 Theresiany) vyhlášení rozsudku předcházet potvrzení výpovědi obviněným (... po předcházejícím pečlivém přečtení a potvrzení jeho právně učiněného vyznání ...). Misiv mohl obsahovat i informace o uloženém trestu (jinak ve vlastním rozsudku).

Vedle základního typu misivu můžeme mluvit i o misivu rozšířeném. V jeho rámci můžeme nalézt údaje o dalších obviněných, jejich deliktech, případně i uložených trestech (či naopak o jejich propuštění), kteří nejsou v rámci vlastního rozsudku vůbec zmíněni. Rozšířený typ taktéž často obsahoval směrnice ohledně dalšího postupu vyšetřování a výtky v případě zjištěných procesních vad. Nejčastěji zjištěným prohřeškem hrdelních soudů bylo porušení čl. 38 § 7 Theresiany, tedy neposkytnutí třídní lhůty obžalovanému na přípravu obhajoby (Bedenkzeit). Tento nedostatek AS vytýkal hned ve čtyřech případech¹⁵. Taktéž bylo vytýkáno neopatření popisu podezřelého dle čl. 37 § 2 Theresiany a porušení pravidel vazby. Ze směrnic ohledně vedení vyšetřování zmiňme požadavky AS na zjištění, zda je obviněná těhotná¹⁶, na zrychlení vyšetřování nebo na zahájení stíhání dalších osob. Misiv mohl obsahovat i instrukci pro případ, že by odsouzenec požádal o milost¹⁷.

¹¹ Např.: za příčinou spáchané domácí krádeže, in puncto emigrationis, wegen verholter Schwangerschaft und Geburt atd. V několika málo případech obsahoval kromě právní kvalifikace i bližší údaje (např. z pastvy odcizení koně i vola – fond AS (NA), inv. č. 280, str. 428).

¹² Např. ibidem str. 425 - ... Franz Bräuer, welcher die Theresia Schusterin erschossen hat ...

¹³ Ibidem str. 415.

¹⁴ Totéž lze obecně říci i o etnické minoritě romské, jejíž příslušníci se však v námi sledovaném výseku (nejspíše) nevyskytují.

¹⁵ Ibidem str. 377, 414, 443 a 445.

¹⁶ Ibidem str. 404.

¹⁷ Např. ibidem str. 422.

Druhou částí zápisu byl vlastní rozsudek, který byl oddělen od misivu mezerou a nadpisem (Ortel, Urteil). Úvodní část tvořila (zkrácená) intitulace. Dále rozsudek pokračoval jménem obviněného / obviněných (někdy vynecháno – nadřečený zločinec), případně zopakováním kvalifikace deliktu, a uloženým trestem (že nadřečený zločinec XY pro takové těžké přečinění jiným ku příkladu a výstraze sobě pak k dobře zaslouženému trestu ... potrestán býti má, so wie eingangs ernannte XY wegen ihres Verbrechen zur wohlverdienten Strafe mit ... zu bestrafen sei). Poté již následovala závěrečná formule (Podle Práva, Von Rechts Wegen) a datace. Ke každému misivu příslušel jeden rozsudek (často společný pro více osob). Jistou výjimku představuje zápis na straně 446. Zde po misivu následují čtyři rozsudky, tedy je zde uplatněn princip jedna osoba jeden rozsudek. Rozsudek v trestní věci mohl obsahovat i výrok ohledně náhrady škody poškozenému (tj. adhezní řízení)¹⁸.

Pokud srovnáme formuláře zápisů z roku 1778 a 1709¹⁹ opět zjistíme velkou míru kontinuity. Mezi hlavní rozdíly, které je nutno zmínit, patří obrácení pořadí rozsudku a misivu a změnu některých formulací²⁰.

14.5 Obsah zápisů v civilních věcech

Nyní se tedy dostáváme k vlastnímu obsahu zápisů. Jejich počet je dohromady sedmdesát, z toho třináct ve věcech civilních, zbytek ve věcech trestních. Nejprve se opětovně zaměříme na první skupinu, která se skládala z dvanácti odvolacích²¹ a jednoho syndikátního²² rozsudku. Ve všech případech se jedná o texty jazykově německé.

Pokud se podíváme na odvolací rozsudky z hlediska lokalit prvoinstančních soudů, tak zmíněné rozsudky směřovaly magistrátům (městským radám) měst Plzně, Údlíc, Kadaně, Malé Strany, Teplic, Dvoru Králové nad Labem, Žatce, Bílska a Veselí nad Lužnicí, dále pak královskému viničnímu úřadu, knížecímu soudu na Jánském Vrchu a knížecímu úřadu (fürsterliches Schloßamt) v Opavě. Co se pověřených referentů týče, dvakrát jsou uvedeni Procopp von Rubner²³, Franz Xaveri Karg von Bebenburg a Joseph von Sweerts und Spork, jednou pak Johann Bolzano, Heinrich Losi von Losenau, Adam Engelhart von Kundratitz, Philipp von Sweerts und Spork a Franz Gamperger von Gamsenfels, v jednom případě není referent uveden.

Další záležitostí, které se zde budeme věnovat, je zjišťování časového intervalu mezi prvoinstančním a druhoinstančním rozsudkem (tedy délkou odvolacího řízení). Nejkratší interval je šest měsíců, nejdelší tři roky dva měsíce, mediánem je interval v délce jednoho roku. Nyní se dostáváme k předmětu sporu. Zde nacházíme značně širokou škálu počínaje konkurzem (crida), pokračujíc sporem ohledně pozemku (a sousedských práv), ohledně dědictví, placení laudemia²⁴, bezdůvodného obohacení (condictio), dluhu, připuštění svědectví, odporu vůči dlužnímu úpisu, naplnění smlouvy

¹⁸ Např. ibidem str. 380.

¹⁹ Srovnej také s Jaroslav Pánek, Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století, in: SSH 13, Praha 1978, str. 91.

²⁰ Logicky se v roce 1778 neuvádí, zda se jednalo o vyznání dobrovolné nebo útrpné, jelikož tortura byla v roce 1776 zrušena.

²¹ Fond AS (NA), inv. č. 280, str. 382, 385, 397, 400, 409, 411, 412, 418, 420, 423, 440 a 453.

²² Ibidem str. 417 – Žaloba Theresie Schwandlin von Trzebsko proti rokycanskému magistrátu byla AS zamítnuta.

²³ Jména referentů upravena do formy, v níž jsou uvedeny v seznamu zaměstnanců AS od dr. Woitschové, Klára Woitschová, Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783, Pelhřimov 2010. Na toto dílo taktéž odkazují ohledně stručných biografických údajů těchto osob.

²⁴ Dávka vybíraná od vrchnosti při zcizování poddanských pozemků, případně také dávka placená vazalem lennímu pánu za udělení nebo obnovení investitury.

(dodání zboží), obecní pastvy a kupní smlouvy (dvakrát). Rozsudek první instance byl potvrzen pouze ve dvou případech, v ostatních byl změněn.

14.6 Obsah zápisů v trestních věcech

Velkou většinu zápisů tvoří rozsudky v trestních věcech. Tyto rozsudky směřovaly hrdelem soudům. V Čechách se jednalo o města České Budějovice (6 zápisů), Rakovník (6), Plzeň (6), Hradec Králové (5), Stříbro (5), Litoměřice (4), Trutnov (3), Nový Bydžov (3), Jičín (3), Žatec (3), Most (2), Kouřim (1), Locket (1), Ústí nad Labem (1), Zlúdice (1) a Cheb (1). Ve Slezsku²⁵ o města Opava (3) a Těšín (1), knížecí soud Niského knížectví na Jánském Vrchu (1) a Frýdecké panství²⁶ (1).

Jako referent v daných případech (zápisech) je čtrnáctkrát uveden Johann Nepomuk Kanka, šestkrát Procopp von Rubner a Adam Engelhart von Kundratitz, pětkrát Johann Wentzl Janowsky von Janowitz, čtyřikrát Franz Gamperger von Gamsenfels, třikrát Frantz Boržek Dohalsky von Dohalitz, dvakrát Johann Bolzano, Heinrich Losi von Losenau a Joseph von Sweerts und Spork, jednou Philipp von Sweerts und Spork, Johann von Lamotte, Adalbert von Czernin, Adalbert von Bieschin, Georg Gustav von Skronsky, Franz Xaveri Karg von Bebenburg, Procop Wražda von Kunwald, Hugo Stupart von Löwenthal, Johann Aloysius Geyer von Ehrenberg, Joseph von Leiner a auskultant Joseph von Krisch. U dvou zápisů jsou uvedeni dva koreferenti, v prvním případě Heinrich Losi von Losenau a Wilhelm Hugo Macneven O'Kelli ab Agrim, ve druhém případě pak opět Macneven s Adamem Engelhartem von Kundratitz.

Dále je nutno se zmínit o otázce jazykové. Čistě německých zápisů je třicet osm, smíšených osmnáct a čistě český jen jeden. Pod pojmem smíšený zápis mám na mysli situaci, kdy misiv je psán německy a rozsudek česky. Jak jsem již psal výše, některé zápisy (konkrétně jich je dvacet osm) obsahovaly také kromě data vynesení rozsudku datum presentace spisu u AS, což nám umožňuje rekonstruovat délku příslušného řízení před AS. Tato délka se v námi sledovaném výseku pohybovala od pěti dní²⁷ do čtyř měsíců²⁸. Nejčastěji se délka řízení pohybovala okolo čtrnácti dní (také medián), přes léto se však často výrazněji prodlužovala.

Mezi badateli, kteří se zabývali OM, patřila otázka projednávaných deliktů a jejich trestání²⁹ mezi nejčastější témata. Z tohoto důvodu nemohu ani já tuto problematiku opomenout. Je však nutno si uvědomit, že příslušné údaje (viz výše) v OM jsou často velice kusé, a proto je nezbytné pokládat následující údaje pouze za přibližné. Při kategorizaci deliktů jsem se držel pokud možno originální kvalifikaci pramene a Theresiany³⁰. Taktéž jsem podpurně použil práci Ernsta Hellblinga³¹. Delikty

²⁵ Ve Slezsku bylo sedmnáct hrdelem soudů. Ernest von Kwiatkowski, *Die Constitutio Criminalis Theresiana*, Ein Beitrag zur Theresianischen Reichs und Rechtsgeschichte, Innsbruck 1904, str. 78.

²⁶ Friedeke dominium.

²⁷ Fond AS (NA), inv. č. 280, str. 388 a další.

²⁸ Ibidem str. 398.

²⁹ Systém trestů obecně v Theresianě upravovaly čl. 5 až 9. Také viz E. Hellbling, citované dílo, str. 54, 55: Tresty smrti se dělily do dvou kategorií. K těžším náleželo upálení, čtvrcení a lámání kolem. K lehčím pak oběšení a stětí. K první kategorii náležely i tresty lehčí, pokud byly zostřeny. Trestu smrti naroveň bylo postaveno doživotní vězení. K tzv. tělesným trestům (Leibesstrafe) náležely tresty mrzačící (zostření trestu smrti) a tělesné tresty (bití, atd.). Mezi další kategorie patřily zneuct'ující tresty (praní, atd.) a tzv. tresty odnětí svobody, tedy nucené práce (káznice, nucené práce na obecním nebo panském díle, atd.), vězení, vykázání z určitého místa, ze země, ze všech dědičných zemích a přikázání pobytu na určitém místě. Poslední kategorii tvořily tresty majetkové, tedy peněžité tresty a propadnutí majetku.

³⁰ Theresiana v čl. 55 § 2 dělí delikty dle skupinového objektu do těchto kategorií: 1) contra deum, 2) contra principem, 3) eiusque regalia, 4) vel adversantur regimini et statui publico, 5) vel honestati et bonis

a tresty osob uvedených jen v misivu uvádím v rámci poznámkového aparátu či jinak na tuto skutečnost upozorňuji.

Co se deliktů proti náboženství týče, v našem výseku se vyskytuje jeden případ rouhání třetího stupně (čl. 56 § 1 Theresiany), ovšem v souběhu s infanticidiem³². Delikventka³³ byla odsouzena k šesti letům v káznici³⁴ zostřených pololetním bitím deseti ranami karabáčem a poté k odeslání postrkem do místa poddanosti. V jiném případě se v misivu³⁵ setkáváme s údajným věštcem a zaříkávačem (Wahrsager und Segensprecher), který měl být předvolán a ostře napomenut, aby se v budoucnu všech pověr varoval. Tento případ myslím dobře ilustruje tehdejší přístup k magii a podobným deliktům.

V námi sledovaném výseku se nachází i zajímavý případ³⁶ padělání mince a udávání padělaných mincí (čl. 63 § 1). Jednalo o zahraniční minci, konkrétně o saské tolary. V rámci vyšetřování probíhala spolupráce se saskou vládou v Drážďanech (sächsische Regierung zu Dresden) a soudem v Lipsku. Dva viníci byli odsouzeni k trestu smrti³⁷ stětím³⁸.

Dále zde máme dva útoky z výkonu trestu (čl. 71). V prvním případě³⁹ se jednalo o souběh krádeže a útoku z nucených prací (obecní dílo). Delikvent byl odsouzen k čtyřem rokům v káznici (se započtením již vystátého trestu) zostřených pololetním bitím deseti ranami karabáčem a poté k odeslání postrkem do místa narození. V druhém případě⁴⁰ pak o souběh účastenství na infanticidii a útoku z arestu. Delikvent byl v tomto případě potrestán jedním rokem nucených prací na obecním díle zostřeným při začátku a konci patnácti ranami karabáčem.

V rámci našeho výseku nacházíme dva zápisy ohledně podvodu (čl. 72, případně také čl. 94 a 68). V prvním případě⁴¹ byl jeden obviněný propuštěn, druhý odsouzen k dvěma letům nucených prací na obecním díle zostřených čtvrtletním bitím deseti ranami karabáčem. Ve druhém případě⁴² byl jeden delikvent odsouzen ke třem rokům v káznici zostřených pololetním bitím patnácti ranami karabáčem, jeho spoléčnice pak byla potrestána čtyřmi roky nucených prací na panském/obecním díle.

Dále zde máme také jeden případ⁴³ deliktu nepovoleného vystěhovalectví (emigratio) upraveného v čl. 73 § 15. Delikvent byl potrestán dvěma lety nucených prací na panském/obecním díle. Též zde můžeme nalézt případ násilného odporu při odvádění rekrutů⁴⁴. Obviněný byl potrestán jedním rokem v káznici s čtvrtletním bitím

moribus, 6) vel vergunt ad laesionem proximi in vita aut corpore, 7) in bonis aut iuribus, 8) in fama et existimatione, 9) vel hic quidem expressa non sunt, sed expressis sunt terme similia.

³¹ Ernst Carl Hellbling, *Grundlegende Strafrechtsquellen der österreichischen Erbländer vom Beginn der Neuzeit bis zur Theresiana*, Ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechts in Österreich, Bearbeitet und herausgegeben von Ilse Reiter, Wien, Köln, Weimar 1996.

³² Fond AS (NA), inv. č. 280, str. 450.

³³ Její souložník a porodní bába měli být dle misivu napomenuti.

³⁴ V případě trestů nucených prací je někdy uváděno, že jejich výkon má probíhat v poutech a železech (im Band und Eisen), tuto specifikaci neuvádím, neboť dle čl. 6 § 7 Theresiany měly být veškeré nucené práce prováděny tímto způsobem.

³⁵ Ibidem str. 434, zápis se jinak zabýval případem domácí krádeže.

³⁶ Ibidem str. 377.

³⁷ Obecně lze konstatovat, že trest smrti mohl být změněn cestou milosti (a tudíž nemusel být vykonán). Kwiatkowski tvrdí, že v rámci zemí Koruny České bylo v roce 1778 vyneseno celkem padesát rozsudků smrti, čtyřicet odsouzenců však bylo omilostněno. E. Kwiatkowski, citované dílo, str. 40.

³⁸ Další čtyři osoby byly propuštěny (misiv).

³⁹ Fond AS (NA), inv. č. 280, str. 390.

⁴⁰ Ibidem str. 393.

⁴¹ Ibidem str. 380.

⁴² Ibidem str. 429.

⁴³ Ibidem str. 376.

⁴⁴ Ibidem str. 423.

patnácti ranami karabáčem. Po vykonání trestu měl být deportován do místa narození. Nesmíme zapomenout zmínit ani případ tří osob⁴⁵ obviněných z opakované potulky (čl. 73 § 15) v souběhu s rvačkou. Všechny tři byly odsouzeny k trestu vyhnání z dědičných zemí, jedna však pouze pod podmínkou, že bude shledána neschopnou vojenské služby.

Jeden zápis⁴⁶ se týká krvesmilstva (čl. 75). Delikvent byl odsouzen k jednomu roku nucených prací na obecním/panském díle zostřenému čtvrtletním bitím deseti ranami karabáčem, delikventka k čtyřem letům nucených prací na obecním/panském díle zostřených na začátku a konci bitím deseti ranami karabáčem. Taktéž zde máme jeden případ⁴⁷ znásilnění (čl. 76). Delikvent byl odsouzen ke třem letům v káznici. Dva zápisy⁴⁸ se týkají cizoložství (čl. 77). Tři osoby byly odsouzeny k jednomu roku nucených prací (káznice, obecní dílo) zostřenému bitím patnácti ranami⁴⁹ karabáčem, jedna z nich po vykonání trestu měla být deportována postrkem do místa narození. Čtvrté osobě měla být započtena vazba a měla být sesazena ze služby.

Usmrcení (Totschlag, homicidium) upravovala Theresiana v čl. 83. V našem výseku máme jeden zápis⁵⁰ týkající se vraždy. Delikvent byl odsouzen k trestu smrti lámáním kolem. Dále zde máme případ⁵¹, kdy obviněný byl za zastřelení člověka odsouzen k jednomu roku nucených prací na panském/obecním díle. Z výše trestu snad lze usuzovat, že se jednalo o zabití. Zvláštní skutkovou podstatu tvořila vražda blízkého příbuzného (parricidium), kterou upravoval čl. 86 Theresiany. Delikvent v případě vraždy své manželky (uxoricidium) byl odsouzen k trestu smrti lámáním kolem⁵². Dvakrát zde máme pokus o tento delikt (ex causa attentati uxoricidii). V prvním případě⁵³ byl delikvent odsouzen ke dvěma rokům v káznici s pololetním bitím patnácti ranami karabáčem. Ve druhém případě⁵⁴ byl delikvent odsouzen ke třem letům na obecním díle s čtvrtletním bitím deseti ranami karabáčem. O vraždě novorozeného dítěte, potratu a souvisejících deliktech pojednávala Theresiana v čl. 87 a 88. V našem výseku máme dva případy⁵⁵ zatajení těhotenství a porodu, v obou případech byly trestány jedním rokem na obecním/panském díle. Případů infanticidia máme pět⁵⁶. Jedna delikventka byla potrestána ročním vězením a ostrým varováním, dvě pak dvěma a čtyřmi lety v káznici s bitím⁵⁷ deseti ranami karabáčem, poslední delikventka byla odsouzena k třem rokům na panském/obecním díle s pololetním bitím deseti ranami karabáčem. Dále zde máme případ opuštění dítěte (čl. 89 Teresiany) v souběhu se smilstvem (čl. 81 Teresiany) a krádeží⁵⁸. Delikventka byla odsouzena k trestu smrti stětím.

Nejčastěji spáchaným deliktem v námi sledovaném výseku byla krádež (čl. 94 Teresiany). Z důvodu jejího spáchání bylo odsouzeno třicet čtyři osob⁵⁹. Devět osob

⁴⁵ Ibidem str. 436.

⁴⁶ Ibidem str. 389.

⁴⁷ Ibidem str. 384.

⁴⁸ Ibidem str. 375 a 451.

⁴⁹ V jednom případě při začátku a konci, ve dvou čtvrtletně.

⁵⁰ Ibidem str. 398 – homicidium atrocium.

⁵¹ Ibidem str. 425.

⁵² Ibidem str. 426.

⁵³ Ibidem str. 428.

⁵⁴ Ibidem str. 438. Jednalo se o pokus o její otrávení (ex causa attentati veneficii uxoricidii). Viz čl. 92 Theresiany o trávení. V misivu zmíněna také osoba potrestaná za nedovolený prodej jedu čtyř týdenním vězením a ostrým napomenutím.

⁵⁵ Ibidem str. 374 a 427.

⁵⁶ Ibidem str. 387, 395, 400, 435 a 442.

⁵⁷ V jednom případě pololetně, v druhém čtvrtletně.

⁵⁸ Ibidem str. 381.

⁵⁹ Např. ibidem str. 377, 384, 388, 391 a další.

bylo odsouzeno k trestu smrti oběšením⁶⁰. Jedna osoba byla odsouzena k trestu nucených prací na dobu neurčitou. Většina odsouzených obdržela tresty nucených prací (káznice, obecní/panské dílo) v rozmezí od půl roku do čtyř let, které byly v drtivé většině případů zostřeny bitím karabáčem nebo holí. Jedna osoba měla být po vykonání tohoto trestu vykázána ze země⁶¹, další odeslána postrkem do místa narození. Dvě osoby měly nastoupit trest nucených prací jen tehdy, pokud byly shledány neschopnými vojenské služby. Dvě osoby byly potrestány čtrnácti a dvaceti ranami karabáčem (v druhém případě spojeno s napomenutím), osm osob bylo pouze napomenuto⁶². Ke krádežím se řadí i krádež dobytka (abigeatus), které se dopustily dvě osoby⁶³. Oba delikventi byli potrestáni nucenými pracemi (jeden a dva roky) a bitím karabáčem. Za přitěžující okolnost bylo dle Theresiany (čl. 94 § 11) pokládáno spáchání tzv. domácí krádeže (Hausdiebstahl), kterou v našem výseku spáchalo pět osob. Dvě osoby měly být oběšeny s připoutáním těla řetězem⁶⁴, další tři⁶⁵ obdržely tresty nucených prací v rozmezí jednoho až tří let zostřených bitím karabáčem. Za zvláštní skutkovou podstatu krádeže byla považována také zpronevěra (čl. 94 § 4)⁶⁶. Oba obvinění⁶⁷ byli odsouzeni k trestu smrti oběšením. K této skupině můžeme zařadit i přijímání kradeného zboží (čl. 102). Čtyři osoby odsouzené za tento delikt obdržely tresty od půl do jednoho roku nucených prací na obecním/panském díle⁶⁸ (případně zostřený bitím karabáčem). V rámci jednoho zápisu⁶⁹ bylo přijímání kradených věcí v souběhu s krádeží. Jedna osoba měla být oběšena s připoutáním těla řetězem, zbylé tři byly odsouzeny k nuceným pracím (jeden až dva roky, u dvou osob s bitím karabáčem). Jedna z nich po vykonání trestu měla být deportována do své domovské obce (ad locum domicilii).

Kostelní krádež (Kirchendiebstahl, furtum sacrilegum) byla upravena čl. 95 Theresiany. Zápis ohledně tohoto deliktu máme pouze jeden⁷⁰. Delikvent byl odsouzen k trestu dvou let v káznici, který byl zostřen čtvrtletním bitím patnácti ranami karabáčem.

Theresiana upravovala silniční loupež (Straßenraub, robbaria) v čl. 96. V prvním případě⁷¹ měl být delikvent sťat a poté vpleten v kolo. V druhém případě⁷² měl být delikvent oběšen, ve třetím⁷³ byl odsouzen k jednomu roku nucených prací na obecním díle.

⁶⁰ V některých případech zostřen připoutáním těla řetězem (mit Anheftung der Ketten, ... a pak s řetězem k spravedlnosti přitažen býti má).

⁶¹ S vyhnáním byly spojeny tyto tresty: Odsouzenec byl třikrát během trhových dní vystaven na pranýři, bylo mu vypáleno relegační znamení, musel podepsat hrdelní revers a poté byl vymrskán.

⁶² V misivech zmíněno dalších šest potrestaných osob, dvě byly vykázány ze země, dvě napomenuty a dvě byly potrestány nucenými pracemi v délce tří a šesti měsíců.

⁶³ Ibidem 413 a 428.

⁶⁴ Ibidem str. 402, 434 (další osoba zmíněná jen v misivu měla být propuštěna).

⁶⁵ Ibidem str. 409, 432 a 443.

⁶⁶ Netýkalo se veřejných úředníků.

⁶⁷ Ibidem str. 416 a 449.

⁶⁸ Ibidem str. 398 a 403. Jedna osoba (str. 409, jen v misivu) byla propuštěna.

⁶⁹ Ibidem str. 446. V misivu zmíněny ještě tři osoby. Jedna měla být napomenuta, zbylé dvě obdržely tresty nucených prací (tři a šest měsíců).

⁷⁰ Ibidem str. 394.

⁷¹ Ibidem str. 441.

⁷² Ibidem str. 422.

⁷³ Ibidem str. 454.

14.7 Shrnutí

Myslím, že výše provedený rozbor vedl k několika zajímavým zjištěním. Z rozboru jednoznačně vyplývá, že zápis jednotlivých případů do této jazykové řady neodpovídal vnitřní instrukci z 27. listopadu 1761. Mnoho lokalit by dle této instrukce mělo spadat do české řady. Proč tomu tak je, zda z důvodu jejího nahrazení novými pravidly či úředním šlendriánem, se neodvažují soudit. Taktéž jsme zjistili, že formulář zápisů oproti začátku století přes mnohé legislativní změny doznal spíše méně významných změn. Zcela nepochybně můžeme také vyvodit závěry o převaze trestní agendy AS nad agendou civilní. Pro formulování závěrů s širší platností by bylo vhodné v budoucnu doplnit tyto výsledky i o údaje pro rok 1778 v české řadě.

Mým proklamovaným záměrem bylo zejména porovnání normativní stránky AS s faktickým fungováním této instituce. Dospěl jsem však k zjištění, že tento pramen sám o sobě, tedy bez dalších doplňkových pramenů (spis, prameny městské provenience, atd.), příliš mnoho informací v tomto směru neobsahuje, respektive informace v pramenu obsažené nám žádný zásadnější rozpor neumožňují odhalit. Jedním z důvodů je nepochybně výše zmíněná konzervativnost podoby zápisů v OM, která příliš nereflektovala legislativní změny. Více se však v tomto směru můžeme dozvědět o činnosti podřízených soudů. V oddílu týkajícím se formuláře zápisů v trestních věcech zmíněné směrnice ohledně dalšího vyšetřování a výtky v případě zjištěných procesních vad nám umožňují nejen seznat důležitost postavení AS v rámci trestního řízení, ale jejich relativní četnost nám také něco vypovídá o kvalitě řízení před těmito soudy. Signifikantní je nepochybně také skutečnost, že i v rámci civilního řízení (v námi sledovaném výseku) byla jen menší část prvoinstančních rozsudků potvrzena, podstatně více jich bylo AS změněno. Z těchto důvodů můžeme jistě vyvodit závěr o klíčovém významu AS v systému tehdejšího soudnictví.

Závěr

Na závěr své práce bych rád provedl rekapitulaci a zhodnocení. Snažil jsem se vyličit, jaké dopady měly tereziánské a josefínské reformy na složení a činnost Apelačního soudu v Praze. V době tereziánské byla základním kamenem fungování soudu nadále linecká instrukce. V oblasti personálního obsazení a organizace soudu došlo k jejím hlavním změnám ještě v průběhu 17. století. Jednalo se v první řadě o rozšíření počtu členů soudu a o zřízení funkcí mimořádných radů. Také rozšiřování původně nevelké kanceláře o další zaměstnance bylo záležitostí přelomu 17. a 18. století. K první vlně tereziánských reforem, spíše však drobného rázu, došlo v roce 1750. Hlavní důraz byl kladen na disciplinu členů soud. Byla taktéž zřízena komise kolegia pro dohled nad kanceláří soudu. Další reformou bylo zakotvení instituce třetího senátu. Hlavní změnou období tereziánského byl nepochybně dodatek k instrukci z roku 1763. Nově, byť ne příliš rozdílně oproti předcházejícímu stavu, bylo upraveno zkoušení kandidátů na místa radů AS. Podrobněji byla taktéž vymezena dozorčí pravomoc presidenta nad členy kolegia soudu. Zároveň byly zrušeny zvláštní volné dny soudu. Jistých změn doznal také jednací řád soudu. Co se kanceláře soudu týče, roku 1753 si obsazování všech služebních míst vyhradila panovnice (NJÚ). O jednadvacet let později však obsazování nižších služebních míst v kanceláři opět připadlo soudu.

Také v oblasti civilně-procesní došlo k nejvýznamnější reformě linecké instrukce, již bylo přijetí apelační pragmatiky, ještě před nástupem Marie Terezie na trůn. Jisté změny přinesly v 50. letech 18. století procesní pragmatika a poručenský řád pro městský stav. V rámci tereziánských reforem byl kladen velký důraz na dohled nad podřízenými soudy. Jeho hlavními nástroji se stalo zkoušení některých soudních osob a kontrola pravidelných výkazů o činnosti. Trestní působnost AS se v průběhu 17. a 18. století značně změnila. Hlavními milníky byly OZZ, Josefina a Theresiana. Působnost AS v 50. a 60. letech 18. století však také byla značně ovlivněna vlnou reforem let dvacátých. Zásadnější reformu na tomto poli přinesla Theresiana. Ale i této změně předcházela v 60. letech série reforem, které její příchod postupně připravovaly. Od roku 1753 byl pražský AS místně příslušný pouze pro Čechy a české Slezsko.

V tomto výčtu nelze zapomenout ani na zvláštní působnost AS jakožto hejtmanství německých lén trvajících od roku 1651. V námi stanovené době došlo k dvěma důležitým změnám (1750, 1763) ohledně ustanovování pověřených radů (lenních referentů). Také v oblasti působnosti nastaly určité změny, ale spíše menšího významu.

K nepoměrně větší proměně došlo v době josefínské. Apelační soud v Praze byl proměněn v jeden z řady všeobecných apelačních soudů habsburské monarchie. V rámci vnitřní struktury soudy byly odstraněny zbytky rozdělení podle stavů. Také byla zrušena kategorie mimořádných zaměstnanců, změnil se i způsob přijímání nových radů. Radové AS byli zároveň zrovnoprávněni s rady politickými. Zároveň však byla značně omezena jejich činnost v mimosoudních komisích a institucích. U soudu se ustavuje nová kategorie pomocného konceptního personálu. Kancelář soudu zprvu prochází zásadní změnou. Spojení kanceláří VAS a ZS se však z dlouhodobého hlediska neosvědčilo. Podrobné úpravy se také dočkal jednací řád soudu, jenž však byl do značné míry společný všem kolegiálním soudům. Z mnohých změn zmiňme například institut odborných přisedících (representantů).

Působnost VAS se od svého předchůdce v mnohém lišila. VAS se stal všeobecnou civilní odvolací instancí od všech prvoinstančních soudů v Čechách, včetně

těch, které byly předtím instančně přímo podřízeny NJÚ. Jedinou výjimku u nás představovaly soudy vojenské. Také úloha VAS v rámci správy soudnictví nabyla na důležitosti. Soudu nyní náležel vrchní dohled nad podřízenými soudy, soudci a advokáty ve svém obvodu. Také trestní působnost VAS jakožto VKS doznala přijetím trestního řádu z roku 1788 a Franciscany z roku 1803 určitých proměn. Naopak změny se zprvu vyhnuly hejtmanství německých lén. Zde zásadní změnu představuje až rok 1835, ve kterém bylo rozhodnuto, že VAS v Praze ztratí tuto svoji působnost ve prospěch zemského soudu a gubernia.

Ve výše psaných odstavcích jsem se pokusil stručně vylicit hlavní změny, kterými Apelační soud v Praze v průběhu druhé poloviny 18. století prošel. Skutečně zajímavý je však jejich poměrně nevelký rozsah. To, co opravdu převažuje, je kontinuita, což je docela zajímavé zjištění, uvědomíme-li si, jakou výraznou proměnou v tehdejší době stát i společnost prošly. Vysvětlení tohoto zdánlivého rozporu je však dle mého názoru poměrně jednoduché. Nesmíme zapomínat na skutečnost, že apelační soud byl jednou z prvních státních byrokratických institucí u nás. Tento jeho progresivní charakter byl reformou z roku 1644 jen posílen. Lze tedy říci, že stav, ke kterému se většina státních orgánů propracovala až v průběhu doby osvíceného absolutismu, byl apelačnímu soudu v hrubých rysech vlastní již mnohem dříve.

Přehled pramenů a literatury

Archivní fondy:

Národní archiv Praha:

APELAČNÍ SOUD, Praha (1548 -1789): knihy reskriptů č. 7 – 14, inv. č. 83 – 90, kniha instalací, inv. č. 70, ortelní manuály, inv. č. 67 a 280.

APELAČNÍ A VRCHNÍ TREŠTNÍ SOUD PRAHA (1783 – 1850): karton č. 301, karton č. 759.

DESKY HEJTMANSTVÍ NĚMECKÝCH LÉN, Praha (1500 – 1851).

HEJTMANSTVÍ NĚMECKÝCH LÉN, Praha (1500 – 1867).

STARÁ MANIPULACE, Praha (1526 – 1838).

Přehled (sbírek) právních předpisů:

CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böheim etc. Königl. Apostol. Majestät Maria Theresia Erzherzogin zu Österreich etc. peinliche Gerichtsordnung. Wien 1769.

CONTINUATIO CODICIS Ferdinando-Leopoldini usque ad annum 1735. Prag s. a.

Der Römischen Kayserl. auch zu Hungarn und Böhaimb etc. Königl. Mayestät Josephi deß Ersten, Erzherzogens zu Oesterreich Unsers Allergnädigsten Herren NEUE PEINLICHE HALSGERICHTSORDNUNG vor das Königreich Böhaimb, Marggraffthumb Mähren und Hertzogthumb Schlesien. Prag 1708.

GESETZE UND VERFASSUNGEN IM JUSTIZFACHE 1780 – 1848. Wien 1817 – 1854.

GOUTTA: Sammlung der politischen und Justizgesetze 1809 – 1831. Wien 1812 – 1835.

KROPATSCHEK: Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung. Wien 1787.

KROPATSCHEK: Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung. Wien 1785 – 1790.

MEGERLE VON MÜHLFELD: Handbuch für alle kaiserlich-königlichen, ständischen und städtischen Beamte, welches die Darstellung aller derselben, dann ihren Witwen und Waisen durch die allerhöchsten Gesetze vom Jahre 1740 bis 1806 zugewiesenen Rechte und vorgezeichneten Verbindlichkeiten enthält. I-V. Wien 1809.

PICHL: Sammlung der Gesetze im politischen, Cammeral- und Justizfache 1832 – 1844. Wien 1834 – 1846.

POLITISCHE GESETZE UND VERORDNUNGEN 1790 – 1848. Wien 1791 – 1851.

PROVINZIALGESETZSAMMLUNG des Königreiches Böhmen 1819 – 1848. Prag 1820 – 1849.

ROTH, BLASECK, KANKA: Vollständiger Auszug aller im Königreich Böhmen am Ende des 18. Jahrhunderts bestehenden Gesetze. Prag 1800 – 1819.

WEINGARTEN: Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Prag 1720.

Edice:

JIREČEK, Hermengild (ed.): Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého – Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Böhmen. Praha 1888.

MALÝ, Karel, ŠOUŠA, Jiří, KUČEROVÁ, Klára (edd.): Deklaratoria a Novely Obnoveného zřízení zemského. In: Vývoj české ústavnosti 1618 – 1918 (uspořádali Karel Malý a Ladislav Soukup). Praha 2006, str. 793 – 873.

Přehled literatury:

ADAMOVIČ, Karolina: Apelační soud v českém království v letech 1548–1651. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovu k 70. narozeninám. Praha 1975, str. 101-112.

ADAMOVIČ, Karolina, RIEGROVÁ, Běla, SKŘEJKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří: Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha 2005.

ADAMOVIČ, Karolina, SOUKUP, Ladislav: Prameny k dějinám práva v českých zemích. Plzeň 2000.

AUERSPERG, Josef Karl Graf von: Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes I-II. Prag 1805.

BALTL, Hermann, KOCHER, Gernot: Österreichische Rechtsgeschichte. Graz 1995.

BEIDTEL, Ignaz: Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740 – 1848 I-II. Innsbruck 1896–1898.

BERÁNEK, Karel, UHLÍŘOVÁ, Věra: Desky hejtmanství německých lén 1576 – 1851. Inventář 1969.

BERÁNEK, Karel, UHLÍŘOVÁ, Věra: Hejtmanství německých lén 1501 (1251) – 1849 (1906). Inventář 1963.

ČADOVÁ, Hana: Komunikace města Kouřimi s apelačním soudem v letech 1548 – 1568. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2011.

ČECHURA, Jaroslav: Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650 – 1770, Praha 2008.

ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA: díl V., Stát. Praha 1931.

DOMIN-PETRUSHEVECZ, Alphons von: Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Wien 1869.

ELVERT, Christian d': Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil I., Beiträge zur Geschichte des österreichischen Straf-, Polizei-, bürgerlichen Rechtes. Brünn 1888.

ELVERT, Christian d': Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte, Teil IV., Die Umgestaltung der staatlichen Verhältnisse Mährens, der Clerus und Unterricht, der Adel, die Städte und das Bürgertum und die Leibeigenschaft im Mähren und österreichischen Schlesien. Brünn 1895.

ELVERT, Christian d': Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder. Brünn 1880.

FELLNER, Thomas, KRETSCHMAYR, Heinrich: Österreichische Zentralverwaltung, Wien 1907.

FIALA, Jiří: Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu. Praha 1974.

FRANCEK, Jindřich: Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století. In: Česká města v 16. – 18. století (red. Jaroslav Pánek). Praha 1991, str. 41-52.

FRANCEK, Jindřich, ŠIMEK, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí. Praha 1995.

FRANCEK, Jindřich: Zločin a trest v českých dějinách. Praha 1999.

HAIMERL, Franz Xaver: Die deutsche Lehenshauptschaft (Lehensschranne) in Böhmen. Prag 1848.

- HAIMERL, Franz Xaver: Die Lehre von den Civilgerichtstellen in den deutschen und italienischen Ländern des österreichischen Kaiserstaates I-II. Wien 1834, 1835.
- HAUBERTOVIÁ, Květoslava: Loketský v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548 – 1740. K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548. In: Sborník Chebského muzea 2005. Cheb 2006, str. 8-22.
- HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548-1627. In: *Paginae historiae* 13. Praha 2005, str. 5-31.
- HEINDL, WALTRAUD: Gehorsame Rebellen: Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848. Wien 1990.
- HELLBLING, Ernst Carl: Grundlegende Strafrechtsquellen der österreichischen Erbländer vom Beginn der Neuzeit bis zur Theresiana (Ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechts in Österreich). Bearbeitet und herausgegeben von Ilse Reiter. Wien-Köln-Weimar 1996.
- HUPKA, Christoph: Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung. Wien 1784.
- JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha 1989
- JANIŠ, Dalibor: Apelační soud. In: Manuál encyklopedie českých dějin (uspořádali Jaroslav Pánek a Oldřich Tůma). Praha 2003.
- KADLEC, Karel: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Praha 1921.
- KADLECOVÁ, Marta: České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století. Praha 2005.
- KALOUSEK, Josef: České státní právo. Praha 1892.
- KAPRAS, Jan: Právní dějiny zemí koruny české I-III. Praha 1913 - 1920.
- KAPRAS, Jan: Přehled právních dějin zemí české koruny I-II. Praha 1935.
- KLABOUC, Jiří: Osvícenské právní nauky v českých zemích. Praha 1958.
- KLABOUC, Jiří: Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). Praha 1967.
- KRÁL, Ladislav: Apelační soud v době předbělohorské. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2004.
- KREUZOVÁ, Lenka: Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské ve světle knih čístopisů a ortelních manuálů apelačního soudu v Praze (1548 – 1618). Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2005.
- KŘEPELKOVÁ, Anita: Apelační soud. 1548 – 1783 (1788). Inventář. Státní ústřední archiv. Praha 1964.
- KWIATKOWSKI, Ernest von: Die Constitutio Criminalis Theresiana (Ein Beitrag zur Theresianischen Reichs- und Rechtsgeschichte). Innsbruck 1904.
- MALÝ, Karel: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha 2003.
- MALÝ, Karel: K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách, In: Městské právo v 16. – 18. století v Evropě (red. Karel Malý). Praha 1982, str. 303-312.
- MALÝ, Karel (red.): Městské právo v 16. – 18. století v Evropě. Praha 1982.
- MASCHEK VON MAASBURG, Friedrich: Geschichte der obersten Justizstelle in Wien. Prag 1879.
- MASCHEK VON MAASBURG, Friedrich: Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765. Prag 1884.
- MASCHEK VON MAASBURG, Friedrich: Die Prozessordnung für Böhmen. Wien 1886.
- MASCHEK VON MAASBURG, Friedrich: Zur Entstehungsgeschichte der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit besonderer Rücksicht auf das im Artikel LVIII derselben behandelte Crimen magiae vel sortilegii. Wien 1880.
- MAŤA, Petr: Svět české aristokracie (1500 – 1700). Praha 2004.

MISCHLER, Ernst, ULBRICH, Josef: Österreichisches Staatswörterbuch. Wien 1905.

NEUDERTOVÁ, Michaela, KUTHANOVÁ, Lenka: Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století: sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995 (red. Jindřich Francek). Pardubice 1996, str. 119-132.

OTT, Emil: Beiträge zur Rezeptionsgeschichte des römisch-canonischen Prozesses in den böhmischen Ländern. Leipzig 1879.

PÁNEK, Jaroslav: Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin). In: Středočeský sborník historický 13. Praha 1978, str. 87-195.

PÁNEK, Jaroslav: Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. až 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí). In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23. Benešov 1982, str. 163-197.

PÁNEK, Jaroslav: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia). In: Československý časopis historický 32. Praha 1984, str. 693-728.

PLECHÁČEK, Ivo: Apelační soud v Čechách do roku 1644. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1956.

PLESKOT, Jaroslav: Apelační soud v letech 1548 – 1620 (Vznik, pravomoc a činnost). Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2006.

PLESKOT, Jaroslav: Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2006.

PROCHÁZKOVÁ, Eva: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. až 18. století. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21. Benešov 1980, str. 211-254.

PROCHÁZKOVÁ, Eva: Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. až 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominiu). In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26. Benešov 1985, str. 249-270.

PROCHÁZKOVÁ, Eva: Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávního pramene). In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22. Benešov 1981, str. 203-244.

PROCHÁZKOVÁ, Eva: Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu.). In: Sborník archivních prací 42 (č. 2). Praha 1992, str. 307-409.

RADA NAD APELACEMI, WIKIPEDIE:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacemi (k 1. 12. 2010).

REZEK, Oldřich: Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské. Ostrava 2007.

ROUČKA, Bohuslav: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. In: Právněhistorické studie 3, Praha 1957, str. 115-135.

SHELLE, Karel, SHELLEOVÁ, Ilona: Soudnictví. Praha 2004.

SHELLE, Karel, ŠEDIVÝ, Miroslav, TAUCHEN, Jaromír, VESELÁ, Renata: Stát a právo v době Metternichově. Brno 2009.

SCHIMETSCHKE, Bruno: Der österreichische Beamte (Geschichte und Tradition). Wien 1984.

SCHMIDT VON BERGENHOLD, Johann Ferdinand: Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865. Prag 1866.

SCHMIDT VON BERGENHOLD, Johann Ferdinand: Monographie des k. k. Appellationsgerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das k. k. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaisertum Österreich gehörigen Kronlandes Böhmen. Prag 1850.

SCHOPF, Franz Joseph: Die organische Verwaltung der Provinz Böhmen und die landesverfassungsmässigen Verhältnisse der Bewohner als Einleitung zur politischen Gesetzkunde. Prag 1847.

SLAVÍČEK, Josef: Úvod ve studium trestního práva hmotného. Praha 1866.

STORCH, František: Řízení trestní rakouské I-II. Praha 1887, 1897.

STUPKOVÁ, Marie.: Apelační a vrchní trestní soud v Praze (1548) 1783 – 1850 (1904) I-III. Inventář. 1982.

ŠOLLE, Václav: Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích. In: Sborník archivních prací 10. Praha 1960, str. 111-145.

ŠOLLE, Václav: Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích. I. a II. část. In: Sborník archivních prací 18. Praha 1968, str. 86-141. Sborník archivních prací 21. Praha 1971, str. 93-170.

ŠOLLE, Václav: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích. In: Sborník archivních prací 12. Praha 1962, str. 87-142.

URFUS, Valentin: Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního. Praha 1959.

VESELÝ, Jiří: O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském. In: Právněhistorické studie 26. Praha 1984, str. 73-89.

VESELÝ, Jiří: O soudu hejtmanství německých lén. In: Právněhistorické studie 16. Praha 1971, str. 113-124.

VLČEK, Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a Československu. Brno 2006.

VYKOUPILOV, Libor: Slovník českých dějin. Brno 2000.

WALTER, Friedrich: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500 bis 1955. Wien-Köln-Graz 1972.

WEINGARTEN, Johann Jacob: Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctior. Prag 1692.

WOITSCHOVÁ, Klára: Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672-1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů. Rukopis, bude publikováno v *Paginae historiae* 2011.

WOITSCHOVÁ, Klára: Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548-1783. In: *Paginae historiae* 16. Praha 2008, str. 545-588.

WOITSCHOVÁ, Klára: Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548 až 1783 (což slušného a spravedlivého jest fedrovati). Pelhřimov 2010.

ZDENĚK, Václav: Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933. Praha 1933.

ZDENĚK, Václav: Královská rada nad apelacemi na hradě Pražském 1548-1948. In: Lány, Emil Pavel: Smolná, jinak černá kniha města Solnice 1569-1721. Liberec 1948, str. 7-18.